

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**İLKELİ PRAGMATİZM BAĞLAMINDA
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF GÜCÜNDEKİ
DÖNÜŞÜM**

Yağmur ŞEN

2115030043

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Altuğ GÜNAR

Bandırma 2024

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

İLKELİ PRAGMATİZM BAĞLAMINDA
AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF GÜCÜNDEKİ
DÖNÜŞÜM

Yağmur ŞEN

2115030043

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Altuğ GÜNAR

Bandırma 2024

ETİK BEYAN

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (23/07/2024)

Adı ve Soyadı

ÖZET

İLKELİ PRAGMATİZM BAĞLAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN NORMATİF GÜCÜNDEKİ DÖNÜŞÜM

Küreselleşmenin beraberinde getirdiği zorluklar AB açısından güvenlik endişelerine neden olmaktadır. AB'nin uluslararası toplumda dönüştürücü etkisinin sınırlı kalması onu dış politikada yenilik yapmaya itmiştir. Bu bağlamda tezin problemi dayanıklılık kavramının çifte standartlar sunması AB'nin normatif yönünü zedelediği olarak belirlenmiştir. Tezin temel amacı AB'nin azalan normatif gücünü ilkeli pragmatizm vizyonu ile mercek altına almaktır. Literatürde AB'nin dönüştürücü gücüne dair çalışmalar mevcuttur. Ancak bu çalışma Avrupa'nın normatif gücündeki dönüşüm ilkeli pragmatizm bağlamında ele alınarak literatüre katkıda bulunmayı hedeflemektedir. Tezin sorusu normatif güç Avrupa'nın dönüştürücü gücünde ilkeli pragmatizmin rolünün ne olduğu ile ilgilidir. Bu sebeple tezin hipotezi AB'nin normatif gücündeki dönüşümün hem ilkeli hem de pragmatik bir şekilde olması AB değerlerine zarar vermektedir şeklinde oluşturulmuştur. Tezde kullanılan yöntem ikincil kaynaklara dayanmakta olup betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada ilkeli pragmatizm kavramı açıklanarak AB'nin hem değer hem de çıkarlardan oluşan bir sentez olduğu iddia edilmiş, normatif güç Avrupa'nın dönüştürücü gücü ve tarihsel gelişimi incelenmiştir. Tezde elde edilen bulgular değerlendirildiğinde ilkeli pragmatizm ile yakından ilişkilendirilen dayanıklılık kavramı değer temelleri üzerine inşa edilerek pragmatist bir öncelik oluşturması onu kendi içerisinde tutarsız kılmaktadır. Dolayısıyla çifte standartların oluşturulmasına neden olan bu sorun AB'nin hem ilkeli hem de pratik eğilim içerisinde olamayacağı varsayımına dayanmaktadır. Mevcut soruna çözüm olarak AB'nin dış politikasının ya değer temelli ya da pragmatik eğilim içerisinde olması gerektiğidir. Aksi takdirde her iki yönde olması AB'nin değerlerini aşındırabileceği üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, ilkeli pragmatizm, dayanıklılık, normatif ilkeler, Rusya.

ABSTRACT

TRANSFORMATION IN THE NORMATIVE POWER OF THE EUROPEAN UNION IN THE CONTEXT OF PRINCIPAL PRAGMATISM

The challenges brought by globalization cause security concerns for the EU. The limited transformative effect of the EU in the international community has pushed it to innovate in foreign policy. In this context, the problem of the thesis is determined as the double standards of the concept of durability that damages the normative aspect of the EU. The main purpose of the thesis is to examine the declining normative power of the EU with the vision of principled pragmatism. There are studies in the literature on the transformative power of the EU. However, this study aims to contribute to the literature by considering the transformation in the normative power of Europe in the context of principled pragmatism. The question of the thesis is about the role of principled pragmatism in the transformative power of Europe. For this reason, the hypothesis of the thesis is that the transformation in the normative power of the EU, which is both principled and pragmatic, damages EU values. The method used in the thesis is based on secondary sources and the descriptive analysis method is used. In the study, the concept of principled pragmatism is explained and the EU is claimed to be a synthesis consisting of both values and interests, and the normative power of Europe, its transformative power and historical development are examined. When the findings obtained in the thesis are evaluated, the concept of resilience, which is closely associated with principled pragmatism is built on value foundations and creates a pragmatist priority, making it inconsistent within itself. Therefore, this problem, which causes the creation of double standards, is based on the assumption that the EU can not be both principled and practical. The solution to the current problem is that the EU's foreign policy should be either value-based or pragmatic. Otherwise, being in both directions may erode the EU's values.

Key Words: European Union, Principled pragmatism, resilience, normative principles, Russia.

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından kurulan yenedünya düzeni ile birlikte barış ve güvenlik kavramlarına verilen önem artmıştır. Ancak değişen dünya düzeni ile birlikte gelişen zorluklar Avrupa ve çevresini güvenlik açısından tedirgin etmiştir. Ian Manners'ın ileri sürdüğü "*Normatif Güç Avrupa*" kavramıyla Avrupa Birliği'nin ne tür bir güç olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda hareket edilerek Avrupa Birliği'nin uluslararası toplumda dönüştürücü etkisinden bahsedilmiştir. Küreselleşme ile birlikte artan zorluklar Avrupa Birliği ve çevresini tehdit eder hâle gelmiş ve güvenlik sorunlarını açığa çıkarmıştır. Zorluklar karşısında tek başına mücadele edemeyen Avrupa Birliği dış ve güvenlik politikasında yenilikler yapmaya karar vermiştir. 2016 yılında yayımlanan Küresel Strateji Belgesi ile dış ve güvenlik politikasına yeni bir vizyon katarak daha güçlü bir Avrupa yaratma amacı taşımıştır. Avrupa Birliği'nin normatif gücündeki dönüşümünü ilkeli pragmatizm bağlamında ele alan bu tez, Avrupa Birliği'nin dış ve güvenlik politikasındaki yeniden yapılandırma çalışmalarını değerlendirmek amacıyla yazılmıştır. Tez çalışması boyunca fikirleriyle beni aydınlatan, bana yol gösteren, ihtiyaç duyduğum her anda yanımda olan, eksikliklerimi tamamlamak için uğraşan ve Avrupa Birliği alanına ilgi duymamı sağlayan çok değerli ve kıymetli danışmanım Sayın Doç. Dr. Altuğ GÜNAR'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Bu süreçte maddi ve manevi desteklerini benden esirgemeyen annem Hacer ŞEN, babam Mithat ŞEN ve ablam Pınar ŞEN'e çok teşekkür ederim.

Yağmur ŞEN

Bandırma (27/06/2024)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ETİK BEYAN	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
NORMATİF GÜÇ LİTERATÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İLKELİ PRAGMATİZM	
1. NORMATİF GÜÇ LİTERATÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	10
1.1. Güç Nedir	10
1.2. Sivil Güç Avrupa.....	11
1.3. Normatif Güç Avrupa	14
1.3.1. Normatif İlkeler.....	17
1.3.2. Avrupa Birliği'nin Normatif Doğası.....	23
2. İLKELİ PRAGMATİZM	23
2.1. İlkeli Pragmatizm Kavramına Düşünürlerin Eleştirel Yaklaşımları	25
2.2. İlkeli Pragmatizm ile Dayanıklılık Kavramının İlişkilendirilmesi.....	28
2.3. Dayanıklılık ve Normatif İlkeler Arasındaki Mantıksal Bağ.....	31

İKİNCİ BÖLÜM

İLKELİ PRAGMATİZM KAPSAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ’NİN ULUSLARARASI TOPLUMDA DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ VE ZAYIFLATAN ETKENLER

1. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜNDE BÖLGESEL ETKENLER	35
1.1. Avrupa Birliği’nin Güneydoğu Asya Uluslar Birliği ile İlişkileri	36
1.2. Avrupa Birliği’nin Güney Amerika Ortak Pazar ile İlişkileri.....	42
1.3. Avrupa Birliği’nin Afrika Birliği ile İlişkileri	45
1.4. Avrupa Birliği- Akdeniz İlişkileri	47
1.5. Avrupa Birliği’nin Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkeleri ile İlişkileri.....	52
1.6. Avrupa Birliği’nin Doğu Ortaklığı Projesi	56
2. İLKELİ PRAGMATİZM KAPSAMINDA NORMATİF GÜÇ AVRUPA’YI ZAYIFLATAN ETKENLER.....	60
2.1.Yasadışı Göç	62
2.2. Enerji Bağımlılığı.....	66
2.3. Küresel Terörizm	70
2.4. Sağ Popülizmin Yükselişi	72
2.5. İklim Değişikliği Sorunu.....	76
2.6. Brexit.....	79
2.7. Çin’in Ekonomik Yükselişi.....	81
2.8. AB Üyesi Devletlerde Meydan Okuma	85

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLKELİ PRAGMATİZM İLE NORMATİF GÜÇ AVRUPA’NIN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

1. 2016 AB KÜRESEL STRATEJİ BELGESİ.....	88
--	----

1.1.Birliğin Güvenliğini Sağlamak	90
1.2. Dayanıklılığı Arttırmak.....	91
1.3. Çatışmalara ve Krizlere Karşı Ortaklaşa Hareket Etmek.....	94
1.4. İşbirliğine Bağlı Bölgesel Düzenler Kurmak.....	98
1.5. 21.Yy. Küresel Yönetişimi Desteklemek.....	103
2. STRATEJİK BİR MEYDAN OKUMA: RUSYA.....	106
2.1. AB-Rusya İlişkilerinde Kırım'ın İlhak Edilmesi	108
2.2. AB'nin Rus Tehdidine Karşı Dayanıklılığını Arttırması	113
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	125

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AA	: Ortaklık Anlaşması (Partnership Agreement)
AAET	: Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu
ABA	: Avrupa Birliği Antlaşması
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACP	: Afrika Karayipler ve Pasifik
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİB	: Akdeniz İçin Birlik
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
AT	: Avrupa Topluluğu
AFD	: Alternatif Partisi (Alternative für Detschland)
AGIR	: Direnç Girişimi için Küresel İttifak
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGS	: Avrupa Güvenlik Stratejisi
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİB	: Akdeniz İçin Birlik
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKÇT	: Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu
ASEAN	: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği
ASEM	: AB Asya Toplantısı (Asia-Europe Meeting)
AT	: Avrupa Topluluğu
AU	: Afrika Birliği (African Union)
AURC	: Arktik Kentsel Bölgesel İşbirliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

BMİDÇS	: Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Sözleşmesi
BMİHK	: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi
BRI	: Kuşak ve Yol Girişimi
CBSD	: Güvenlik ve Kalkınma için Yetenek Geliştirme
CBSS	: Baltık Denizi Devletleri Konseyi
CELAC	: Latin Amerika ve Karayip Devlet Topluluğu
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
CHIP	: Kritik Bilgi Altyapısı Koruması
CSDP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
DDA	: Doha Kalkınma Gündemi
DTO	: Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organisation)
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EAP	: Doğu Ortaklığı
EEAS	: AB Dış İlişkiler Servisi
EMP	: Avrupa Akdeniz Ortaklığı
ENİSA	: Avrupa Birliği Siber Güvenlik Ajansı
ENP	: Avrupa Komşuluk Politikası
ESS	: Avrupa Güvenlik Stratejisi
ETS	: Emisyon Ticaret Sistemi
EU INTCEN	: AB İstihbarat ve Durum Merkezi
EUNAVFOR	
MED	: AB Deniz Kuvvetleri Akdeniz (EU Naval)
EUNAVFOR	: Avrupa Birliği Deniz Kuvvetleri
EUOBOR	: Avrupa Tek Kuşak Tek Yol Ekonomik ve Kültürel İşbirliği ve Kalkınma Enstitüsü
EUROJUST	: Avrupa Birliği Ceza Adaleti İşbirliği Ajansı
EUROPOL	: Avrupa Polis Teşkilatı
FAO	: Gıda Tarım Örgütü
FPÖ	: Avusturya Özgürlük Partisi
FRONTEX	: Avrupa Sınır ve Sahil Ajansı
FTAA	: Amerika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi
GCC	: Körfez İşbirliği Konseyi

GDPR	: Genel Veri Koruma ve Düzenleme
GKRY	: Güney Kıbrıs Rum Yönetimi
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İŞİD	: Irak Şam İslam Devleti
IUU	: Yasa Dışı, Rapor Edilmeyen ve Düzenlenmeyen Balıkçılık
İKÖ	: İslam İşbirliği Teşkilatı
JOBBIK	: Sağ Kanat Gençler Birliği
LAC	: Latin Amerika ve Karayipler
LAS	: Arap Devletler Ligi (League of Arab States)
LEGA	: Lig Partisi
M5S	: Yıldız Hareketi (Movimento 5 Stelle)
MERCOSUR	: Güney Amerika Ortak Pazarı
MPCC	: Askeri Planlama ve Davranış Kabiliyeti
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
NDB	: Yeni Kalkınma Bankası
NIS	: Ağ ve Bilgi Sistemlerinin Güvenliğine İlişkin Direktif
ODGP	: Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
ODKA	: Orta Doğu ve Kuzey Afrika
ÖVP	: Avusturya Halk Partisi (Österreich Volkspartei)
PCA	: Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması
PNR	: Yolcu İsim Kaydı Sistemi
PRISM	: Çatışmanın Önlenmesi, Hukukun Üstünlüğü/Güvenlik Sektörü Reformu, Entegre Yaklaşım, İstikrar ve Arabuluculuk
PVV	: Özgürlük Partisi (Partij voor de Vrijheid)
SAARC	: Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği
SHADE-MED	: Akdeniz’de Ortak Farkındalık ve Çatışma Azaltma
SHARE	: AfrikaBoynuzu’nun Dayanıklılığını Destekleme

SMM	: Özel Gözlem Misyonu
SOFA	: Karadeniz Filosu Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması
UGK	: Ulusal Güvenlik Konseyi
UKIP	: Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Güç kavramı uluslararası ilişkilerde en çok tartışılan konular arasında yer almakta olup literatürde çok çeşitli güç tanımları bulunmaktadır. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle uluslararası sistemde yenedünya düzeni kurulmuştur. Değişen dünya düzeni ile güç kavramı artık fikirlerin ve normların gücü olarak anlaşılmaktadır. Avrupa Birliği (AB) sivil ve askeri güçten ziyade normatif güç kavramı üzerinden okunması gerektiği görüşü ilk kez Ian Manners tarafından ortaya atılmıştır. Normatif güç, normlarla temellendirilen düşünsel bir güçtür ve kural oluşturucu bir güç olarak da tanımlanmaktadır. AB'nin değerleri olarak da bilinen normatif ilkeler temel ve alt normlar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Temel normlar barış, özgürlük demokrasi insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi ilkeleri kapsarken alt normlar eşitlik, sosyal dayanışma, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetişimi kapsamaktadır. AB'nin normatif temelleri AB Antlaşması'nda yer almasına rağmen Lizbon Antlaşması ile yasal zemine kavuşturulmuştur. AB uluslararası sistemde kurumları ve hukuk sistemiyle kendine özgü (*sui generis*) norm oluşturucu bir aktördür. Avrupa'nın normatif gücü insan hakları ve demokrasi başta olmak üzere pek çok konu dâhilinde bir takım değişimlere maruz kalmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası toplumda normatif güç Avrupa'nın sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu bağlamda AB'nin normatif gücünün azalan etkisini güçlendirebilmek adına 2016 tarihli Küresel Strateji Belgesinde yer alan ilkeli pragmatizm ile Avrupa'nın normatif gücünün yeniden yapılandırılabilceği düşüncesi oluşturulması amaçlanmıştır. Vatandaşların çıkarlarını geliştirmek için Küresel Bir Strateji barış, güvenlik, refah, demokrasi ve kurallara dayalı bir küresel düzen amaçlanmıştır ancak zaman içerisinde AB'nin normatif gücünün sınırlı kaldığı gözlemlenmiş ve uluslararası toplumlarda beklenen etki gerçekleştirilememiştir. AB'nin ilkeli pragmatizm ile çifte standartlar oluşturması AB'nin normatif yönünü zedelemektedir. Bu da tezin temel sorunsalını oluşturmaktadır.

Bu tez çalışması AB'nin normatif gücündeki sınırlılıklarını ortaya koyarak daha güçlü bir Avrupa yaratma amacını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Tezde AB'nin normatif gücündeki dönüşümü ilkeli pragmatizm bağlamında tercih edilmesinin nedeni, ilk kez 2016 yılında yayımlanan Küresel Strateji Belgesinde Avrupa'nın dünyadaki yeri

için bir vizyon sunulmuş olmasıdır. Küresel Strateji Belgesi ile Avrupa'yı daha güçlü ve daha güvenli bir hâle getirmek için Avrupa vatandaşlarına ve ortaklarına karşı bir sorumluluk taşımaktadır. Bu bağlamda ilkeli pragmatizm kavramı Küresel Strateji Belgesinde AB'nin dış politikasına yön vermesiyle önemli bir yere sahiptir. Değişen küresel düzen ile gelişen sorunlar Avrupa'nın normatif gücünü sınırlamaktadır. Bu sorunları aşmanın yolu AB'nin Küresel Strateji Belgesinde yer verdiği beş temel öncelik ile mümkün olduğu ileri sürülmektedir. Bu öncelikler ile daha güçlü bir Avrupa yaratma amacı vurgulanmaktadır. Tezde bu öncelikler tartışılarak AB'nin normatif gücündeki pragmatist dönüşüm analiz edilmeye çalışılacaktır. Küresel Strateji Belgesinin temel öncelikleri arasında yer alan dayanıklılık kavramı ile AB'nin değerleri arasında bir tutarsızlık söz konusu olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Birliğin doğu ve güneyindeki devlet ve toplumların dirençlerinin artırılması önceliği ile AB'nin normatif değerleri göz ardı edilmektedir. Bu bağlamda AB'nin normatif gücünün sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu sebeple tezin hipotezi AB'nin normatif gücündeki dönüşümünün hem ilkeli hem de pragmatist bir şekilde olması AB'nin değerlerine zarar vermektedir şeklinde oluşturulmuştur. Bu tezin temel amacı AB'nin normatif gücündeki dönüşümünü ilkeli pragmatizm bağlamında ele alarak açıklamaya çalışmak, değerlendirmede bulunmak ve çözüm önerileri getirebilmektir. Tez çalışması normatif güç Avrupa'nın dönüştürücü gücünde ilkeli pragmatizmin rolünün ne olduğu ve AB'nin normatif gücündeki dönüşümün ilkeli pragmatizm ile neden mümkün olmadığı sorularına cevap bulmak istemiştir.

Türkçe literatürde normatif güç Avrupa hakkında yapılan çalışmaların az olduğu görülmektedir. Türkiye'deki Yüksek Lisans Tez çalışmalarına baktığımızda normatif güç Avrupa ile ilgili yapılan tüm çalışmalarda AB'nin normatif gücünün sınırlılıklarından bahsedilmiştir. Örnek ülkeler üzerinden incelemeler yapılmıştır. AB'nin uluslararası aktörlüğünün rolü hakkındaki tartışmalara yer verilmiştir.

Sarı (2020) "Normatif Güç Avrupa ve Göç: Üçüncü Ülkelerle İşbirliği" başlıklı tezde AB'nin normatif gücüne değinilmiş, AB'nin normlar ve değerler doğrultusunda hareket ettiği ileri sürülmüştür. Ancak normatif güç Avrupa ile ilgili ampirik çalışmaların ve kavramsallaştırmaların eksikliğine dikkat çekilerek göç konusuna vurgu yapılmıştır. AB'nin göç konusunda üçüncü ülkelerle işbirliği yapması onun normatif gücüne nasıl

etki ettiğini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda tez normatif güç Avrupa'yı Türkiye, İtalya ve Libya arasında yapılan anlaşmalar kapsamında ele alarak incelemektedir. Üçüncü ülkelerle yapılan anlaşmalar AB'nin normatif gücü üzerinde olumsuz etki yaratmıştır. AB'nin göç sorunu nedeniyle güvenliği risk altındadır. Demokratik olmayan rejimler tarafından desteklenen göçmenler anlaşmaları hiçe saymaktadır. Bu kapsamda normların ve çıkarların ayrı işlediği bulgusu ön plana çıkmaktadır. Demir (2019) tarafından yazılan "AB Dış Politikasının Normatif Güç Avrupa ve Realist Güç Avrupa ile Suriye'de Karşılaştırmalı Analizi" başlıklı tezde, AB'nin küresel rolü üzerindeki belirleyici etkiye sahip olduğu iddia edilen normatif güç Avrupa üzerinde durulmuştur. Uluslararası sistemde anarşik ortamın normatif güç Avrupa'yı nasıl sınırlandırdığı Suriye örneği üzerinden analiz edilmektedir. Lakin önce normatif güç Avrupa ile realist güç Avrupa kavramlarının teorik çerçevesi oluşturulmuş olup akabinde AB'nin Ortadoğu'ya yönelik izlediği dış politika yaklaşımı incelenmiştir. Tez, AB'nin normatif gücünün sınırlılıklarına değinerek Suriye krizi üzerinden karşılaştırmalı bir perspektif sunmaktadır.

Normatif güç Avrupa'yı teorik olarak ele alan çalışmalarda mevcuttur. Yıldız (2020) "Normatif Güç Avrupa: Macaristan Örneği" başlıklı tezinde kavramsal arka planını inşacılık yaklaşımına dayandırmış, normatif güç Avrupa kavramını Macaristan örneği üzerinden ele alınarak incelenmiştir. Buradaki iddia AB'nin üye devleti Macaristan'ın Birlik değerlerini ihlal ettiğine yöneliktir. AB ise bu süreçte normatif temelli bir yaklaşım izlemiştir. Kaya (2020) "Normatif Güç Avrupa Birliği Söylemi Bağlamında Avrupa Birliği'nin İnsan hakları, Normları ve Dış Politika Uygulamaları" adlı tez çalışması normatif söylem bağlamında ele alınarak kritik bir perspektif sunmaktadır. Normatif ilkelerinin tarihsel ve hukuksal bağlamına denilmiş, insan hakları normlarının uluslararası politikada bir etkileme aracı olarak kullanılmakta olduğu iddia edilmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin AB'ye katılım süreci, AB'nin Afrika'ya yaptığı kalkınma yardımı ile AB'nin Akdeniz'e yönelik uyguladığı politikaları örnekler üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Özkan (2022) "The Role of External Actors in the Securitisation of Asylum and Migration in the EU and their impact on the EU's Normative Power" başlıklı tez AB'nin üçüncü ülkelerle ilişkileri çerçevesinde göç politikalarına odaklanılarak normatif güç Avrupa'nın değişimine dair bir analiz

gerçekleştirilmiştir. Tezde üç farklı vaka çalışması yapılmıştır. AB ile Fas, İtalya ile Libya ve Türkiye ile AB arasındaki ilişkilere değinilmiştir. AB'nin göç konusunda dışsallaştırma politikalarının üçüncü ülkelere yönelik uygulanmasına ve göç yönetimine değinilmiştir.

Literatürdeki normatif güç çalışmalarına örnek verilebilecek bir diğer çalışma Rüşen (2018) "Normatif Güç Bağlamında Avrupa Birliği'nin Mısır Politikası" başlıklı tezidir. Bu tez AB'nin dönüştürücü gücünde bölgesel etkenlere değinmektedir. Orta Doğu ve Kuzey Afrika ülkelerinde ortaya çıkan ve Arap Baharı olarak da bilinen isyan dalgası Mısır'da da görülmüştür. AB'nin demokrasi ve insan hakları gibi normatif ilkeleri çatışma bölgelerinin istikrara kavuşturulması noktasında önem arz etmektedir. Ancak AB'nin norm ihracındaki hem istikrar ve güvenliğin sağlanması hem de otoriter rejim yanlısı tutumları Birliğin teori ve pratik arasında çelişkiye düştüğünü göstermektedir. Bu bağlamda tez AB'nin normatif gücünü Mısır politikası özelinde ele alarak incelemektedir. Arap Baharına verilebilecek bir başka çalışma Siypak (2016) "AB'nin Komşuluk Politikası ve Normatif Güç Tartışmaları: Arap Baharı Örneği" adlı tezidir. AB'nin ne tür bir güç olduğu tartışmalarına yer vererek normatif güç Avrupa kavramının temelini ortaya koymuştur. AB normatif gücünü komşuluk politikası kapsamında geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu sebeple AB Doğu ve Güney komşu ülkeleri ile ilişkilerini yeniden şekillendirmek istemektedir. Tezde AB'nin Arap Baharı yaklaşımındaki tutumu normatif güç bağlamında ele alınarak incelenmektedir.

Özgündüz (2012) "Bir Normatif Güç Uygulaması Olarak Avrupa Komşuluk Politikası: Güney Kafkasya Ülkeleri Örneği" başlıklı tezde Avrupa Komşuluk politikasının normatif bir güç olarak hangi ölçütler bağlamında değerlendirilebileceği konusuna dikkat çekilmiş ve Güney Kafkasya ülkeleri örneği üzerinden incelemeye tabii tutulmuştur. AB'nin normatif bir gücüne dair kuramsal çerçeve oluşturularak Avrupa komşuluk politikası Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan örnekleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Bilecek (2019) "Yeni Stratejik Vizyon Bağlamında Avrupa Birliği'nin Dış ve Güvenlik Politikası" başlıklı tezi Soğuk Savaş sonrasında AB'nin dış ve güvenlik politikasındaki değişimine dair bir inceleme sunmaktadır. Tezde Avrupa Güvenlik Strateji belgelerine yer verilerek güvenlik algısında değişen dinamikler ortaya konularak açıklanmaya çalışılmıştır. AB insani güvenlik stratejilerine önem vererek

güvenlik politikalarını çok taraflı yaklaşımlar bağlamında ele almaktadır. Aydın (2022) “The EU as a Normal Power?: An Analysis of Principled Pragmatism in EU Foreign Policy” adlı tez AB’nin 2009 ile 2020 yılları arasındaki dış politika aktörlüğünü Ortak Dış ve Güvenlik Politikası belgelerine dayandırarak bir incelemede bulunmuştur. Tezde AB’nin normal bir güç olduğu, aktörlüğü konusunda Küresel Strateji Belgesinde yer alan ilkeli pragmatizm yaklaşımı ile herhangi bir değişiklik yaşanmadığı iddia edilmektedir. AB’nin kimliğine yönelik farklı bakış açıları ele alınarak bir incelemede bulunulmuş, Ramon Pacheco Pardo’nun “Normal Güç Avrupa” çerçevesi kapsamında bir bakış açısı oluşturulmuştur. Ayrıca AB’nin dış politikasının değişimine yönelik bilgilere yer verilmiştir.

Normatif güç Avrupa’ya yönelik yapılan diğer akademik çalışmalara baktığımızda bu konu hakkında yayımlanan pek çok çalışma olduğu görülmektedir. Bu konuda yayımlanan belli başlı çalışmalar, Lizbon Antlaşması sonrasında yaşanan zorluklar AB’nin normatif gücünün özellikle insan hakları ve demokrasi bağlamında ele alınarak incelenmeye çalışılmıştır. İnsan hakları kapsamında artan yabancı düşmanlığı, göç gibi sorunlar ele alınmıştır. Demokrasi bağlamında ise AB’nin Arap isyanlarına yaklaşımı tartışılmıştır. AB’nin bu tür sorunlar ile karşı karşıya kalması Birliğin normatif gücünün sorgulanmasına sebep olmuştur. Bunun yanı sıra AB’nin değerleri olarak da bilinen normatif ilkelerin uluslararası sistemde etkinliğini sürdürmeye devam edeceği görüşü iddia edilmektedir (Vatandaş, 2018: 149). AB’nin normatif gücü Doğu Ortaklığı bağlamında ele alınarak Gürcistan ve Moldova özelinde bir değerlendirmede bulunulmuştur (Marti nezgarneloy Calvo, 2014: 131).

AB’nin normatif gücünün Batı Balkanlara kıyasla Orta ve Doğu Avrupa’da farklı olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Birliğin Doğu’ya doğru genişlemesi normatif gücünde bazı zorlukları beraberinde getirmiştir. Çalışmada bu zorluklar analiz edilmektedir (Nitoiu, 2009). AB’nin normatif, sivil veya uygarlaştırıcı güç arasındaki ayrımları ve bu güçlerin AB ile potansiyel uyumu tartışılmıştır. Normatif güç yalnızca devletlerin egemenlik haklarını değil aynı zamanda bireylerin haklarının da savunulması gereken bir güç olması yönüyle dikkat çekmektedir. Ancak AB’nin dış eylemlerinde yer alan çok taraflılık ile temel ilkeler arasında yer alan insan hakları arasında tutarsızlıklar söz konusudur. Bu bağlamda AB’nin normatif gücü hakkındaki tartışmalar ele alınarak

incelenmektedir (Sjursen, 2006). Bu çalışmada normatif güç Avrupa kavramı ve sınırlılıkları incelenmiştir. Avrupa- Akdeniz Ortaklığı ele alınarak bu sınırlılıklar değerlendirilmekte ve AB'nin normatif bir güç olduğu iddiası bir koşula bağlanarak açıklanmaktadır (Bouris, 2011: 100).

AB kendine özgü bir yapıda olması sebebiyle uluslararası sistemde bir aktör olarak nitelendirilmektedir ancak değişen dünya düzeniyle birlikte bu nitelendirme tartışılır hale gelmiştir. Bu çalışmada AB'nin küresel bir aktör olarak etkinliği değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra AB, 21. yy da ortaya çıkan büyük güçlerin yükselişi, ekonomik krizler, iklim değişikliği, sürdürülebilir kalkınma ve enerji güvenliği gibi birtakım sorunlar ile karşılaşmaktadır. Bu sorunlar ele alınarak analiz edilmektedir (Martinezgarneloy Calvo, 2014a; Wright, 2011; Bretherton ve Vogler, 2005). AB, üye devletlerde ve uluslararası toplumda kendi evrensel değerlerini yayma girişimi içerisinde. Bu bağlamda AB ve Hindistan arasındaki anlaşmazlıklara konu olan insan hakları sorunu önceliğini korumaktadır. Euro bölgesi krizi sonrasında AB'nin normatif gücünde bazı değişimler yaşanmıştır. Hindistan ile Avrupa'nın farklı dünya görüşlerine sahip olmaları normatif güç Avrupa'nın etkisini azaltmaktadır iddiası öne sürülmektedir (Jain ve Pandey, 2013: 105).

Kaleme alınan diğer bir çalışmada, normatif güç Avrupa tartışmasında dört temel sorun ele alınmaktadır. AB'nin iç ve dış eylemlerinin normlar yoluyla mı yoksa çıkarlar doğrultusunda mı yönlendirildiği tartışma konusu olmaktadır. AB'nin hegemon bir güç olarak bu sorunları çözebileceği iddia edilmektedir (Diez, 2013). Normatif güç kavramının anlaşılmasında bazı belirsizlikler söz konusudur. Normatif güç Avrupa hakkındaki tartışmalara bu çalışmada yer verilmiştir. Normatif gücün uygulandığı dört farklı mekanizma olduğu iddia edilmektedir (Forsberg, 2011). AB'nin küresel bir aktör olarak gelişirken dış politikasında kendi değerlerini sınır ötesine taşımak istemektedir. Bu değerler arasında demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü yer almaktadır. AB'nin normatif değerleri arasında yer alan demokrasinin teşvik edilmesi Tunus ve Akdeniz'de bir dış politika hedefini oluşturmaktadır. AB'nin Tunus'taki demokratikleşme sürecine destek olması normatif yönünü zedelemektedir. Literatür Powel'a göre, AB'nin Tunus'taki demokrasi teşvikini ve normatif gücünü normlar çatışması iddiası bağlamında analiz etmektedir (Powel, 2009). Bu çalışmada Rusya'nın AB'deki insan hakları

değerlerinin iki yeni yaklaşımı olduğu iddia edilmektedir. Rusya AB'nin normatif gücüne yönelik eleştirileri incelenmektedir (Romanova, 2016).

AB'nin uluslararası aktörlüğüne ilişkin son yıllarda çok fazla çalışma olmuştur. Çin ile Avrupa'nın dış politikasında insan hakları bağlamında tutarsızlıklar olduğu bu çalışmada iddia edilmektedir (Balducci, 2010; Taylor, 2022). AB insan hakları politikasını iyilik için bir güç olarak desteklemektedir. AB'nin normatif bir güç olduğu insan hakları bağlamında ele alınarak değerlendirilmektedir (Noureddine, 2016). AB'nin ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin küresel rolü değerlendirilmektedir (Manners, 2002). AB'nin normatif veya sivil güç kavramlarının yeni-gerçekçi bir analizini sunmaktadır. Bu bağlamda AB'nin dış politikasını şekillendirmesinde sert ve yumuşak gücün birlikte kullanılması iddia edilmektedir (Hyde-Price, 2006).

Bicchi (2006) AB'nin normatif yönünü mercek altına alarak üç noktaya dikkat çekmiş ve Avrupa'nın bölgesel etkilerine örnek Avrupa Akdeniz Ortaklığını incelemiştir. AB'nin normatif gücünün yeniden inşası AB'nin küresel rolünde güvence oluştururken normatif gücüne yönelik sorunların AB'yi küresel rolünde etkisiz bırakabileceği iddia edilmektedir (Pace, 2007). AB'nde pek çok devlet bulunmaktadır. Bu yönüyle de AB uluslararası bir aktör olarak konumunu korumaktadır. Bu çalışmada daha iyi bir dünya inşa etme iddiasında bulunmaktadır (Solana, 2004). AB'nin dış ve güvenlik politikasının kozmopolit ilkelerle tutarlılığı sorgulanmaktadır ve teorik bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğu iddia edilmektedir (Eriksen, 2006).

Mevcut literatürde AB'nin normatif gücündeki dönüşüm incelenmiştir. Ancak AB'nin normatif gücündeki dönüşümünü ilkeli pragmatizm bağlamında ele alan bir çalışma bulunmamaktadır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemde tek kutupluluğa geçişin ve yenisünya düzeninin kurulmasıyla birlikte gelişen sorunlar AB'nin sınırlarının ötesinde güvenlik endişelerine yol açmıştır. 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisinde bahsedilen güvenlik sorunları her geçen gün artmaktadır. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği göç krizi, aşırın sağın yükselişi, iklim değişikliği, enerji güvenliği gibi sorunlar Avrupa'nın güvenliğini tehdit etmektedir. Artan zorluklar neticesinde AB'nin normatif gücünün zayıflaması onun küresel aktörlüğünü sorgulatmaktadır. Tüm bu zorluklar ile başa çıkabilmek adına 2016 yılında AB Küresel Strateji Belgesi yayımlanmış ve dış eylemlere yönelik ilkeli pragmatizm yaklaşımı

sunulmuştur. Böylelikle AB azalan normatif gücünü yeniden yapılandırmak istemiştir. Bunu da belgede dış eylemlere yönelik oluşturulan beş öncelik ile gerçekleştirmek istemektedir. Bu bağlamda tez AB'nin normatif gücünün azalmasına yönelik argümanlar sunarak normatif gücün yeniden yapılandırılmasına ilişkin ilkeli pragmatizm yaklaşımına vurgu yapmaktadır. Ancak ilkeli pragmatizm kavramı bazı zorlukları da içermektedir. Bu bağlamda AB'nin dış politikasına ilişkin oluşturulan ilkeli pragmatizm yaklaşımı, AB'nin azalan normatif gücünün yeniden yapılandırılması olarak okunmaktadır ancak AB'nin normatif gücündeki bu pragmatist dönüş kendi içerisinde çelişki yaratması nedeniyle önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu tezin hem içerik hem de ulaştığı sonuç bakımından literatürdeki boşluğu doldurması amaçlanmıştır.

Çalışmanın nitel bir yapıda olması sebebi ile betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada birincil ve ikincil kaynaklardan yararlanılarak ve konu hakkında yayımlanmış olan makale, dergi, kitap, belge, ansiklopedi v.b. eserler objektif bir şekilde incelenmiştir. Rapor ve tez çalışmasına katkı sağlayacak haber kaynakları da yardımcı kaynak olarak kullanılmıştır. Çalışma için yabancı kaynaklardan da faydalanılmıştır. Bu çalışma AB'nin normatif gücündeki dönüşümü ilkeli pragmatizm bağlamında ele alması hasebiyle literatürden ayrılmaktadır. Stratejik bir meydan okuma örneği olarak Rusya'ya değinilmekte olup AB'nin dış politikasında ilkeli pragmatizm yaklaşımının etkinliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Tezin birinci bölümünde çeşitli güç tanımlarının açıklamalarına yer verilerek sivil güç Avrupa ve Normatif güç Avrupa kavramları incelenmiştir. AB'nin kurucu değerleri olarak da bilinen normatif ilkelerine değinilmiştir. Aynı zamanda ilkeli pragmatizm kavramı açıklanmaya çalışılmış ve bu kavrama ait karşıt düşüncelere yer verilmiştir. İlkeli pragmatizm ile dayanıklılık kavramı arasındaki ilişki incelenerek kırılğan devlet ve toplum yapılarında pragmatist dönüşümün mümkün olup olmadığı tartışılmıştır.

Tezin ikinci bölümünde bölgeler aracılığıyla AB'nin küresel çapta normlarını yaymada bir araç olarak kullanılmıştır. Soğuk Savaş döneminde çatışmaları önleyebilmek ve bölgesel istikrarı sağlamak amacıyla AB çok taraflılığa önem vermiştir. İkili işbirlikleri kapsamında AB'nin uluslararası toplumda dönüştürücü gücü analiz edilmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş sonrası değişen dünya siyasetinde bazı zorluklar ortaya çıkmıştır. Bu zorluklar Avrupa sınırlarının içerisinde ve ötesinde güvenlik endişesi yaratmaktadır.

Dolayısıyla bu bölümde AB'nin iç ve dış politikasında karşılaşmış olduğu zorluklar ortaya koyularak AB'nin dönüştürücü gücü üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir.

Tezin üçüncü bölümünde 2016 AB Küresel Strateji Belgesinde yer alan beş önceliğe değinilmiştir. Temel öncelikler arasında yer alan dayanıklılık kavramı hem değer hem de çıkar odaklı dış politika yaklaşımı sunması yönüyle normatif güçten ayrılmaktadır. Artan risk ve rekabet ortamında AB güvenlik endişesi duymaktadır. Çatışmaların beraberinde getirdiği yasadışı göç, enerji bağımlılığı, terör saldırıları ırk ayrımcılığına ve Avrupa şüpheciliğinin artmasına neden olmuştur. Böylelikle Birlik dağılma ve parçalanma gibi durumlar ile karşı karşıya kalmıştır. Bu durum AB'nin normatif gücüne zarar vermektedir. Bu hususta tez çalışması İlkeli pragmatizm ile normatif güç Avrupa'yı yeniden yapılandırarak daha güvenilir, duyarlı ve Birlik içerisinde "daha güçlü bir Avrupa" yaratmanın mümkün olup olmadığı incelenmiştir. Son olarak stratejik bir meydan okuma örneği olan Rusya'nın seçilmesi, AB ile Rusya arasında tarihsel ve kültürel bağlara dayanmaktadır. Eski Sovyet toprakları üzerinde hâkimiyet kurmak isteyen Rusya AB açısından güvenlik endişesi oluşturmaktadır. Stratejik ortaklık kapsamında AB – Rusya ilişkilerine değinilerek hem ilkeli hem de pragmatik bir dış politika yaklaşımının etkinliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

NORMATİF GÜÇ LİTERATÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ VE İLKELİ PRAGMATİZM

1. NORMATİF GÜÇ LİTERATÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. GÜÇ NEDİR

Güç kavramının ilk kullanımı 14. yüzyıla kadar geri gitmektedir. Kavram temel olarak “eylemde bulunma ya da etki yaratma” anlamında kullanılmıştır. Herhangi biri üzerinde etkiye neden olma, resmi yetki uygulama hakkı, sahip olunan yetkiler, meşru otorite kullanabilme kapasitesi gibi farklı tanımlara sahip olan kavram, günümüzde kullanılmış olduğu alana göre değişebilmektedir (merriam-webster.com, t.y.).

Güç kavramı Uluslararası İlişkilerde en çok tartışılan konular arasında yerini almıştır. Bu bağlamda çok çeşitli güç kavramının tanımı mevcuttur. Uluslararası İlişkiler disiplinde güç kavramı anlam belirsizliğini korumakta olup bu kavrama ilişkin görüş birliği sağlanamadığı bilinmektedir. Uluslararası İlişkiler literatüründe güç kavramı daha çok realizm ile ilişkilendirilmiştir. Realistlere göre uluslararası sistem anarşik bir yapıda olduğundan devletler büyük güçler tarafından tehdit olarak algılanmaktadır. Devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için güce ihtiyaçları vardır. Anarşik ortamda/yapıda varlığını sürdürmek isteyen devletler kendi güvenliklerini sağlamak istemektedir ve bu durum da bencilce davranışlarda bulunmalarına yol açmaktadır. Hans J. Morgenthau bu durumu ise insan doğasına atfetmektedir. Klasik Realizmin temsilcilerinden Morgenthau’ya göre güç kavramının pek çok anlamı bulunmaktadır. Morgenthau “gücü hem bir ilişki türü hem uluslararası politikanın en temel amacı hem de amacın yerine getirilmesi için bir araç olarak tanımlayarak güce çok boyutlu bir anlam kazandırmıştır”. Böylelikle Morgenthau coğrafya, nüfus, doğal kaynaklar, endüstriyel kapasite gibi gücün maddi unsurlarından da bahsetmiştir. Öte yandan Morgenthau askeri güce ve bu gücün caydırıcılık kapasitesine ilişkin öneminin altını çizmiştir. E. H. Carr’da bu görüşü destekleyenler arasında yer almıştır (Keyik ve Erol, 2019: 20-21).

Morgenthau güç kavramını bir insanın diğer insanlar üzerinde kurduğu hâkimiyet olarak ifade etmiştir. K. J. Holsti ise Morgenthau’nun bu yaklaşımını daha ileri bir boyuta

taşıymış, bir ülkenin kendi çıkarları doğrultusunda ödöl, ikna, zorlama gibi yöntemler kullanarak diğler ölkeleri etkileme ve yönlendirebilme kapasitesi olarak tanımlamıştır (Vatandaş, 2018: 153; tuicakademi.org, 2014).

Güç kavramına ilişkin başka bir tanımda önlü siyaset bilimci Joseph Nye'ye aittir. Gücü hava durumuna benzetmektedir. Herkesin onun hakkında konuştuğunu ancak çok az bir kesimin onu anladığını, nasıl ki çiftçiler ve meteorologlar hava durumunu tahmin etmeye çalışıyorlar ise siyasi liderler ve analistler de güç ilişkilerindeki tadili tahmin etmeye çalışmaktadır. Genel olarak güç, "birinin istediğı sonuçları elde edebilme becerisi demektir. Güç, bu amaca ulaşabilmek için başkalarının davranışlarını etkileme becerisine sahip olma" anlamı taşımaktadır. İstenilen sonuçları elde etmek amacıyla başkalarının davranışlarını etkileyebilme becerisi olarak da ifade edilmektedir ancak başkalarının davranışlarını etkilemenin birden çok yolu olduğı da söylenebilir. Bunlar tehdit yolu ile zorlama olabildiğı gibi karşılığını ödeyerek de teşvik edilebilir veyahut etkileme yolu ile de kendini gösterebilmektedir (Uluslararası Politika Akademisi, 2020).

1.2. SİVİL GÜÇ AVRUPA

Geçmişte Avrupa'da yaşanan güç mücadelelerine baktığımızda devlet bekasını korumaya yönelik olarak iki önemli kavram karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramlardan ilki savunma diğeri ise güvenliktir. Bilhassa tarihteki en büyük ve en yıkıcı savaş olarak bilinen İkinci Dünya Savaşı, yol açtığı büyük yıkım nedeniyle pek çok insanın ölümüne sebep olmuş ve büyük bir felaket ile sonuçlanmıştır. Avrupalı devletler böyle bir acıyı yeniden yaşamamak için bir daha asla (*never again*) sloganını kullanmışlardır. Tekrar aynı acıları yaşamak istemeyen Avrupalı devletler, 1949 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) önderliğinde kurulan Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization/NATO) şemsiyesi altında birleşerek kendilerini güvence altına almak istemişlerdir. NATO'nun kuruluşunda pek çok Avrupa ülkesi mevcuttur. Bu ölkeler arasında İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda, Luxemburg, Danimarka, İtalya, İzlanda, Norveç ve Portekiz yer almaktadır. ABD'nin vermiş olduğı destek Avrupa bütünleşmesini hızlandırmış ancak ABD karşıtı politikalar üzerinde de etkili olmuştur. Avrupa zaman içerisinde ekonomik ve parasal bütünleşme düzeyine ulaşmış olsa da siyasi ve askeri bakımdan bu pek mümkün olamamıştır. Devlet çıkarlarının farklı olması

birlik oluşumunu engellemiştir. Günümüzde ise “AB ekonomik bir dev siyasi bir cüce olarak temsil edilmektedir” (Şöhret, 2013: 60-63; Viilup, 2015: 1).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından ABD uluslararası arenada yegâne bir güç olarak belirmiş, süper güçler arasında değişen dengede AB kendine özgü (*sui generis*) yapısı ile ortaya çıkmıştır (Arman, 2011: 91; Aras, 2015: 6). Yeniden şekillenen uluslararası sistemde sivil güç kavramı tartışılan konular arasında yer almıştır. Sivil güç kavramının kökeni 1960’lı yıllara kadar dayanmaktadır. Kavram, K. J. Holsti ve Christer Jöhnson tarafından ortaya atılmış olsa da literatüre kazandıran isim François Duchêne olmuştur (Hekimler, 2020: 5).

Genel olarak/anlamda sivil kavramı “askeri olmayan talepleri takip eden” bir güç olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda sivil güç, “askeri müdahale içermeyen, ekonomik, diplomatik ve kültürel politika araçları” olarak öne sürülmektedir. F. Duchêne, Avrupa sivil gücünün daha çok ekonomik güce dayandığını ve geride kalan küçük bir payın da askeri güç olduğunu belirtmiştir. Öte yandan Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın (AGSP) oluşturulması ile birlikte Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) kapsamında F. Duchêne’nin bu iddiası büyük tartışmalara neden olmuştur (Kaya, 2021: 260).

1970’li yılların başında Londra merkezli bir düşünce kuruluşunun direktörlüğünü üstlenen F. Duchêne Avrupa Topluluğu’nu (AT) sivil bir güç olarak tanımlamış ve Soğuk Savaş’ın ardından yaşanan bütünleşme süreci ile Batı Avrupa’nın 20. yüzyılda medeni siyasete dönüştüğünü ifade etmiştir. Bu ifade ile Duchêne, Batı Avrupa’nın dünyadaki ilk sivil güç merkezini oluşturabileceği iddiasında bulunmuştur. F. Duchêne 1970’li yıllarda Avrupa kıtasında yaşanan nükleer ve süper güç çıkmazının askeri güçten ziyade sivil güç üzerindeki etki ve eylemlerin daha çok artacağını öne sürmüştür. Sivil etki araçları arasından en önemli olanı ekonomik güçtür. Dünyadaki dört ekonomik merkez arasında yer alan Batı Avrupa’nın sivil güce geçmesi durumunda uluslararası bir güç nosyonuna ulaşabileceği öne sürülmüştür. Bu bağlamda F. Duchêne AT’nin ekonomik olarak güçlü ancak askeri olarak zayıf olan devletler topluluğunun faydayı gözeterek hem kendi üye devletleri arasında hem de diğer devletler arasında ilişkileri medeni bir şekilde gerçekleştirmesi gerektiğinin altını çizmiştir. İç meselelerle ilişkili olarak uluslararası sorunlara ortak sorumluluk hissi ve sözleşme siyaset yapısının getirilmesi gerektiği iddia edilmiştir. Yine F. Duchêne, AT’nin sivil ve demokratik standartlarının uluslararası

arenada etkisini arttırmak için uğraş sarf etmesi gerektiğini aksi hâlde büyük güçler tarafından yok olabileceğini belirtmiştir. Devletlerarasındaki ilişkilerin hem medeni bir şekilde yürütölmeye çalışılması hem de sivil ve demokratik standartların uluslararası arenada etkisinin arttırılmaya çalışılmasının hedeflenmesi sivil güç kavramının tanımını belirsizliğe itmiştir. AGSP/ODGP döneminde bu belirsizlik sivil güç üzerine yapılan tartışmaların odak noktasını oluşturmuştur (Kaya ve Kaya, 2017: 295-296; Whitman, 2002: 3-4).

F. Duchêne “AT’yi sivil ve demokratik standartların yayılmasını sağlayacak sivil bir güç olarak tanımlamış ve üye devletlerarasında barışçıl ilişkileri Topluluğun uluslararası rolü için bir başlangıç olarak nitelendirmiştir”. Yaşanan iki büyük savaşın ardından Avrupa bütünleşme süreci aslında kıtanın güvenliğini sağlamak için oluşturulan bir projedir. Üye devletler ulusal egemenliklerini uluslarüstü (*supranasyonel*) bir yapıya devrederek Avrupa’da oluşacak savaş riskini en aza indirmeyi amaçlamışlardır/planlamışlardır. F. Duchêne, yaşanan savaşın askeri gücün önemini azalttığını ve bu güçlerin bir daha tekrarlanmaması gerektiğini bunun yanı sıra Avrupa’nın Amerikan ve Sovyet güçlerinden daha farklı bir güç olabileceğini ileri sürmüştür. Kıtada ki çatışmanın sona ermesi ancak Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile üye devletlerin tek bir çatı altında birleşmesi ile mümkün kılınmıştır. Sivil güç kavramı F. Duchêne tarafından “Avrupa’nın güvenlik ve istikrarını ekonomik ve siyasi araçlarla sağlayan uluslararası ilişkilerin özel aktörü” olarak ifade edilmiş aynı kavram Hanns W. Maull tarafından ise “sivil gücün uluslararası ilişkileri kanunların geçerli olduğu ve şiddetin sınırlandırıldığı sivil ve uygar niteliğe kavuşturmak istediğı” şeklinde öne sürölmüştür. Böylelikle sivil güç ile uluslararası hukuka saygının ve uluslararası rejimlerin etkinliğinin arttırılması amaçlanmıştır. H. Maull’un sivil güç tanımına göre AB’nin AGSP kapsamında askeri yeteneklere sahip olması AB’nin sivil güç olmasında herhangi bir sorun oluşturmamaktadır. Sivil gücün “uluslararası ilişkileri uygarlaştırma amacına yönelik insani müdahalede bulunmasına ya da bireysel/kolektif meşru müdafaa gereklerini yerine getirme amacıyla askeri güç kullanmasına engel teşkil etmez”. Maull AB’nin esasen sivil güç (*civilian power*) değil de sivil kuvvet (*civilian force*) olduğunu iddia etmiştir. Sivil güç kavramı “uluslararası ilişkilerde çok taraflılık, uluslararası kurumlar, hukukun ve demokrasinin üstünlüğü, norm ve değerlere bağlılık, uluslararası

bütünleşme ve uluslararası politikanın aracı olarak güç kullanımının kısıtlanması” kavramlarını anımsatmaktadır. (Ateş, 2020: 155-156; Zhussipbek, 2009: 158-159; Tewes, 2001: 11-13).

Uluslararası sistemde ekonomik bir dev siyasi bir cüce olarak tanımlanan AB, 1970’li yıllara gelindiğinde sivil bir güç olarak tanımlanmıştır. 2002 yılına gelindiğinde ise Manners tarafından normatif güç kavramı ortaya atılmıştır. Uluslararası arenada AB “iyilik için bir güç” ve “barış inşa eden” olarak tanımlanmıştır (Björkdahl, 2011: 106). Eski Belçika Başbakanı Marc Eysken, mecâzi anlamda AT’yi ekonomik bir dev, siyasi bir cüce ve askeri bir solucan olarak tanımlamada bulunmuştur (Ramadani, 2015: 6). Nitekim AB için “ekonomik olarak bir dev, siyasi olarak bir cüce ve askeri olarak bir kelebek” yakıştırması tam da bu noktadan kaynaklanmaktadır (Aksoy ve Uğur, 2016: 221).

1.3. NORMATİF GÜÇ AVRUPA

Norm kelimesi sözlükte “yargılama ve değerlendirmenin kendisine göre yapıldığı ölçüt, uyulması gereken kural, önceden belirlenmiş kalıp” anlamına gelmektedir. Normatif kelimesi ise “davranışın kalıplarını, standartlarını ve tanımlı yapan, olması gerekeni ortaya koyan” anlamında kullanılmaktadır. Norm uluslararası politikada bir rica, dilek ya da öğüt sözcüğü değil daha çok emredici niteliği bulunmaktadır. Aykırılık durumlarında ise “uygulayabilme olanağını ve koşulunu da göstermektedir.” Normatif güç Avrupa kavramı Birliğin uluslararası sistemdeki rolünü anlayabilmek adına AB literatüründe yerini almıştır. Ian Manners Sovyetler Birliği’nin çöküşüyle AB’nin sivil ve askeri gücüne dönük söylemlerin geçersizliğini savunmuştur. Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından uluslararası sistemde yenedünya düzeni kurulmuştur. Değişen dünya düzeni ile birlikte güç kavramı artık fikirlerin ve normların gücü olarak anlaşılmaktadır. Yaklaşık yirmi yıl önce “Journal of Common Market Studies” de yayımlanmış olan bir makale Ian Manners tarafından kaleme alınmış, AB’nin sivil ve askeri güçten ziyade normatif güç kavramı üzerinden okunması gerektiği görüşü yine ilk kez Ian Manners tarafından ortaya atılmıştır. Ortaya atılan bu kavram Uluslararası İlişkiler literatüründe çok tartışılan kavramlar (*yaklaşımlar*) arasında yerini almıştır (sozluk.gov.tr, t.y; Vatandaş, 2018: 154-156; Birchfield, 2013: 907).

Normatif güç “dünya siyasetinde neyin normal olarak kabul edildiğini tanımlama yeteneği” ya da başka bir ifadeyle uluslararası normları şekillendirme ve belirleme yeteneği olarak tanımlanabilmektedir. Normatif güç Avrupa fikri aslında AB’nin dünyada “iyilik için bir güç” olduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır (Niemann ve De Wekker, 2010: 4; Manners, 2002: 236). Uluslararası arenada normatif güç fikri yeni olmamakla birlikte çok çeşitli güç tanımlarının da mevcut olduğu görülmektedir. Bu bağlamda Duchéne’ye atıfta bulunmak yerinde olacaktır çünkü Duchéne AT’nin ideal bir güç olarak normatif yönüne de vurgu yapmıştır. Normatif güç Avrupa kavramı “fikirler üzerindeki güç” veya “ideolojik güç” olarak AB’nin rolüne ilişkin tartışmalar arasında yerini almıştır. Burada tam olarak Manners’ın iddia ettiği şey AB’nin sivil veya askeri bir güç olarak yeteneklerinin tartışılması noktasında ortak ilkeler bağlamında karakterize edilen düşünsel doğanın normatif gücünün güçlendirilmesine yönelik olmasıdır. Vestfalya Antlaşması da görmezden gelinmeye çalışılmıştır. Bu noktada AB’nin sivil veya askeri gücünün yanı sıra uluslararası ilişkilerde normal kavramının şekillendirme becerisinde daha çok dikkat edilmesi gerektiği anlamı ortaya çıkmaktadır (Manners, 2002: 239).

AB uluslararası arenada idam cezasının kaldırılması için mücadele etmektedir. 1948 BM İnsan Hakları Bildirgesinin 3. maddesinde ve 1950 Avrupa İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinin Korunmasına İlişkin Sözleşmesi’nin 2. maddesinde yaşama hakkından söz edilmiştir. Bu hak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’ne (AİHS) eklenen 1983 tarihli 6 No’lu protokol vasıtasıyla uluslararası hukukta koruma altına alınmaya çalışılmıştır. Bu konuda idam cezasının kaldırılmasını amaçlayan Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi’nden bahsetmek mümkündür. İdam cezası adaletten daha çok uluslararası insan hakları ile ilgili bir mesele olduğundan norm hâline gelmektedir. 1997 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile AB idam cezasının kaldırılması konusunda uluslararası siyasette daha çok güç kazanmıştır (Manners, 2000: 37-38; Manners, 2002: 245-247). Bu bağlamda AB’nin normatif gücünün idam cezası meselesini çevreleyen normları şekillendirme biçiminde etkili olduğu görülmektedir. AB’nin tüm üye devletleri idam cezasını “insanlık dışı ve geri döndürülemez” bir ceza olarak nitelendirmişlerdir. AB’nin normları insan hakları ve onuruna ilişkin “ortak değerleri”, “ortak mirası” ve “ortak zemini” güçlendirmeye dayanmaktadır (Manners, 2000: 42).

AB'nin normatif doğasına ilişkin tartışmalar literatürde oldukça fazla yer almaktadır. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler (BM) içerisinde kabul görmüş, AB'nin evrensel değerleri olarak da bilinen normatif ilkelerinden bahsetmek mümkündür (Manners, 2008a: 46). AB'nin değerlerine ilişkin temel normlar AB Antlaşması'nda (ABA) yer almaktadır. Bu bağlamda AB'nin temel aldığı değerler ABA'nın 2. maddesinde bulunmaktadır. Bu madde iki fıkradan oluşmakta olup temel ve alt normlar vurgulanmıştır. Birliğin eşitlik, özgürlük, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi temel değerler üzerine kurulu olduğu ve tüm üye devletleri kapsadığını ifade etmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, 2011: 3).

Görüldüğü üzere temel değerler ABA'nın 2. maddesinde bahsedilmektedir ve Birliğin anayasal düzeninin temel unsurlarından birini oluşturmaktadır. Bu Antlaşmanın 3. maddesinde Birlik tarafından gerçekleştirilmek istenen hedefler vardır. 2. madde de ise yukarıda bahsedilen değerlerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu değerlerin AB açısından ne denli bir öneme sahip olduğunu bizlere ABA göstermiştir. Daha sonra Lizbon Antlaşması ile ABA'nın 2. maddesinde bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu değişikliklerden bir tanesi “ilke” yerine “değer” ifadesi kullanılmış ancak yapılan bu değişiklik 2. maddenin etkisinde bir azaltma meydana getirmemiştir. ABA'nın 2. maddesinin 1. fıkrasında temel değerlerinin egemen olduğu toplumun karakteristik özelliklerinden bahsedilmiş, Lizbon Antlaşması'nda ABA'nın 2. maddesinin 2. fıkrasında yer alan değişiklikler ile de “AB'nin siyasi bir birlik olma yönündeki iradesinin bir yansıması” olarak görülmüştür. 2. fıkra da yer alan değişiklik “AB'nin dayandığı değerlere insan onuru, eşitlik ve azınlıklara mensup kişilerin haklarına saygı gösterilmesi” gibi ifadeler eklenmiştir. Değerler toplumsal hayatta önemli bir role sahiptir. Değerler normlar ile somutlaştırılmıştır ve normların yorumlanması ve denetlenmesinde dikkate alınması gereken ölçütlerdir. Değerler ve normlar bazı noktalarda birbirinden ayrılmaktadır. Değerler arzu edilen idealler olarak tanımlanırken ilkeler ise bağlayıcı kurallar şeklinde ifade edilmektedir. Bunu daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse “normlar yasak veya emir içerirken, değerler emir veya yasak öngörmek yerine bir hususun nasıl daha iyi veya kötü olacağı konusunda bir değer yargısında bulunmasını içermektedir” (Güneş, 2016: 309-312; Kochenov, 2016: 1-3).

1.3.1. NORMATİF İLKELER

Manners, dünya ile ilişkilerinde Birliğin değerlerini ve çıkarlarını koruması ve geliştirmesi gerektirdiğini ve AB'nin uluslararası rolünde Birliğin kuruluşuna, gelişimine ve genişlemesini sağlayan küresel çapta yaymaya çalıştığı ilkeler tarafından yön verdiğini iddia etmektedir. Manners, AB hukukunda yer alan ve desteklenen dokuz normatif ilkedен söz etmiştir. AB'nin ilkelerini, eylemlerini ve dünya siyasetindeki etkisinin daha iyi anlaşılabilmesi için öncelikle bu dokuz normatif ilkedен söz etmek gerekmektedir. Bu normatif ilkeler ikiye ayrılmakta olup temel ve alt normlardan oluşmaktadır. Temel normlar arasında barış, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesi yer alırken alt normlarda eşitlik, sosyal dayanışma, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetim ilkesi yer almaktadır (Manners, 2002: 242; Manners, 2008a: 46-48). Bu kısımda AB'ye rehberlik edecek olan dokuz normatif ilke ele alınarak incelenecektir. Manners'a göre normların tarihsel bir bağlamı vardır (Stivachtis, 2007: 50).

Temel normlara baktığımızda ilk karşımıza çıkan ilke olarak sürdürülebilir barış ilkesi görülmektedir. AB'nin normatif ilkeleri arasında birincil normlar statüsünde yer almaktadır. ABA'nın önsözünde belirtilen Birliğin gayesi barışı, değerlerini ve halkının refahını desteklemektir. İlke genel anlamda "savaşın yalnızca düşünülemez değil aynı zamanda maddi olarak imkânsız hale gelmesine" yönelik tutumunda çatışmanın ana sebeplerini bulmayı amaçlamaktadır (Manners, 2008b:138). AB'nin sürdürülebilir barış girişimi, 1996 tarihinde İsveç ve Finlandiya Dışişleri Bakanlarının ileri atmış oldukları demokratik, siyasi ve ekonomik araçlar vasıtasıyla çatışmanın önlenmesi ve buna yönelik artan ihtiyaçlardan bahsedilmesi ile gerçekleştirilmiştir (Manners, 2006: 186).

Sosyal Özgürlük, AB'nin normatif ilkeleri arasında ikinci sırada yer alan bir ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal Özgürlük ilkesi ile Birlik içerisinde hareket özgürlüğü tanınmaktadır. Daha açık bir şekilde ifade edilecek olursa Birlik içerisinde vatandaşların serbestçe hareket etme ve ikamet etme hakkı bulunmaktadır. "Özel yaşama saygı, düşünce özgürlüğü, din, toplanma, ifade ve bilgi gibi bireysel özgürlükler AB Temel Haklar Şartı" ile de koruma altına alınmıştır (European Commission, t.y.).

Demokrasi ilkesine baktığımızda, AB'nin işleyişi demokrasi temelleri üzerine kurulmuştur ve bu bağlamda Avrupa vatandaşlarının siyasi hakları mevcuttur. Her bir

yetişkin bireyin AB vatandaşı aday olma ve Avrupa Parlamentosu seçimlerinde oy kullanma hakkı vardır. AB vatandaşları ikamet ettikleri ülkede veya menşe ülkelerinde aday olma ve oy kullanma hakkına sahip olmaktadır (European Union, t.y.).

İnsan Hakları, AB'nin normatif ilkeleri arasında dördüncü sırada yer almaktadır. İnsan haklarının üç kavram ile ilişkili olduğu görülmektedir. Bu kavramlardan ilki evrensel oluşu, ikincisi devredilemez oluşu ve son olarak da üçüncüsü bölünmezliği gelmektedir. Evrensel bir ilke olması yaşadığı yere, cinsiyetlere ya da ırklara veyahut dini, kültürel ya da etnik köken dikkate alınmaksızın herkesin aynı haklara sahip olmasını kapsarken devredilemez oluşu insan haklarının asla alınamayacağından kaynaklanmaktadır. Bölünemez oluşu ise tüm insan hakları eşit statüye sahip olup hiyerarşik düzen içerisinde yer almazlar. Tüm haklar (politik, sivil, sosyal, kültürel, ekonomik) eşit derecede önemli olmakla birlikte biri diğeri olmadan kullanılması pek mümkün değildir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin 1. maddesinde “Tüm insanlar özgür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar” ibaresine yer verilmiştir (Manners, 2008b: 139; Universal Declaration of Human Rights, 1948: 1; unfpa.org, 2005).

Hukukun üstünlüğü ilkesine baktığımızda, hukukun üstünlüğü kavramı 1949 yılında kabul edilmiş ve Avrupalı devletler tarafından daha fazla birlik için ortak bir değer temelli ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesi demokrasi ve insan hakları ilkeleri ile birlikte hem Avrupa Konseyi'nde hem de Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde (AİHM) önemli rol üstlenmektedir. AB ve üye devletleri bu ilkelere bağlıdır (Jurgens, 2007).

Bu ilke üstünlük yasası olarak da bilinmektedir. Hükümet de dâhil olmak üzere hiç kimse yasaların üstünde değildir ve herkes için geçerliliği mevcuttur. “Hukuk kuralı terimi, yasallık ilkesi anlamına gelen Fransızca “*le Principe de legalite*” kelimesinden türetilmiştir.” Bu ilke yasa önünde vatandaşların eşitliğini desteklediği gibi iktidar otoritenin keyfi kullanımını da engellemektedir. Bu bağlamda hukukun üstünlüğü düzenli ve adil bir toplum sağlayabilmek adına bir dizi ilke veya idealden oluşmaktadır. Hukukun üstünlüğü ilkesinde üç ana unsurundan bahsetmek mümkündür. Bunlar yasanın üstünlüğü, kanun önünde eşitlik ve son olarak da yasal ruhun üstünlüğüdür. Yasal ruhun üstünlüğünü açıklamak gerekirse mahkemenin tarafsızlığını ve dış etkilere arındırılmış olmasını içermektedir. Hukukun üstünlüğü adaletin herkes tarafından erişilmesini

sağladığı gibi temel hakların korunmasını da kapsamaktadır. Bunun yanı sıra yasanın herkes için eşit olarak uygulanmasını ve yasanın bağımsızlığını sağlamaktadır. “Hukukun üstünlüğü tüm kişilerin, kurumların ve kuruluşların yasa ve yönetmeliklere karşı sorumlu tutulduğu bir yönetim ilkesidir.” Bu ilkeye göre bir yasa nasıl olmalıdır diye sorulduğunda “açık ve net, genel formda, uygulamada evrensel ve herkes tarafından bilinebilir” olmalıdır. Hukukun üstünlüğü, bir ülkenin kalitesini ve iyi yönetişimi belirleyen önemli etkenlerden birini oluşturmaktadır. Özellikleri ise “ şeffaflık, hesap verebilirlik, karar almada halkın katılımı, hukukun uygulanmasında adalet, güç ayrımı, bağımsız ve tarafsız yargı, yasal kesinlik, öngörülemezlik (*rasgelelikten kaçınma*) ve anlaşmazlıkların öngörülebilir çözümüdür (Shrestha, 2022).

Alt normlara baktığımızda ise Eşitlik ilkesi, ABA’nın 2. maddesinde belirtildiği gibi kurucu değerler arasında yer almaktadır. Bu mevzuatın AB üye devletlerinde yasal olarak bağlayıcılık hükmü bulunmaktadır. Birlik ancak ve ancak eşitlik kural olduğu takdirde ayakta kalabilir. Burada asıl anlatılmak istenen şey, eşitlik sadece Birlik vatandaşları arasında olmayıp bunun yanı sıra üye devletleri de kapsamaktadır. AB’nin Temel Haklar Şartı üçüncü bölüm maddeleri incelendiğinde eşitliğe verilen önem çok açık bir şekilde görülmektedir. Tam da bu noktada sırasıyla maddelere değinecek olursak madde 20’de AB vatandaşlarının yasa önünde eşitliğinden bahsedilmiştir. Madde 21’in 1. fıkrasında “Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, genetik özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya diğer herhangi bir görüş, ulusal bir azınlığa mensubiyet, mülkiyet, doğum, engellilik, yaş veya cinsel yönelimin” yasak olduğu ibaresine yer verilmiştir. Bunu takiben madde 22’de kültürel, dinsel ve dilsel çeşitliliğe saygılı olmaya, madde 23’de ise kadın erkek eşitliğine dikkat çekmiştir. Bu maddelerde anlatılmak istenen genel yargı, hiçbir AB vatandaşının uyuğundan dolayı mağdur edilemeyeceği ve bunun yanı sıra ayrımcılığın da yapılmayacağı yasalar yoluyla koruma altına alınmak istenmesidir. Öte yandan kanun önünde eşitlik ilkesi tüm AB vatandaşlarını kapsamaktadır. Üye devletler arasında eşitlik ilkesinden söz edilmesi hiçbir devletin diğer devletler karşısında büyüklük vb. gibi doğal farklılıkları içeren herhangi bir önceliğe yer verilmeyeceği manasını taşımaktadır. Öte yandan yüzölçümü, nüfus, yapılanma v.b gibi doğal farklılıklar yalnızca bu ilke kapsamında ele alınması gerekmektedir (Can Aktan, 2000; European

Network of Equality Bodies, 2019; Charter Of Fundamental Rights Of The European Union, 2000: 13).

Sosyal Dayanışma, AB'nin temelleri üye devletlerinin de tabii olduğu bir takım değerler, fikirler üzerinde inşa edilmiştir. Kabul görmüş olan değerler ile Birlik kalıcı bir barış, eşitlik, özgürlük, güvenlik ve dayanışmanın sağlanmasını hedeflemiştir. Sosyal dayanışma hem nimetlerin yani refahın hem de külfetlerin üyeleri arasında eşit ve adil olacak şekilde pay edilmesini sağlayan temel bir ilke olmaktadır. Tüm üye devletlerin işbirliğinden faydalanabilmeleri ve külfetlerin adil bir şekilde pay edilmesi noktasında özgürlük (serbest dolaşım özgürlüğü) ve eşitlik (ayrımcılık yapmama) gibi ilkeler de AB'nin hedefine ulaşmasında önemli etkenler arasında yer almaktadır. Buradan sağlanacak olan fayda tüm üye devletlerin ortak çabası olmadan mümkün gözükmemektedir (Miloni, 2020: 26-27; Can Aktan, 2000; Eurofound, 2011).

Sosyal dayanışma kavramına ABA'nın 2. maddesinde açıkça yer verildiği gibi AB Temel Haklar Şartı'nın dördüncü bölümün 27 ile 38. maddelerinde bu kavramın geliştirildiği görülmektedir (Sommermann, 2022: 14; Vignon, 2011: 3). Birliğin çıkarlarını ve karşılıklı sorumluluğu ifade eden dayanışma kelimesi aslında Fransızca bir kelime olan “solidarité” kelimesinden türetilmiştir. Toplumsal dayanışma ya da diğer bir ifadeyle sosyal dayanışma belirli normları ve değerlerin karşılıklı olarak tanımlanması, paylaşılması veya ortak bir iyiye katkı sağlayarak ya da her ikisini de yaparak vatandaşları bir arada tutma olarak tanımlanabilmektedir. 18. Yüzyılın sonlarına doğru Fransa'da dayanışma kavramı bir gruba mensup olan üyelerden biri aldığı borçlardan ortak sorumluluğa atıf yapan hukuki bir kavramdan ziyade daha çok sosyolojik ve politik bir kavram hâlini almıştır. Devrimciler Fransız Devrimi esnasında siyasi topluluk duygusunu ifade etmek için kardeşlik yerine bu kavramı kullanmayı tercih etmişlerdir. 19. Yüzyılın başlarında ise Fransız ütopyacılar ve filozoflar dayanışma kavramını “bir toplulukta birbirine bağlı kişiler arasında karşılıklı sempati” olarak bu kavramı açıklamışlardır (Rozakou, 2020: 197; Stjernø, 2011: 156).

Bir diğer ilke olarak karşımıza sürdürülebilir kalkınma çıkmaktadır. AB hukukunda yer alan sürdürülebilir kalkınma ilkesi disiplinlerarası bir nitelik taşımaktadır (Kozień, 2021: 12). Bu kavram 1987'de Brundtland Raporu'nda ileri sürülmüş ve raporda “bugünün ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden

ödün vermeden karşılayan kalkınma” olarak tanımlanmıştır. Doğal kaynakları koruma altına alan, çevreye önem veren, refahın herkes için adil bir şekilde paylaşılmasına özen gösteren ve yoksulluğun en aza indirilmeye çalışılmasında kalkınmanın rolü büyüktür. Lizbon Antlaşması’nın 10a -2f maddesinde bu ifadelere açıkça yer verilmiştir. Öte yandan Lizbon Antlaşmasının 2d maddesi incelendiğinde Birliğin gelişmekte olan devletlerde sürdürülebilir ekonomik, sosyal ve çevresel gelişimi noktasında destek verdiğini, birincil gayenin de yoksulluğun ortadan kaldırılması olduğu görülmektedir (Kenig-Witkowska, 2017: 64; Connelly, 2012: 201; The Treaty of Lisbon, 2007: 27).

Sürdürülebilir kalkınma Birliğin çeşitli politika alanlarının entegrasyonu ile ilişkilidir. Birlik kalkınma, ticaret, çevre ve dış politikalar yoluyla bu ilkeyi Avrupa dışındaki topraklara da taşımayı bir amaç hâline getirmiştir. Birliğin hedefleri arasında dengeli ekonomik büyüme ve fiyat istikrarı, tam istihdam ve sosyal ilerlemeyi amaçlayan rekabetçi bir sosyal piyasa ekonomisine ve çevre kalitesinin korunmasına, iyileştirilmesine dikkat çeken bir sürdürülebilir kalkınma ilkesi AB’nin gerçekleştirmek istediği hedefler arasında yer almaktadır (Van Hees, 2014: 63; Manners, 2008a: 54).

Sürdürülebilir kalkınmanın üç unsurundan bahsetmek mümkündür. Bunlar ekonomik, çevresel ve sosyal olarak ayrılmaktadır. İlki ekonomik olarak sürdürülebilir bir sistemde mal ve hizmet üretiminde devamlılığı sağlamak, dış borçlanma, tarımsal ve endüstriyel gibi üretimi olumsuz etkileyen durumlara karşı korunmaya çalışmak ekonomik unsuru oluşturmaktadır. İkincisi çevresel olarak sürdürülebilir bir sistem inşa etmeye çalışmaktır. Yenilenebilir kaynak sistemleri çok fazla kullanmamak ve yenilenemeyen kaynakları belirli ölçülerde kullanarak istikrar sağlanmalıdır. Böylelikle biyolojik çeşitlilik, atmosfer ve ekonomik kaynakların dışında kalan diğer ekosistemlerin sürdürülmesi sağlanmaktadır. Sonuncu olarak sosyal unsur ise sosyal olarak sürdürülebilir bir sistemi içermektedir. Dağıtım eşitliği, sağlık ve eğitimi de kapsayan sosyal hizmetlerin yeterli oluşunun denetimini, cinsiyet eşitliğini ve siyasi hesap verilebilirliği katılımın sağlanması konusunda bu unsur ele alınmaktadır (Harris, 2000: 6).

İyi Yönetişim, bu kavram literatürde en çok tartışılan konular arasında yer almıştır. Yönetişim kavramı yeni bir kavram olmamakla birlikte insan uygarlığı kadar eskiye dayandığı ifade edilmektedir. Yönetişim kavramı en genel hâli ile karar verme

süreci olarak açıklanmaktadır. Diğer bir ifade ile kararların uygulandığı veyahut uygulanmadığı sürece verilen addır. İyi yönetim kavramı “Rudolf Weitholter tarafından ulus ötesi yönetişimde çok sık kullanılan klasik özel hukuk mevzuatını uygulayarak resmi hükümlerin uygulanmasına ilişkin bir polemikte ortaya atılmıştır.” (ESCAP, 2009; Goga, 2009: 176).

Bu kavram Lizbon Antlaşmasının 10a-2h maddesinde “AB’nin daha güçlü çok taraflı işbirliğine ve iyi küresel yönetişime dayalı bir uluslararası sistemi teşvik etmek” olarak ifade edildiği çok açık bir şekilde görülmektedir. Bu bağlamda AB uluslararası ilişkilerin bütün alanlarında ortak politika ve eylemler belirleyerek bu ortak politika ve eylemler ışığında ilerleyeceğini ifade etmektedir (The Treaty of Lisbon, 2007: 27; Manners, 2008a: 54).

AB’nin normatif ilkeleri arasında yer alan bu kavram AB Beyaz Kitabında da yer almaktadır. Beyaz Kitapta iyi yönetişimin temelini oluşturan beş ilkeden söz edilmektedir. Bunlar açıklık, katılım, hesap verebilirlik, etkililik ve tutarlılıktır. Temelleri demokrasiye ve hukukun üstünlüğüne dayalı olan Birliğin bu ilkeler bağlamında daha demokratik yönetişimin kurulması yönünde önem arz ettiği gibi küresel çapta Avrupa’nın ulusal, bölgesel ve yerel olmak üzere tüm hükümet seviyeleri için geçerliliğinin söz konusu olması bu açıdan önemlidir. İyi yönetim ilkesi “hiyerarşik, dışlayıcı ve merkezi hükümet oluşturmada açık, katılımcı ve demokratik yönetişimin sağlanmasına” ilişkin AB içerisinde geliştirilen en son ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. AB’nin yönetim ilkesinin iki önemli unsurundan söz etmek gerekirse bunlardan ilki sivil toplumun katılımı diğeri ise çok taraflı işbirliğinin güçlendirilmesine dönük olmasıdır. Bu normatif ilkenin AB’ye özgü yorumuna bakıldığında “Birliğin demokratik yaşamında kalite, temsil, katılım, sosyal ortaklık, şeffaflık ve hesap verebilirliğine” yapılan vurgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda bahsi geçen toplam dokuz normatif ilkenin birbirleri ile olan etkileşimi göz önünde bulundurulduğunda, AB’nin dünya siyasetindeki eylemlerinde bu normatif ilkelerin önderlik edici bir rol üstlendiği görülmektedir (European Commission, 2001: 10; Manners, 2008b: 143).

1.3.2. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN NORMATİF DOĞASI

Normatif gücün doğası hakkında, AB’nin normatif gücü değerler ve normlarla ilişkilidir. Bu değerler AB’ye özgü olmadığı gibi esin kaynağını ve meşruiyetlerini uluslararası sözleşmelerden, antlaşmalardan almaktadır. Bunun yanı sıra bu değerler AB’nin ulus ötesi eylemlerine de yön vermektedir. Bu bağlamda Birliğin uluslararası ilişkilerinde âdeta bir meşruiyet kaynağı hâline dönüşmektedir. Lizbon Antlaşmasının 21. Maddesinde yer alan ibarede şu ifadelerle yer verilmiştir. Birliğin uluslararası arenadaki eylemi kendi kuruluşuna, gelişmesine ve genişlemesine ilham veren ve daha geniş dünyada ilerletmeye çalıştığı ilkeler tarafından yönlendirileceği belirtilmiştir. Bu ifadelerle bakıldığında AB’nin normatif kimliğinin yanı sıra bu değerleri ulus ötesi sınırlara taşımanın da bir taahhüdünü oluşturduğu görülmektedir. AB’nin evrensel olarak kabul etmiş olduğu ilkelerin sadece teşvik ediliyor olması AB’nin normatif güç statüsü için yeterli olduğu anlamını taşımamaktadır. AB değerlerini bildirerek/anlatarak başkaları tarafından örnek alınmayı beklemekten ziyade normlarını başkalarıyla diyalog yolu ile geliştirmesi gerekmektedir. AB’nin diğer bir normatif güç yönüne değinecek olursak bu çok taraflılık olmaktadır. Lizbon Antlaşmasının 21. Maddesinin birinci alt paragrafında belirtildiği gibi “Birlik, ilkeleri paylaşan üçüncü ülkeler ve uluslararası, bölgesel veya küresel kuruluşlarla ilişkiler geliştirmeye ve ortaklıklar kurmaya çalışır. Ortak sorunlara, özellikle Birleşmiş Milletler çerçevesinde çok taraflı çözümleri teşvik edecektir” (Tuominen, 2013: 211-212).

Küresel rölünde AB’nin neden normatif bir güç olarak nitelendirildiğine baktığımızda iç ve dış faktörleri göz önünde bulundurmak gerekmektedir. Sovyetler Birliği’nin dağılması AB açısından bölgesel ve küresel statüsünün yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. AB, 1989 tarihinde Berlin Duvarı’nın yıkılmasının ardından savunduğu ilkeler bağlamında uluslararası sistemde oynamaya hazırlandığı rolü daha fazla tanımlamaya başlamış, küresel anlamda AB BM’den faydalanarak proaktif bir rol üstlenmiştir (Tuominen, 2013: 205).

2. İLKELİ PRAGMATİZM

28 Haziran 2016 tarihinde AB Küresel Strateji Belgesi yayınlanmıştır. Bu belgenin yayınlanmasındaki en büyük etken AB’nin varoluşsal krizler ile mücadelede

karşı karşıya kaldığı zorluklardır. Değişen dünya düzeni ile birlikte gelişen zorluklar AB'yi ve komşularını etkilemektedir. Bu durumda AB'yi tehdit eden güvenlik sorunlarının doğmasına neden olmuştur. Çatışmaların yaşanması, Rusya- AB ilişkilerindeki gerilimler, Avrupa'da yaşanan terörist saldırıları vb. gibi nedenlerle yaşanan görüş ayrılıkları Avrupa şüphecilığının artmasına neden olmuş, Birliği kendi içerisinde bölünme tehlikesi ile baş başa bırakmıştır. Zorluklar normatif güç Avrupa'nın dönüştürücü gücünde azalan bir etki yaratarak küresel aktörlüğünün sorgulanmasına sebep olmuştur. Yaşanan tüm bu zorluklar karşısında AB dış ve güvenlik politikasını revize etmeye ihtiyaç duymuş, dış eylemlere yönelik öncelikler belirleyerek yeniden yapılandırma yoluna gitmiştir. AB Küresel Strateji Belgesi daha güçlü bir Avrupa yaratma amacını taşımaktadır. Bunu da Küresel Strateji Belgesinde yer alan ilkeli pragmatizm yaklaşımı ile beş yol gösterici ilkeye dayandırarak yapmaya çalışmıştır. AB Küresel Strateji Belgesi demokrasiden ziyade daha çok dayanıklılığı teşvik etmiştir. Böylelikle daha az ideolojik fakat daha fazla pragmatik bir dış politika yaklaşımı sergilemiştir. İlkeli pragmatizm ile dayanıklılık kavramları yeni olmamakla birlikte uzun bir mazisi bulunmaktadır (Colombo, 2021: 3-4).

2016 AB Küresel Strateji Belgesi 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin yeniden gözden geçirilmesini sağlayan yeni bir yaklaşım olarak sunulmaktadır. İlkeli pragmatizm Realpolitik'e dönüşü ifade etmektedir. Realpolitik 1853 yılında Alman liberal Ludwig Von Rochau tarafından ortaya atılmıştır. Realpolitik liberal ütopyacılığı reddederek ideallere gerçekçi bir yaklaşım sunmaktadır. Bu bağlamda Realpolitik geleceğe dair vizyon oluşturarak ulaşılması gereken hedefe yönelik bir rehber olmaktadır. John Bew ise Küresel Stratejide yer alan sorumlu katılım ile pozitif bir dönüşümün gerçekleşeceğini ve bunun gerçek "Realpolitik" olduğunu iddia etmektedir. Bunu da "Avrupa özelliklerine sahip Realpolitik" olarak adlandırmaktadır. AB'nin Dış eylemlere yönelik belirlenen yeni yaklaşımı çıkarlarla ilgilidir. Küresel Strateji Belgesinde hayati çıkarlar tüm üye devletleri ilgilendirmektedir. Bu hayati çıkarlar vatandaşlarımızın çıkarlarını geliştirmek için Küresel Bir Strateji başlığı altında toplanmıştır. Bunlar; Barış ve güvenliğin sağlanması, refah, demokrasinin teşvik edilmesi ve kurallara dayalı bir küresel düzenin inşa edilmesidir (Biscop, 2016: 1-2).

2.1. İLKELİ PRAGMATİZM KAVRAMINA DÜŞÜNÜRLERİN ELEŞTİREL YAKLAŞIMLARI

Nathalia Tocci 2016 AB Küresel Strateji Belgesinde dış eyleme yön veren dört ilkeyi (katılım, sorumluluk, birlik ve ortaklık) Belgenin kapsayıcı felsefesi olarak nitelendirdiği ilkeli pragmatizm ile açıklamaktadır. Bu bağlamda Küresel Strateji Belgesi açık ilkelere göre yönlendirilecek olup daha iyi bir dünyayı ilerletmeye yönelik idealist bir istekten olduğu kadar stratejik bir ortamın gerçekçi bir değerlendirmesinden kaynaklı olduğu ifadelerine yer verilmektedir. Aynı zamanda Belgede “AB izolasyonculuk Scylla’sı ile aceleci müdahaleciliğin Charybdis’i arasındaki yolu çizirken, başkalarına karşı sorumluluk ve beklenmedik durumlara karşı hassasiyet göstererek dünyayı harekete geçirecektir” şeklinde ifadeleri de yer almaktadır. İlkeli pragmatizm AB’nin evrensel değerlere diğer bir ifade ile batılı liberal değerlere uygun olarak hareket etmesi fakat daha sonra bu evrensel değerlerin ahlaki zorunluluklarını reddeden pragmatik bir yaklaşım izlemesi gerektiği manasına gelmektedir. Juncos’un ilkeli pragmatizm hakkındaki bu tanımı bazı çelişkileri de beraberinde getirmektedir. AB’nin pragmatik ya da ilkeli olması gerektiğini, her iki şekilde hareket etmenin mümkün olmayacağını iddia etmektedir. Tocciye göre ise ilkeli pragmatizm daha farklı perspektiften değerlendirilmektedir. Tocci ilkeli pragmatizm yaklaşımını, AB’nin pragmatik çıkarlar uğruna ilkelerinden ödün vermesi gerektiği olarak okunmamasına dikkat çekmektedir. AB’nin dünyayı toz pembe olarak görmek istediği şekliyle değil de daha gerçekçi (pragmatik) politikalar doğrultusunda hareket etmesi gerektiğini ifade etmektedir (Tocci, 2017: 64).

AB’nin içinde bulunduğu realpolitik durum onu pragmatist olmaya itmektedir. Böylelikle pragmatizm evrensel değerleri inkar ederek eylemlerin pratik sonuçlarına odaklanmasını içeren pragmatik felsefenin bir parçasını oluşturmaktadır. Bu diğer bir ifade ile devlet ve toplumlarda dayanıklılığın oluşturulmasında bölgesel örgütler ile işbirliği çerçevesinde hareket edilerek çok taraflı sistemin dönüşümünü gerçekleştirmeyi amaçlamaktadır. Ancak AB bu pragmatist dönüşümü sağlamak isterken kültürel göreceliğe dikkat etmesi gerekmektedir ve pragmatizmi de ilkeli bir şekilde olmalıdır. AB’nin bu uğurda farklı yollar deneyecek olması onun yanılğı içerisinde olduğunu göstermemektedir. Çünkü AB’nin her daim referans alabileceği uluslararası hukuk ve altında yatan normları vardır. Tocciye göre, AB’nin dış eylemlerinde hem ilkeli hem de

pragmatik bir tutum izlemesi çelişki oluşturmaktan ziyade ikilemleri çözmeye çalışan bir yaklaşım oluşturmaktadır (Tocci, 2017: 65).

1990'lı ve 2000'li yıllarda Küresel Güneydeki çatışmaları önlemeye yönelik uluslararası müdahaleler gerçekleştirilmiştir. Bu uluslararası müdahaleler barış inşa etmek, devlet kurumlarını güçlendirmesini sağlamak, serbest seçimler ile serbest piyasa koşullarının oluşturulmasını sağlamaktır. Ne var ki evrenselci ve liberal barış stratejilerinin ihraç edilmesindeki başarısızlık uluslararası müdahalenin tekrar gözden geçirilmesine diğer bir deyişle yeniden yapılandırılmasına neden olmuştur. Çağdaş uluslararası müdahale stratejilerinde yaşanan bu dönüşüm dayanıklılık kavramı etrafında toplanmakta olup belirsizlik, muğlaklık ve karmaşıklık düşüncesi ile bağlantılıdır. Risklerin daha fazla olduğu bir dünyada, karmaşıklık ve belirsizlik söz konusudur. Risklerin potansiyel olarak hesaplanmaları daha düşüktür. Kırılgan devlet ve toplum yapılarında tehditlerin nereden ve nasıl geleceği konusunda yaşanan belirsizlik risk yönetimine duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Bu konuda dayanıklılık risk yönetimine dair bir çözüm önerisi olmaktadır. AB Küresel Stratejisi Belgesinde riskler varoluşsal krizler olarak tanımlanmış ve AB'nin iç ve dış politikasındaki krizler tehdit olarak algılanmıştır. Böylece tehditler AB'nin barış, kalkınma ve demokrasiye dayalı AB projesinin sorgulanmasına sebep olmuştur. Dayanıklılık, karmaşık sistem yapılarında ortaya çıkmakta olup beklenmedik durum ve zamanlarda şok ve krizlere karşı koyma, direnç gösterme meselesidir. Dayanıklılık, sistem ekolojisinin yanı sıra iklim değişikliği, afet müdahalesi, ekonomik kalkınma ve insani yardım gibi alanlarda da kullanılmaktadır. Dayanıklılık, potansiyel risklerin nereden geleceğinin belirsizliğine dikkat çekerek risklere karşı hazırlıklı olmayı ileri sürmektedir. Ayrıca dayanıklılık, krizlerin kontrol altında tutulmasına ilişkin olarak uzun vadeli, doğrusal olmayan bir yaklaşımı da desteklemektedir. Belirsiz ve karmaşık bir sisteme karşı dayanıklılığın güçlendirilmesi kriz ve şok gibi durumlarda esnekliğe dikkat çekerek uyum sağlama ve değişim göstermek gerekmektedir (Juncos, 2018: 560-561).

İlkeli Pragmatizm, kriz ve şoklar karşısında dayanıklılık oluşturularak toplumsal dönüşümün gerçekleşmesi bu yaklaşımı başarılı olarak addetmektedir. İlkeli pragmatizm ampirik sonuçculuk ile etik akıl yürütme biçimi olarak normları ifade etmektedir. Etik akıl yürütme hedefleri belirlerken pragmatik sonuçcu akıl yürütme en etkili hedefi

belirler. Stratejik olmayan normlara uygun hareket etmek bazı durumlarda istenilen hedefe ulaşma önünde engel teşkil edebilir. Bu sebeple ikisi arasında bir uzlaşının sağlanması gerekmektedir. Hem sonuçculuk hem de uygunluk mantığının sağlanması durumunda normatif ilkelere uygun hareket etmek etik hedeflere verilen zararı azaltırken öte yandan ilkeleri stratejik olarak da geliştirmektedir. Normatif ilkelerin koalisyonlar aracılığıyla desteklenmesi bir bakımdan pragmatik sonuçsalcılığa dayalı bir değerlendirmeyi de içermektedir (Snyder ve Vinjamuri, 2012: 438).

İlkeli Pragmatizm AB Küresel Strateji Belgesinde yer alan ve AB dış eylemlerine yön veren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. İlkeli Pragmatizm en çok tartışılan kavramlar arasında yer almaktadır. Biscop’a göre ilkeli pragmatizm kavramı “realpolitike dönüş” ve “Avrupalı özellikleriyle realpolitik” olarak ifade edilmektedir. Biscop, AB’nin özellikle komşu bölgelerinde iyi yönetilen demokratik devletlerin desteklenmesinden ziyade güvenlik konusundaki endişelere diğer bir ifade ile dayanıklılık kavramına dikkat çekmektedir. Bölgedeki devlet ve toplumların dayanıklılığının güçlendirilmesinde finansal desteğin önemine değinmiştir. Aynı zamanda otoriter rejimlere karşı dirençli bir toplumun inşasında ilkeli pragmatizm yaklaşımı ile nasıl çalışılabileceğinin belirsizliğini ortaya koymuştur. Öte yandan Juncos, AB’nin hem ilkeli hem de pragmatik bir tutum sergilemesini ciddi anlamda eleştirmiştir. Juncos bir yandan AB’nin evrensel değerlere uygun olarak hareket etmesini öte yandan pragmatik bir tutum içerisinde bulunmasını çelişki olarak görmektedir. Juncos ilkeli pragmatizm yaklaşımını AB Küresel Strateji Belgesinde yer alan dayanıklılık (*resilience*) kavramı ile ilişkilendirmektedir. Juncos’a göre devlet ve toplumların dayanıklılığının artırılmasında iç kapasite ve yeteneklerinin geliştirilmesine odaklanılmalıdır. Bu durum aynı zamanda pragmatik yaklaşımın zeminini de oluşturmaktadır. Juncos’un dayanıklılık kavramına dair görüşüne katılan bir başka isim de Nathalia Tocci olmuştur. Ancak buna farklı bir bakış açısı ile yaklaşmıştır. Nathalia Tocci AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogheri’nin özel danışmanı olarak Küresel Strateji Belgesini hazırlamıştır. Tocci’ye göre ilkeli pragmatizm “realist ve pragmatik bir dış politika” olarak okunmaktadır. Tocci, AB’nin doğu ve güney komşularında norm ihracına yönelik bütünleşme faaliyetlerini yürüten politikalar uygulamak yerine bölgenin gerçekçi politikalarına odaklanmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. AB’nin doğu ortaklığı kapsamında yer alan ülkelerle

ikili ilişkilerin geliştirilmesi diğer ülkelerle ilişkilerinde seçici davranarak mevcut duruma ilişkin politikaların oluşturulmasını belirtmektedir. Ancak bu durum AB'nin normatif ilkelerini görmezden gelip sınır ötesi ilişkilerde sorumluluk almak istemediği manasına gelmemektedir. Tocci bu durumda dayanıklılık kavramının ara formül oluşturabileceğini ifade etmektedir (Yazgan, 2021: 652-653).

2.3 İLKELİ PRAGMATİZM İLE DAYANIKLILIK KAVRAMININ İLİŞKİLENDİRİLMESİ

Dayanıklılık kavramı malzeme bilimleri, psikoloji, ekoloji, ekonomi gibi bilim dallarının bakış açılarına ve alanlarına göre değişkenlik gösterdiğinden mevcut tek bir tanımı bulunmamaktadır. Dayanıklılık teriminin en yaygın kullanım alanları mühendislik dalı malzeme bilimlerinde görülmektedir. Bu bağlamda esnekliğin ölçüsü “malzemenin gerilim altında kırılmadan veya kalıcı olarak şeklini değiştirmeden ne kadar kuvvete (veya strese) dayanabileceğine, gerilim altında ne kadar büküldüğü ve orijinal şekline ne kadar hızlı döndüğü” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavram sosyal bilimlerde de aynı mantıkta işlemektedir. Birey ve toplumlar dış kuvvetler karşısında (krizler ve şoklar) direnç gösterebiliyor veyahut dayanabiliyorsa ve bu şoklardan hızla kurtulabiliyor, normal hâline geri dönebiliyorsa dirençlidir. Böylelikle kavram devlet ve toplumların kuraklık, kıtlık, iklim değişikliği gibi negatif durumlar karşısında dayanıklılığını (direnme, tepki gösterme ve yenilenme kapasitelerini) ne kadar güçlendireceğine bakarak kalkınma ve ekolojik söylemler vasıtasıyla sosyal bilimlere de konu olmuştur (Fjäder, 2014: 119-120; Tonra, 2020: 1).

Dayanıklılık, fen bilimlerinin yanı sıra sosyal bilimlerde de sık kullanılan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Köken itibarıyla Latince “*resilio*” kelimesinde türetilmiş olup “geriye atlamak” manasına gelmektedir. Dayanıklılık kavramı afet ve krizlere müdahale, refah, insani yardım ve barışın inşasında önemli rol oynamaktadır. Dayanıklılık, karmaşık ve belirsiz bir dünyada diğer bir ifade ile tehditlerin nereden geleceğini bilemediğimiz bir dünyada rasyonelliğe geçişi ifade etmek için kullanılmaktadır. Aynı zamanda bu kavram bilinmeyen tehditlere karşı hazırlıklı olmanın gerekliliğine vurgu yapmaktadır. Değişen küresel ortamda belirsizliği ortadan kaldırmak mümkün değildir ancak krizlere ve şoklara karşı dayanıklılığı sağlamak (değişim

sağlamak, uyum göstermek, öğrenmeye çalışmak ve esneklik kazanmak) mümkündür (Juncos, 2017: 4; Tocci, 2019: 2).

Batılı Liberal devletlerin 2000’li yılların başlarından itibaren yaşadığı pek çok zorluk AB’nin yeni bir politika oluşturmaya zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda AB, Küresel Strateji Belgesi ile dış ve güvenlik politikasını yeniden yapılandırarak pragmatist bir dönüş sağlamayı hedeflemiştir. Karmaşık ve belirsiz bir ortamda AB daha pragmatik (*faydacı*) bir yaklaşıma ihtiyaç duymuştur. Dayanıklılık, “kapsamlı yaklaşım” ve “etkili çok taraflılık” gibi mevcut AB söylemlerinden faydalanarak bunları tek bir çatı altında tutmaktadır. Bu yaklaşımın temelinde pragmatizm ve esneklik kavramları mevcuttur. Bunları etkili kılabilmek için de yerel sahiplenme, kapasite geliştirme, ortaklar, sorumluluklar ve ortak (kapsamlı) yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Dayanıklılık bu anlamda AB’nin dış eylemlerinde meşruiyetinin ve etkinliğinin artmasında büyük rol oynamaktadır (Juncos, 2017: 5-8).

AB’nin stratejik yaklaşımında dayanıklı bir toplum yapısının oluşturulmasından bahsedilmektedir. Ancak AB bunu bilhassa kendi mahallesinden norm ihraç etmekten ziyade seçici davranarak ve daha geniş bölgelere yönelerek pragmatik bir şekilde diğer devlet ve toplumlar da dayanıklılığı desteklemeyi tercih etmektedir. Aslında buradaki temel amaç, AB’nin potansiyel başarısı kırılgan ve zayıf devletler üzerinde daha çok hissedilmektedir. Bu da Birliğin küresel rolündeki etkinliğini arttırmaktadır (Giusti, 2020: 1452).

Barış içerisinde toplumsal uyumun ve dönüşümün sağlanması diğer bir deyişle dayanıklılığın artırılması için üç kaynak gereklidir. Birincisi, etkin yönetişi üretecek açık, kapsayıcı, adil ve şeffaf yönetim kurumlarının tasarlanmasıdır. İkincisi, toplumdaki çeşitli gruplar arasında diyalog, iş birliği ve olumlu etkileşimler sağlamak amacıyla sosyal güvenin ve kapsayıcı sosyal kimliklerin teşvik edilmesi gerekmektedir. Üçüncüsü ise, etkili ve kapsayıcı bir yönetim modelinin sağlanabilmesi için vatandaşların ihtiyaçlarını karşılayabilecek aktörlerin meşruiyeti gelmektedir. AB’nin dayanıklılık konusundaki yaklaşımı ekonomik kalkınma, istikrar ve güvenlik kavramlarıyla yakından ilişkilidir. Dayanıklılık devletin ve toplumun güvenliğini güçlendirdiği gibi aynı zamanda uzun vadede bunu garanti altına alması da gerekmektedir. Bu bağlamda dayanıklılığın anahtarı istikrar politikalarında yatmaktadır.

İstikrar beraberinde güvenli bir devlet ve toplum yapısını oluşturmaktadır. Dayanıklılık toplumsal yapıya nüfuz edilip güç kazandığı takdirde güvenlik endişesi de duyulmayacaktır (Bargués ve Morillas, 2021: 1320-1321; Giusti, 2020: 1458-1459; Akşemsettinoglu, 2023: 39).

Rusya'nın Ukrayna müdahalesi, Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde artan terörizm tehdidi ve Çin'in uluslararası sistem içerisindeki yükselen gücü Avrupa'daki çoğu kişi "jeopolitiğin geri dönüşünden" bahsetmiştir. Bu Avrupa'nın daha fazla pragmatik yaklaşıma duyulan ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Amerikan dış politikasında yer alan tartışmalar ahlaki ilkeler ile AB çıkarları arasında olan bir seçimden ziyade birbirinden farklı olan bir dizi ilkelere bahsetmiştir. Bunlar pragmatizm ve pragmatizmden türetilen ilkeleri kapsamaktadır. AB'nin doğu ve güney mahallelerine yaklaşımı artık daha gerçekçi ve pragmatist politikalarca olmalıdır. AB'nin bütünleşme faaliyetleri sınır ötesinde norm ihraç ederek barış inşasında ve iyi yönetişimi desteklemektedir. Bunu da genişleme politikası, Avrupa Komşuluk politikası gibi ve daha geniş kapsamda dış yönetim yaklaşım araçları vasıtasıyla gerçekleştirmektedir. Rusya açısından AB bütünleşme faaliyetleri Avrupalılaşıma olarak adlandırılmıştır. Ne var ki AB ile bütünleşme faaliyetleri yürüten ülkeler işbirliği içerisinde aynı istek ve yeteneği paylaşan ülkeleri oluşturmamaktadır. Bazı ülkeler ise AB ile iyi ilişkiler geliştirme konusunda istekli olmuşlardır. Bu ülkeler Doğu Ortaklı Girişiminde yer alan ülkeler ile bazı güney ülkelerini kapsamaktadır. Doğu Ortaklığı Girişiminde yer alan ülkeler arasından Ukrayna, Gürcistan ve Moldova görülebilmektedir. Güney ülkelerden ise Tunus buna örnektir (Tocci, 2019: 4-5).

AB Küresel Strateji Belgesi tüm bu gerçekleri göz önünde bulundurarak AB tarafından terk edilmiş ülkelerdeki politika uygulamalarını yeniden yapılandırmıştır. Bazı komşu ülkeler Avrupalılaşımayı isterken bazı ülkelerde istememektedir. Dahası bazı kırılgan devlet ve toplum yapılarında görülen şiddet ve istikrarsızlık AB'nin bütünleşme faaliyetlerini yetersiz bırakmıştır. AB bu durumlar ile yüzleşerek daha gerçekçi pragmatik dış politika uygulamaları geliştirmek durumunda kalmıştır. Öte yandan AB normatif ilkelerini çıkarlar uğruna göz ardı etmemektedir. AB dış eylemlere yönelik oluşturduğu politikalarda insan hakları gibi ağır suçlar işleyen ülkeler ile işbirliği geliştirdiği ve çıkarların konuşulduğu politik bir ortamda normatif duruşundan taviz vermemiş,

dayanıklılık önceliği ile orta yol bulunmaya çalışılmıştır. Diğer bir ifade ile dayanıklılık hiçbir zaman normatif ilkelerin yerini almamış, barı ve güvenliğin sağlanmasında, demokrasinin teşvik edilmesinde, temel hak ve özgürlüklerin desteklenmesinde komşu ülkelerde Birliğin temel hedeflerini oluşturmuştur. Lakin kırılgan toplumlardaki kriz ve şoklar AB'nin toplumsal dönüşüm çabaları önünde engel teşkil ettiği için dayanıklılık yaklaşımı ileri sürülmüştür. Böylece kriz ve şokları önleme, müdahale etme ve kapasite geliştirme gibi yetenekler geliştirilerek barış ve istikrarın sağlanması amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra kriz ve şoklara karşı koyma, öğrenme ve yenilik getirmek toplumsal dayanıklılığın sağlanması noktasında büyük öneme sahiptir (Tocci, 2019: 5).

2.3 DAYANIKLILIK VE NORMATİF İLKELER ARASINDAKİ MANTIKSAL BAĞ

2017 yılında Avrupa Komisyonu tarafından yayınlanan Ortak Bildiride Dayanıklılığın temeli demokrasiye dayandırılmıştır. AB'nin dayanıklılığa yönelik stratejik yaklaşımı AB'nin dış ve güvenlik politikasını yeniden yapılandırmaktadır. Artan risk ve belirsizlik ortamında devlet ve toplumların daha dirençli hâle getirilmesi (toplumsal dönüşümün sağlanması) bu konuda büyük önem arz etmektedir. Artan küreselleşme ile birlikte gelişen zorluklar iklim değişikliği, göç krizi, 2008 küresel finansal kriz, terörizm ve aşırı sağın yükselişi gibi nedenler devlet ve toplumları istikrarsızlaştırmaktadır. Bu bağlamda insan hakları ve temel özgürlüklere ilişkin bir baskının olduğundan söz etmek mümkündür. Bu konuda insani yardım ihtiyaçlarının ve ekonomik kalkınmanın desteklenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. AB kırılgan devlet ve toplumlarda ilerlemeyi sağlayabilmek maksadıyla dayanıklılığı teşvik etmektedir. AB Küresel Strateji Belgesinde dayanıklılık “demokrasi, kurumlara güven ve sürdürülebilir kalkınma ve reform yapma kapasitesini” ileri süren birey, devlet ve toplumların tamamına yönelik geniş bir kavramı temsil etmektedir. Bu bağlamda AB'nin dayanıklılığa yönelik stratejik yaklaşımı demokrasiye, insan hakları ve temel özgürlüklere dayandırılmaktadır. Hesap verebilir, şeffaf ve demokratik kurumlara sahip olan devlet ve toplumlar ile ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olması ve çatışmaların önlenmesi arasında güçlü bağlar vardır. Bunun aksine demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, yönetim, cinsiyet eşitliği, yolsuzluk ile mücadele gibi konularda görülen eksiklikler bir toplumun kalkınma çabalarının önündeki engelleri oluşturmaktadır. Bu bağlamda yönetişimin

kalitesi tüm kamu politikalarını (ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir kılınması, refah düzeyinin artması, sosyal ve bölgesel uyumun desteklenmesi) derinden etkilemektedir (European Commission, 2017: 3-4).

AB'nin liberal dış politikası Küresel Strateji Belgesinde dayanıklılık yaklaşımına dayalı politikaların dönüştürülmesini etkilemektedir. Dayanıklılık post-liberal bir anlayış kapsamında daha fazla pragmatik bir yaklaşım ileri sürerken aynı zamanda evrensel ilkelere uygun hareket ederek liberal normlara dayalı ilkeli bir yaklaşım da görülmektedir. Bu bağlamda Dayanıklılık, liberal barış inşası ile istikrar arasında bir orta yol sunmaktadır. AB'nin dış politika oluşturma amacında temel değerlerinin teşvik edilmesi yatmaktadır. Bu bağlamda temel değerler AB'nin varoluşsal amacını oluşturmaktadır. Bu da dayanıklılığın pragmatik tutumundan daha çok ilkeli olmaya itmektedir. Dayanıklılığın doğasında AB'nin normlarını teşvik etmesi yatmaktadır. 2017 yılında yayınlanan Ortak Bildiride AB normatif veya liberal bir güç olarak kendisini anlamasının bir sonucu olarak dayanıklılığı kendi içinde bir amaçtan ziyade bir süreç olarak görmektedir. AB kırılğan toplum yapılarında dirençliliği artırarak liberal hedeflerine doğru ilerlemeyi garanti altına almak istemektedir. Dayanıklılık değişimi getirmektedir ve bu da liberal stratejiyi takip etmeyi gerektirmektedir (Joseph ve Juncos, 2019: 7-8).

AB Küresel Strateji Belgesinde “demokrasiye, kurumlara güvene ve sürdürülebilir kalkınmaya sahip dirençli bir toplum, dirençli bir devletin kalbinde yer alır” şeklinde ifadeler bulunmaktadır. Bu yeni yaklaşıma dayalı dayanıklılık düşüncesi 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisine nazaran daha mütevazı bir perspektif sunmaktadır. Buradaki mesele gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin sorumluluklarının paylaşılmasına dönüktür. Öte yandan AB'nin refah ve güvenliğini sağlamasında norm teşvikinin yanı sıra kendi çıkarlarını da düşünmesi gerekmektedir. Bu sebeple AB Küresel Strateji Belgesi dış eylemlere yönelik yeni yol gösterici paradigmasını ilkeli pragmatizm çerçevesinde sunmuştur. Böylelikle AB'nin dayanıklılığa yönelik stratejik yaklaşımı normatif ilkelere ziyade pragmatik yaklaşıma doğru kaymaktadır. Lakin bu durum AB'nin mutlaka pragmatik bir yaklaşım eğilimi içerisinde olması manasını taşımamaktadır (Joseph ve Juncos, 2019: 7).

AB'nin dayanıklılık yaklaşımı kasıtlı bir şekilde pragmatist eğilimlidir. Ne var ki bu yaklaşımın sorunlu olduğu iddia edilmektedir. Birincisi AB Küresel Strateji Belgesi

çıkarlar ve değerler arasında bir ikilem yaratmaktadır. Ancak Küresel Strateji Belgesinde çıkarların ve değerlerin “el ele gittiği” ileri sürülmektedir. Aynı zamanda Birliğin değerlerini dünyaya tanıtmaya çıkarı olduğundan ve temel değerlerin çıkarlarının içinde yer aldığından bahsetmektedir. Bu değer ve çıkar ikileminin çözümüne yönelik Küresel Strateji Belgesi “mevcut stratejik ortamın gerçekçi bir değerlendirilmesinden olduğu kadar daha iyi bir dünyayı ilerletmeye yönelik idealist bir istekten” olduğunu ilkeli pragmatizm yaklaşımı ile ortaya atmıştır. Ne var ki AB Küresel Strateji Belgesinde değerleri ve çıkarı bir arada tutma çabası içerisine girerek pragmatist bir bakış açısından ayrı tutmaktadır. AB’nin liberal değerleri dayanıklılığın temel dinamiğini oluşturmaktadır. Bu da AB’nin normatif gücü ile tutarlılık sağlamaktadır. Bu bağlamda dayanıklılık kendi başına bir amaç olmaktan ziyade AB’nin normatif ilkelerinin teşvik edilmesi gibi bir amaca hizmet ederek araç hâline dönüşmüştür. AB’nin mevcut politika girişimlerinde dayanıklılık oluşturma ve yerel sahiplenmenin teşvik edilmesinde başarısız olduğu görülmektedir. Buna verilebilecek bir örnek Bosna Hersek’tir. Değişimin gerçekleşmesine karşın “demokratikleşmeden dayanıklılığa” AB’nin barış inşasındaki çalışmaları ve daha fazla yerel sahiplenmenin desteklenmesi başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Katılım gerçekleşmemiş buna nazaran doğu komşularına yönelik uygulanan politikalarda da bu duruma benzer sonuçlar görülmüştür (Juncos ve Pratt, 2024: 10-11).

İkincisi dayanıklılık “siyasi diyalogun, Birlik ve üye devletlerin diplomatik kaynaklarının, AB yardımlarının ve sektörel politika diyalogunun ve ikili girişimlerin tutarlı bir seferberliği ile desteklenmesi” yaklaşımına dayanmaktadır. Ancak bu yaklaşıma dair bazı zorluklar mevcuttur. AB’nin dış eylemlerinde dayanıklılık yaklaşımı kendi iç etkileşimlerini etkileyerek işbirliklerinde ne tür bir güç belirleyeceklerini güçleştirmiştir. İkinci gruptaki ülkelerle diyaloga girmeyen veyahut sadece ahlaki üstünlük bakımından bir diyalog kurması AB’nin küresel çapta bir güç olarak tanınmasını kısıtlamaktadır. Üçüncüsü AB’nin dayanıklılığı iç ve dış politika uygulamalarına bağlı olarak değişkenlik kazanmaktadır. Bu dış eylemlere yönelik politika ya da kriz ve şoklar karşısında AB’nin iç politikalarına yönelik bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. AB Küresel Strateji Belgesi dayanıklılık önceliğini dış eylemlere yönelik doğumuza ve güneyimizde devlet ve toplumlarda direncin oluşturulması sağlamak maksadı ile

oluşturulmuştur. Ne var ki bu belge aynı zamanda i politikaya dayalı dayanıklılığa da vurgu yapmaktadır. rnek olarak Avrupa demokrasilerinde dayanıklılığın güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Alt yapı, ağlar ve siber güvenlik konusundaki devlet ve toplumlarda dayanıklılığın güçlendirilmesi gerekmektedir. Artan rekabet ve belirsizlik ortamında AB'nin dış politikaya uyguladığı dayanıklılık yaklaşımı zaman içerisinde güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasıyla i politikalara uygulanan bir yaklaşıma dönüşmüştür. 2019'da stratejik özerklik ve egemenlik kavramlarına yapılan vurgu AB'yi dış eylemlerine yönelik politika uygulamalarından iç politika uygulamalarına kaydır mıştır. Covid-19 pandemi ve 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı AB'yi dış politika uygulamalarından iç politika uygulamalarına döndürmüştür. Dış politikadan i politikaya geçişi Stratejik Pusulada görmek mümkündür (Juncos ve Pratt, 2024: 11-12).

İKİNCİ BÖLÜM

İLKELİ PRAGMATİZM KAPSAMINDA AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ULUSLARARASI TOPLUMDA DÖNÜŞTÜRÜCÜ ETKİSİ VE ZAYIFLATAN ETKENLER

1. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN DÖNÜŞTÜRÜCÜ GÜCÜNDE BÖLGESEL ETKENLER

Bölgeler arası, AB'nin pragmatik bir eylem stratejisinde ve küresel yönetişimin teşvik edilmesinde, normları ve Avrupa değerlerini geliştirmekte olan dünyaya yaymak için bir araç olarak kullanılmaktadır. Bu sebeptendir ki AB Asya'da, Afrika'da ve Latin Amerika'da bölgeler arası çerçeveler geliştirmeye çalışmıştır. Uluslararası arenada AB'nin dış politikasına bakıldığında bölgeler arası ile normları ve değerleri küresel çapta yaymaya çalışması onu âdeta normatif bir güç nosyonu hâline getirmektedir. Bölgeler arası kavramının AB dış politikasında üç işlevi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, küresel karşılıklı bağımlılığı yönetmektir. Esasında bu işlev dış politikanın temel görevini oluşturmaktadır. Daha fazla bölgesel yönetişimi kurabilmek için bir araç olması ikinci işlevini oluştururken ortaklar ve diğer bölgesel aktörler ile birlikte ekonomik ve siyasi ilişkilere yön verme girişiminde olması üçüncü işlevini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bölgeler arası, pragmatik bir AB stratejisi izlerken bunun yanı sıra küresel karşılıklı bağımlılığı yönetmek adına alternatif bir dünya düzeni sunmaktadır. AB'nin dış politika araçlarından biri olan bölgeler arası, Doğu Asya'da AB'nin rolünü genişletmesi için olanak tanımaktadır. Doğu Asya'da aktif bir rolü bulunmayan AB'nin bu bölgelerde ekonomik ve normatif bir güç olarak belirmesi AB'nin çok taraflılığını ve ikili ilişkilerde daha çok ekonomik yönünü ön plana çıkarmaktadır. Asya kıtasında AB'nin küresel rolünün sınırlı düzeyde kalması Asyalıların AB'yi büyük bir güç olmaktan ziyade daha çok normatif bir sivil güç olarak görmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda da AB, Asya'ya uygulanabilir bölgesel bir entegrasyon modeli/örneği oluşturmaktadır (Papatheologo, 2014: 81-83).

AB uluslararası alanda bir normatif güç örneği olma becerisine şüphesiz ki sahiptir. Birliğin kurucu antlaşmaları olan Roma, Maastricht ve Lizbon'da bu organizasyonel model açıkça ortaya konmuştur. AB BM'nin yanında tarihsel olarak birbirine düşman olan ülkelerin ekonomik ve siyasi bir girişim olarak var olduğu bir

bölgesel entegrasyon süreci olmuştur. Siyasi bir başarı olarak kabul edilebilecek bu bölgesel örgütlenme uluslararası ilişkilerde bölgesel entegrasyonların neredeyse hepsinin ilham kaynağı olmuştur (Cohen-Tanugi, 2021).

1.1. AVRUPA BİRLİĞİ’NİN GÜNEYDOĞU ASYA ULUSLAR BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ

Soğuk Savaş döneminde çatışmaların önlenmesi ve bölgesel istikrarı sağlamak adına başta ekonomi olmak üzere sosyal, kültürel ve daha pek çok konuda işbirliğine gidilmek istenmiştir. 1967 yılında beş ülke tarafından Güneydoğu Asya Uluslar Birliği (Association of Southeastern Asians Nations/ASEAN) kurulmuştur. Bu ülkeler Endonezya, Malezya, Filipinler, Singapur ve Tayland’dır. Sırasıyla 1984’te Brunei, 1995’te Vietnam, 1997’de Laos ve Myanmar, 1999 tarihinde de Kamboçya dâhil olmuştur. Birliğin oluşturulmasındaki asıl amaç, bölge içi çatışmalara son vermek ve büyümeyi hızlandırmaktır. Üye devletler de görülen gelişmişlik farklarının fazla olması, refah eşitsizliklerine ve bunun yanı sıra kültürel farklılıklara rağmen geçmişte ortak bir mirasa sahip olmaları bu ülkeleri ortak bir payda da buluşturmaktadır. Coğrafi olarak birbirine yakın bulunan bu devletlerin birbirleri ile etkileşim içerisinde olmaları, Panarabizm ve Panslavizm gibi aynı ırktan olanların bir araya gelmesi düşüncesinden yola çıkılarak bölgeselleşme çalışmaları yapılmış ve bunu da “erken mahalleleşme” olarak adlandırmışlardır. Bölgeselleşmenin tanımına bakılacak olursa aslında İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa’da barışın sağlanmak istenmesiyle ve daha sonraki yıllarda AB adını alacak olan AET temellerinin atılmasına ve ortak bir pazar kurularak ekonomik entegrasyon sağlanmak istenmesine kadar geri gitmektedir. Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası bölgeselleşme çalışmalarına bakıldığında en başarılı örneğin AT olduğu görülmektedir. Soğuk Savaş’ın ardından Avrupa’da duyulan güvenlik endişeleri diğer bir ifade ile Komünist tehdit yerini Batı tarzı ekonomik dönüşüm ve demokratik siyasi sistemlere bırakmış ve Avrupa’nın ilgisi bu alanlara doğru kaymıştır. Böylelikle AB diğer bölgelere örnek oluşturarak dünyanın pek çok yerinde bölgeselleşme çalışmaları başlatmıştır (Tunçarslan, 2019: 39-41; Blizkovski, 2012: 92).

8 Ağustos 1967 tarihinde ASEAN Tayland’ın başkenti Bangkok’ta kurulmuştur. Bangkok Deklarasyonu ile bölgede barış, ilerleme ve refah sağlanmak istenmiştir. Karşılıklı çıkarlar doğrultusunda daha yakın ekonomik diyaloglar kurabilmek amacıyla

dış ilişkilere yönelik yaklaşım ilke edilmiştir (Sok, 2019: 59). 1972 tarihinde AB-ASEAN ilişkileri gayri resmi ilerlemişse de 1977 yılında ikili ilişkiler resmiyet kazanmıştır (Sok, 2019: 62).

AB-ASEAN ilişkileri tarihsel süreç içerisinde üç dönem içinde incelenmektedir. Birincisi 1972 öncesi dönem, ikincisi 1972-1990 dönemi ve son olarak 1991 sonrası dönemdir. 1972 öncesi döneme bakıldığında diyalogun sömürgecilikten kurumsallığa doğru olduğu görülmektedir. 16. yüzyılda Güneydoğu Asya'ya gelen Avrupalılar 19. yüzyılda bu bölgede koloni kurmuşlardır. Koloni kuran Avrupa ülkelerine baktığımızda Portekiz, İspanya, Hollanda, İngiltere ve Fransa yer almaktadır. Bu dönemde Avrupa sömürgeciliğinin temelinde yatan ana sebep ticari olarak belirlemektedir. 1940'lı yılların başında ise yıllardır devam etmekte olan ve Avrupa'nın kontrol edilemeyen sömürgeciliğinin etkisinin azaldığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın yaşanmasının ardından Güneydoğu Asya'da bağımsızlık ön plana çıkmış, milliyetçilik duygusu ve Avrupa karşıtlığı daha çok artmıştır. Bazı bölgeler bağımsızlıklarını ilan ederken bazı bölgeler ise sömürgeci güçler ile büyük mücadele vermişlerdir. Savaştan büyük ölçüde zarar gören Avrupa ülkeleri bu durumu düzeltmek adına 18 Nisan 1951 tarihinde Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu'nu (AKÇT) kurmuşlardır. Fransa, Batı Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg böylelikle Avrupa bütünleşmesini başlatan ülkeler arasında yer almıştır. Aslında Avrupa bütünleşmesi aşırı milliyetçiliğe karşı sınırlayıcı bir güç olarak karşımıza çıkmaktadır. AB'nin kurumsallaşma düzeyi ASEAN'a kıyasla çok daha ileri seviyededir. Dahası AB barış ve demokrasi temeli üzerine kurulu olan normları ilke edinmiştir. Bağımsızlığını yeni kazanmış olan Güneydoğu Asya bölgesi için endişe verici unsur bölge inşasından ziyade ulus inşası olmuştur. Zorluklar içerisinde verilen bağımsızlık mücadelesinin ardından bölgede ulusal kalkınmanın teşvik edilmesi devletlerini daha güçlü kılmak istemeleri ile ilişkilendirilmiştir. "Bölgesel dirençlik ancak ulusal dirençlik temelleri üzerine inşa edilebilir" ifadesi de bu sebeptendir. Beş kurucu ülke tarafından imzalanan beyanname (*Bangkok Bildirgesi*) ulusal egemenliğin korunmasına ilişkin olduğu gibi bunun yanı sıra bu dönemdeki ekonomik işbirliğini de içermektedir. Bu bağlamda her iki kurumun da normlar üzerine kurulu olduğunu söylemek pek de yanlış olmayacaktır. AB barış ve demokrasi temelli normlar üzerine kurulmuş iken ASEAN geleneksel devlet merkezli normlar üzerine kurulmuştur. Diğer

bir ifade ile ulusal egemenliğin güçlendirilmesi ve diğer ülkelerin iç işlerine müdahale etmeme ilkesine dayandırılmaktadır. Her ikisini de ortak payda da buluşturan nokta Soğuk Savaş'ın yaşandığı yıllarda kurulmuş olmaları ve bunu takiben antikomünist bir bakış açısı sergilemeleridir. (Doan, 2013: 57-60).

AB-ASEAN diyalogu bölgeler arası diyaloglarda çok önemli bir rol model oluşturmaktadır (Gilson, 2020: 728). AB ile ASEAN'ın normatif güç bağlamında ayrılmalarının temel nedeni her iki bölgesel entegrasyon sürecinin birbirlerinden farklı düzeyde olmalarıdır. AB bölgesel entegrasyonun derinliği nedeniyle ASEAN ile kıyaslanmış olduğunda AB'nin daha normatif bir güç olduğu kabul edilmektedir. Diğer bir ifade ile AB büyük Avrupalı devletlerin topluluğu olarak ifade edilebilirken, ASEAN AB'ye nazaran daha güçsüz devletlerin bir araya geldiği düşük düzeyli bir işbirliği süreci ya da devletler topluluğudur (He, 2016: 7-8).

AB ile ASEAN normatif gücü karşılaştırılmış olduğunda AB'nin temsil etmiş olduğu değerlerin öne çıkmış olduğu görülmektedir. AB Avrupa'da iç sınırları güçlü olan bir Avrupa hegemon gücü kurma amacı ile ideolojik ve siyasi olarak bölge üzerine kendisine üye olan ülkeler üzerinde bir liderlik rolü inşa etme amacı gütmektedir. AB belirtilen amacı gerçekleştirmek için bölge üzerinde kendi değer ve normlarını şekillendirerek bir "Avrupalılık" oluşturmakta ve diğerlerine karşı Avrupalılığı yeniden tanımlamaktadır. AB doğu Avrupa genişlemesi bu durumu açık bir şekilde göstermektedir. AB'ye üye olmak isteyen doğu Avrupalı ülkeler öncelikle AB değerlerini kabul etmek zorunda kalmıştır. AB'nin merkezi normatif değerlerini kabul eden doğu Avrupa ülkeleri, 1993 yılında AB tarafından kabul edilen Kopenhag Kriterleri bağlamında AB normatif değerlerine uyumla zorunlu tutularak büyük bir dönüşüme tabi olmuşlardır. Aynı durum AB'nin komşuluk politikası içinde geçerli olmaktadır. Komşuluk politikası kapsamında AB, sivilleşme amacını güden büyük bir imparatorluk olarak kabul edilmektedir. AB kendisine komşu olan ülkelerle özel bir ilişki kurmakta ve belirlenmiş olan normatif sınırları dışında kalanları "ötekileştirerek" normatif gününü pekiştirmektedir. AB, Afrika'da eski kolonyal geçmişini ekonomik ve siyasi yardımlar ile unutturma amacı ile hareket ederek, Afrika'da Avrupa modeli kurmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda AB normatifliğini kıta ile olan tarihsel bağları ile birleştirerek, bölgede etkili olmak isteyen diğer aktörlerden ayrılmıştır. AB'den farklı

olarak ASEAN, daha güçlü bir devletler grubu olarak bölgeselciliği Asya’da temsil eden tek entegrasyon süreci olarak kabul edilmektedir. ASEAN’ın görece küçük olan bu yapısı, bölgede ve entegrasyon süreci içerisinde yer alan Çin gibi büyük güçleri kendi oluşturmuş olduğu işbirliği mekanizması içerisinde dengede tutma amacı taşımaktadır. AB’nin aksine ASEAN normatif değerler üzerine inşa edilmiş olan bir Asyalı kimliği inşa etme amacı taşımamakta, üye ülkeler arasında ve bölgede işbirliği ve barışı teşvik etme amacını güderek çatışmaları önleme amacını gütmektedir (He, 2016: 6-8).

AB ile ASEAN arasındaki ilişkilerde AB’nin normatif gücünün ASEAN üzerinde etkili olduğu kabul edilmektedir. Bu etki kendisini güvenlik yapıları bağlamında göstermektedir. AB sivil koruma mekanizması oluşturulduktan sonra ASEAN’da sivillerin korunmasına dönük çok sayıda hukuksal olarak bağlayıcı düzenlemeyi hayata geçirmiştir. Bu bağlamda ASEAN tarafından oluşturulan felaket yönetimi ve acil durum eylem anlaşması dikkat çekici bir örnek oluşturmaktadır. AB’nin sivil kriz yönetiminin kurumsal yapısı ASEAN tarafından oluşturulan felaket yönetimi yapısı ile benzer nitelikte olup aynı politika alanında bulunmaktadır. Yine ASEAN tarafından kabul edilen kimyasal, biyolojik ve radyolojik ağ yapılanması bölgede teröre karşı koyma ve iş birliğini güçlendirme amacını taşır. ASEAN’ın bu girişimi AB’nin kimyasal, biyolojik, nükleer ve radyolojik güvenlik tehditlerine karşı geliştirmiş olduğu bütüncül yaklaşıma benzemektedir. Dahası AB’de olduğu gibi bölgesel insan trafiği ve sınır güvenliğine karşı ortaya çıkan güvenlik tehditlerini bertaraf edebilmek için ASEAN karar vericileri AB Shengen sistemine benzer ortak bir vize takip sistemi oluşturmayı gündeme almışlardır. Bu örneklerle baktığımızda AB ile ASEAN arasında güvenlik ile ilişkili konularda yakınsama olduğu görülmektedir. Bu noktada şu soru anlam kazanmaktadır: ASEAN’da ortaya çıkan yeni gelişmeler AB’nin normatif güvenlik yayılmasıyla ilişkili midir? Bu soruya cevap verilmesi için AB’nin ASEAN’a yaklaşımına bakılması gerekmektedir. AB’ye göre ASEAN eşit bir ortak olarak normatif gücünün gözlemlenebileceği bir entegrasyondur. Diğer yandan ASEAN’ın iç dinamikleri AB güvenlik politikaları ve ilkelerinin önüne geçmektedir. Bir diğer ifade ile AB normlarının ve politikalarının ASEAN güvenlik politikaları üzerinde kısmen etkili olduğu ve önem kazandığı belirtilebilir (Chen, 2022: 270-271).

AB- Tayland ilişkilerine bakıldığı zaman normatif zorluklardan bahsetmek mümkündür. 2006 ve 2014 askeri darbe sonrasında yaşanan olaylar AB- Tayland ilişkilerinde gerilimlere sebebiyet vermiştir. 2006 tarihinde AB tarafından askıya alınan ilişkilerde Tayland'da ki diktatör rejimler ile diyalog kurulamadığı gerekçesi ileri sürülmüştür. Akabinde Tayland AB'nin Tayland seçim sürecinin gözlemlenmesine ilişkin mutabakatı imzalamamış ve bunu Tayland'ın iç politikalarına etki eden bir AB müdahalesi olarak nitelendirmiştir. 2014 tarihli darbede AB-Tayland ilişkilerinin bir kez daha askıya alındığı gözlemlenmiştir. AB Tayland da demokrasiye ilişkin bir bildiri yayınlamakla kalmamış bunun yanı sıra uluslararası yasalara uyum ve insan haklarının korunmasına dönük olarak bir çağrıda bulunmuştur. Öte yandan AB ile Tayland arasında resmi ziyaretler yapılamamış, AB ile Tayland arasındaki Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması demokratik bir seçimle başa geçen bir hükümet (demokrasiye dayalı bir seçim ile kurulan bir hükümet) kuruluncaya dek erteleneceği belirtilmiştir. 2014 darbe sonrası Tayland'da insan haklarının ve özgürlüklerinin kısıtlanması noktasında AB gerekli çağrışı yapmış, Taylandlı yetkilileri Tayland'ın Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerine uymaya davet etmiştir. İdam cezasının kaldırılmasına ilişkin hüküm AİHS'nin 6. maddesinde yer almaktadır. Ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin yasa 1997 tarihinde Amsterdam Antlaşmasına eklenerek resmîyete kavuşturulmuştur. AB'nin üçüncü ülkelere yönelik politikalarında insan hakları normunun etkisi bulunmaktadır. Bu bağlamda Tayland da idam cezasının kaldırılmasına yönelik AB'nin artan bir baskısı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Tayland Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'ni imzalamış olsa da ölüm cezasının kaldırılmasına ilişkin ikinci protokolü kabul etmemiştir. AB Tayland'da ki ağır suçların işlenmesinde idam cezasının caydırıcı etkisinin pek de fayda etmediği kanısına varmaktadır. İdam cezasının kaldırılmasına ilişkin olarak AB, Tayland'da uyuşturucu kullanan on sekiz yaş altı gençlerin infazının kaldırılmasına yönelik büyük çaba sarf etmiş ve bu anlamda olumlu sonuçlar elde etmiştir. Uyuşturucu kullanan yetişkinlere yönelik idam cezası kararı ise yürürlükten kaldırılmamıştır. İdam cezası 2020 yılı itibariyle Taylan'da hâlâ devam etmektedir (Kunnamas, 2020: 772-775).

Diğer bir normatif zorluğa bakılacak olursa, Gıda ve Tarım Örgütü (Food and Agriculture Organization/FAO) pek çok kurallar yayınlarak balıkçılık alanında

düzenlemeler yapmaktadır. Bu kuralların amacına değinecek olursak canlı deniz kaynakların korunması ve devamlılığının sağlanmasına verilen önemi kapsamaktadır. Bu bağlamda yasa dışı avlanma, aşırı avlanma ve rapor edilmeyen/ düzenlenmeyen balıkçılığın önüne geçilmesini sağlayarak deniz kaynaklarına koruma altına alınmak istenmesi yatmaktadır. Yasa dışı, rapor edilmeyen ve düzenlenmeyen balıkçılığın yasaklanmasında (Illegal, Unreported and Unregulated Fishing/IUU) AB mücadele etmekte olup IUU düzenlemesini yürürlüğe koymuştur. Böylelikle AB deniz ürünleri pazarını tekelinde tutarak erişim sınırını belirleyebilecektir. AB'nin norm liderliğinde güçlü duruşunu pekiştirmiştir. Tayland ise AB'nin deniz ürünleri ihracatçılarının başında gelmektedir. Diğer bir ifade ile Tayland balıkçılık endüstrisini AB'nin IUU düzenlemesine uygun olarak tutmak zorunda olması onun normatif bir zorluk olarak belirmesine neden olmaktadır. Tayland AB'nin IUU düzenlemesine aykırı davrandığı için bir sorun oluşturmuştur. Diğer bir örnek incelendiğinde, AB'nin çevre politikasına ilişkin olarak iklim değişikliğine dair bir çaba söz konusudur. 2005 yılında kurulan AB Emisyon Ticaret Sistemi (Emissions Trading System/ETS) bu amaca hizmet etmek içindir. Bu bağlamda AB ETS'si elektrik santrallerini kapsamakla birlikte bunun yanı sıra endüstriyel tesisleri ve havacılık endüstrilerini de kapsamaktadır. Bu sistem sera gazı emisyonlarını (miktarındaki artışı) sınırlamayı belirleyebilmek adına önem kazanmaktadır. Böylelikle Emisyon Üst Sınırı ve Ticaret Sistemine bağlı olarak gerçekleşen havacılıkta karbon emisyon/salımı üst sınır miktarı ile çevreye verilen zarar en az düzeyde tutulmaya çalışılmaktadır. Şirketler bu sınıra uygun olacak şekilde işbirliği anlaşmalarında bulunabileceklerdir. AB ETS'si ile havayolu işletmecilerinin çevreye karşı daha duyarlı olmaları sağlanmaktadır. AB'nin bu çevreye ilişkin normu, Avrupa ülkeleri ve Tayland arasındaki doğrudan uçuşu sağlayan havacılık sektörünü etkilemiştir. Doğrudan etkilenen Thai Airways International gibi bazı havacılık sektörlerinin karbon maliyetlerini karşılaması gerekmektedir. Kyoto Protokolünde yer alan karbon ayak izi sınırlamalarında AB kararlılığı ile dikkat çekmiş ve bu konudaki norm liderliğini küresel çapta gözler önüne sermiştir (Kunnamas, 2020:775-777).

1.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜNEY AMERİKA ORTAK PAZAR İLE İLİŞKİLERİ

Güney Amerika Ortak Pazarının İspanyolca açılımı Mercado Comun del Cono Sur, İngilizce açılımı ise Southern Common Market'dir (uluwiki.org, t.y.). MERCOSUR ismi ise İspanyolca açılımının kısaltmasından oluşmaktadır. 1991 tarihinde Asuncion Anlaşması ile kurucusu olan dört ülke tarafından imzalanmıştır. Bu ülkeler Arjantin, Brezilya, Paraguay ve Uruguay'dır (Council on Foreign Relations, 2023). AB-MERCOSUR arasındaki ilişkiler 2000'li yıllara kadar geri gitmektedir. 1995 yılından beri AB-MERCOSUR arasındaki ilişkiler imzalanan çerçeve işbirliği anlaşması kapsamında yürütülmüştür. 1999 yılında yürürlüğe giren anlaşma siyasi diyalog, ticaret ekonomik meseleler ve işbirliği olmak üzere üç sütun üzerinde inşa edilmiştir. Anlaşmanın kapsamı 2000 yılında kabul edilmiş ve 2002 yılı Madrid Zirvesi'nde üzerinde uzlaşma sağlanmıştır. 2010 yılında Avrupa Komisyonu MERCOSUR ile yeniden ticaret anlaşması görüşmelerine başlamıştır. 2011 yılında taraflar görüşmelerde ilerlemiş ve görüşmeler Ekim 2016 tarihinde onuncu turda tamamlanabilmiştir. 2017 yılında Arjantin AB ve MERCOSUR arasında ticaret, siyasi diyalog, bölgesel işbirliği sütunlarını barındıran anlaşma tamamlanmıştır. Bütün bu görüşmelerin sonucunda Haziran 2019'da AB ve MERCOSUR kapsamlı ticaret anlaşması üzerinde Belçika'da uzlaşmaya varmıştır (sice.oas.org, t.y.).

AB ile MERCOSUR arasındaki ilişkilerde normatif güç bağlamında bir direnç söz konusudur. MERCOSUR ile yapılan bir ticaret anlaşması zorlu görüşmelerle sonlandırılmış olsa da AB üye devletleri arasında MERCOSUR devletlerinin AB çevre standartlarına dönük yaklaşımı bazı AB üye devletleri tarafından kabul edilmemiştir (Diez, 2021: 10). Latin Amerika ülkeleri 2008 krizi sonrası Asya ülkelerini AB düzenlemelerinden ve taleplerinden kurtulmak için bir alan olarak görmüşlerdir. "Büyüme lokomotifi" olarak görülen Asya ülkelerinin varlığı ve 2016 yılında Birleşik Krallığın AB'den ayrılması AB'nin normatif gücünün düşüşüne neden olmuştur. Aynı zamanda Covid-19 pandemi sürecinde AB'nin Latin Amerika ülkelerine dönük aşı tedariki taahhüdünün Çin ve Rusya'dan sonra gerçekleştirmesi normatif güç Avrupa'nın Latin Amerika ülkelerinde sorgulanmış olduğu bir diğer önemli dönüm noktası olmuştur (Ayuso, 2023).

AB'nin MERCOSUR üzerindeki normatif gücü kendisini yayılma (*contagion*) ile gösteren bir örnektir. AB tarafından yayınlanan stratejik bilgilendirmeler ya da AB Bakanlar Konseyi Başkanlığı tarafından oluşturulan yeni bir politikadır. MERCOSUR tarafından taklit edilme yoluyla bölgesel entegrasyona dâhil edilmiştir (Manners, 2002: 244). AB normatif gücü 1990'lı yıllarda MERCOSUR üzerinde tarım pazarının entegrasyonunda bir örnek olmuştur. Tarımsal çalışma grupları AB'li uzmanlarla bir araya gelerek Avrupa tipi karşılıklı tanıma (*mutual recognition*) modelinin daha önce uygulanan uyumlaştırma yaklaşımından daha uygun olduğu üzerinde anlaşmışlardır. 1991 yılında MERCOSUR'un AB modeli tek pazar kurarak AB terminolojisini tamamen kopyalaması AB'nin normatif gücüne öykünmeye (*emulation*) somut bir örnek oluşturmaktadır. Yine 2006 yılında oluşturulan MERCOSUR Parlamentosu AB'nin ikincil düzeydeki etkilerine bir örnek oluşturur. MERCOSUR Parlamentosu'nun oluşturulması danışma görevi olan bir organın oluşturularak fiktisel düzeyde AB'ye öykünmenin en çarpıcı örneğidir (Lenz, 2013: 215-217).

İkili ilişkilere bakıldığında AB'nin küresel çaptaki aktörlüğünü pekiştirme gayesi içerisinde olduğu görülmektedir. AB'nin bölgeler arasıculıkta kurumlar üzerindeki normatif kararlılığı hâkimdir. Dahası AB kendi kurumsal modelini diğer bölgelere de ulaştırma amacını taşımaktadır. Bu bağlamda AB için MERCOSUR bölgesel aktörlüğün önde gelen örneklerinden olmasının yanı sıra AB'nin normlarını ve kurumlarını kendisine rol model biçmektedir. MERCOSUR gibi kurumlar AB tarzı kurumlara benzerlik gösterdiğinden bilhassa AB ile ilişkilerinde önem arz etmektedir. Bu da güvenilirlik ve prestij kazanmak ile ilişkilidir. AB-MERCOSUR ilişkilerine bakıldığında kurumların üçüncü ülkeler tarafından tanınırlılığının artmasında bölgeler arasıculık önemli rol oynamaktadır. 2013 tarihinde AB tarafından MERCOSUR'a tanınan finansman destek sona ermiştir (Mattheis ve Wunderlich, 2017: 732).

AB bölgeler arasıculık vasıtası ile asıl hedefi olan küresel arenada var olmak istemektedir. Bölgeler arasıculığın bir parçası olarak AB-MERCOSUR ilişkilerini destekleyen normatif yayılımının yanı sıra serbest ticaret anlaşmaları ve yatırımların desteklenmesi de ikili ilişkilerin mihenk taşını oluşturmaktadır. Böylelikle AB, Atlantik üçgeninde yer alan ABD'yi bölgeler arasıculıkta dengede tutarak ABD'nin ticaret ve

yatırım konusundaki potansiyel rekabetine mukavemet etmeyi amaç edinmiştir (García, 2015: 626-627).

AB-MERCOSUR ilişkilerinde dikkat çeken unsurların başında ticaret anlaşmaları olduğu görülmektedir. Bu anlaşma ile sağlanan gümrük vergilerinin kaldırılması durumu MERCOSUR devletlerinin AB ile gerçekleştirecekleri ihracatlarında bir kolaylık sağlamaktadır. AB ise Brezilya'dan hayvansal gıdalarda, etanol, şeker v.b. ürünlerde bir ayrıcalık/serbestlik gösterecektir. İkili ilişkilerde dikkat çeken bir diğer unsur ise enerji politikalarıdır. Brezilya güneş ve rüzgâr enerjisi bakımından AB'nin desteğine ihtiyacı vardır. AB ise Brezilya'daki etanol, biyodizel v.b. enerji kaynaklarından faydalanmak istemektedir. Bu bakımdan MERCOSUR, Brezilya ile ilişkili olarak AB tarafından dikkat çekici bir nitelik kazanmaktadır (tuicakademi.org, 2021).

ABD sendikalarının hem Kuzey hem de Güney Amerika'daki çevresel ve sosyal gruplarının karşı duruşu müzakerelerde işleri daha da zorlaştırmış, Brezilyalı ve Latin Amerika'daki liderler Amerika Kıtası Serbest Ticaret Bölgesi (Free Trade Area of the Americas/FTAA)'ların bünyesinde bölgesel ve küresel lider olma konusundaki uğraşları başarısızlık ile sonuçlanmıştır. AB'nin bölgeler aracılığı MERCOSUR devletlerinin görüş ayrılıklarından dolayı başarısızlık ile sonuçlansa da müzakere sürecinin uzamasına sebebiyet veren asıl durum AB devletlerinde yaşanan MERCOSUR'da olduğu gibi farklı görüşlerin bulunmasından kaynaklıdır. MERCOSUR AB'ye olan ihracatının önemli bir bölümünü tarım alanında (%38) oluştururken diğer hammaddelede ise (%35)'lik bir orana sahiptir. Bu bakımdan Tarım Piyasasının Serbestleşmesinde Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) Doha Kalkınma Gündeminde (Doha Development Agenda/DDA) herhangi bir gelişmenin sağlanamaması ve bunun sonucunda AB'nin MERCOSUR tarım üreticilerine ayrıcalıklar tanıyıp akabinde bunu DTÖ'ye taşımasında endişe etmesiyle bu durum AB'yi daha sınırlı bir tutumda kalmaya itmiştir. 17 Mayıs 2010 tarihinde Madrid de yapılan Zirve'de AB-LAC (Latin America and the Caribbean/Latin Amerika ve Karayipler) müzakerelerin yeniden başlatılması kararı alınsa da Fransa başta olmak üzere ve beraberinde on diğer ülke AB tarımını zor durumda bırakacak bir anlaşma imzalamayı reddetmişlerdir. Ekim 2010 tarihli bir Avrupa Parlamento kararı ile Avrupa Parlamento üyeleri tarım ticaretine ilişkin duydukları endişeleri ifade ederek anlaşmanın olası etkilerinin değerlendirilmesine dönük olarak önceden bir değerlendirme yapılmasına

bağlı kalınmıştır. Latin Amerika ülkelerinden Avrupa ülkelerine sığır ve kümes hayvan eti ihracat oranlarında artışlar meydana gelmiştir. Bu bağlamda MERCOSUR'un AB'ye ihracatı daha düşük seviyede kalırken AB'nin MERCOSUR'a ihracatı ise makine ve kimyasallardan oluşması yönü ile asimetrik bir ticari ilişki sunmaktadır. AB MERCOSUR'un ticari hacminin %20,7'ini oluştururken bu durum MERCOSUR AB'nin sadece %2,7'sini oluşturmakla sınırlı kalmaktadır. Bu durumda MERCOSUR ekonomik açıdan daha gelişmekte olan bir ülke konumunda olduğundan AB'nin MERCOSUR'u kendi koşullarına uyum konusunda ikna edebilmesi gerekmektedir. Ancak görünen o ki AB bunu başaramamıştır. AB üye devletlerinin (İspanya, Portekiz, Almanya, Birleşik Krallık ve Fransa) bölge üzerindeki farklı çıkarlarının bulunması durumu daha çok zorlaştırmıştır. FTAA'nın başarısızlık ile sonuçlanması ve Brezilya'nın ABD ile anlaşmasında direnç göstermesi AB'nin aciliyet durumunu zedelemiştir. Bu da beraberinde görecelik sorunsalını getirmektedir. Nihayetinde AB için MERCOSUR büyük bir düş kırıklığı ile sonuçlanmış, MERCOSUR'dan bağımsız olarak AB ile Brezilya'nın bölgeler aracılığıyla ki ilişkileri azalsa dahi uluslararası toplumda pragmatik bir etki yaratmaktadır (García, 2015: 627-630).

1.3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AFRIKA BİRLİĞİ İLE İLİŞKİLERİ

AB tıpkı diğer bölgesel entegrasyon hareketlerinde görüldüğü gibi Afrika Birliği'nde de mühim bir bölgeselleşme örneği teşkil etmektedir. Ancak Avrupa'daki kadar Afrika'da mevcut olmayan güçlü devlet yapılarından, efektif bölgesel kurumlardan ve ticari karşılıklı bağımlılıktan söz etmek de mümkündür. Bu durum Afrika'daki bölgeselleşme dinamiklerini derinden etkilemekle birlikte Avrupa'daki entegrasyon modelinden bu bağlamda farklılaşmaktadır. Aynı zamanda bu farklılaşma bölgesel çalışmalarda bir problem meydana getirmektedir. Afrika Birliği perspektifinden bakıldığında ise AB'nin pasif bir model olmaktan ziyade daha çok bir mentor ya da aktif bir katalizör olarak görülmektedir/olduğu aşikârdır. Ayrıca Afrika Birliği ile AB kurumları arasında benzerlikler vardır. Afrika Komisyonu, Afrika Birliği Parlamentosu, Afrika Birliği Barış ve Güvenlik Konseyi, Afrika Ekonomik Kültürel ve Sosyal Konseyi bunlara verilebilecek örnekleri oluşturmaktadır. Görünen o ki, bu iki birlik arasındaki kurumsal yapılardaki benzerliklere rağmen Afrika Birliği gerek bölgesel yapıların

etkinliği konusunda olsun gerekse uyumluluğu konusunda olsun AB'nin gerisinde kalmaktan öteye geçememiştir (Mehmetcik, 2019:79).

AB'nin üçüncü ölkeler ile ilişkilerinde daha çok asimetrik bir ilişki kurduğu görölmektedir. Diğer bir ifade ile AB kendisinden daha güçsüz olan devletler ile emperyal ilişkiler kurmaktadır. Bilhassa AB'nin tarihteki Afrika, Karayipler ve Pasifik'teki (African, Caribbean and Pacific/ACP) koloni diyalogları bu durumun emsali niteliğindedir. AB'nin eski sömürge devletlerine dayatmış olduğu normların uygulanmaması halinde bu bölgelerde bazı yaptırımlara gidilmiştir. Bu yaptırımlara verilebilecek en güzel örnek ise ticari ilişkilerin ve mali yardımların askıya alınması olmuştur. AB'nin bu yaptım gücü üçüncü ölkelerdeki siyasi liderleri politikalarında değişiklik yapmaya itmıştır. AB'nin normatif bir güç olarak uluslararası arenada bir aktör olarak tanımlanması diğer uluslararası kuruluşlar üzerinde rol/model etkisi uyandırmaktadır. AB barış, özgürlük, insan hakları, hukukun üstünlüğu gibi değerler bakımından bir örnek teşkil etmektedir. Ancak AB'nin bu normları üçüncü ölkelerde yaymak ve geliştirmek istemesi bu ölkeler bazında bazı sorunları da beraberinde getirmektedir. Başka bir ifade ile AB'nin bu bölgelerde rol/model oluşturmaktan ziyade daha çok emperyal/sömürgeci normatif bir aktör olarak tanınmasına/belirmesine sebebiyet vermiştir. Böylelikle AB kendi üye devletlerinin çıkarlarını gözeterak politikalarını meşru kılmaktadır. AB'nin Afrika politikalarına bakıldığında yoksul coğrafyalarla dayanışma, insan hakları, eski sömürgelerine karşı sorumluluk, demokrasi, eşitlikçi uluslararası ekonomik sistem bağlamında/kapsamında olduğu görölmektedir (Altın, 2022: 129-130).

Afrika Birliği- AB ilişkilerinin tarihi geçmişine bakıldığında zaman 1960'lı yıllara kadar geri gitmektedir. Coğrafi keşifler ile Avrupa ölkelerinde artan ham madde ve diğer kaynaklara yönelik ihtiyaçlar Afrika ölkelerinin sömürgeleştirilmesine sebebiyet vermiştir. İngiltere ve Fransa bölgede sömürge geçmişine sahip olan iki Avrupa ölkelerindendir. Bu iki Avrupa ölkesinin asıl gayesi AB vasıtasıyla eski sömürge devletleri ile ilişkilerini güçlendirmek istemesidir. Diğer bir ifade ile bu ölkeler hem bölgedeki sömürge devletlerini tekelinde tutmak istemekte hem de bölgeye ilişkin yardım maliyetlerini tüm AB üye ölkelerine pay etmek istemektedir. 1990'lı yıllardan itibaren AB'nin normatif ilkeleri AB'nin üçüncü ölkeler ile diyaloglarında temel şartları arasında

yer almıştır. AB'nin kalkınma politikasına ilişkin şartlar arasında yoksulluğun azaltılması amaçlanmıştır. AB'nde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü ve barış gibi normlar mali yardımın ön şartını oluşturmuştur. AB'nin Afrika ve üçüncü ülkeler üzerinde norm aktarımının yapılması sessiz disiplin gücünü oluşturmuş ve bu bağlamda da Normatif güç Avrupa kavramı tenkit edilmiştir. AB'nin norm yayılımındaki başarısını etkileyen faktörler arasında hedef ülkelerdeki toplumlarda geleneksel yönetim tarzı, politik yapıları, ulusal sistemleri ve sosyo-kültürel yapıları oldukça önem arz etmektedir. Afrika Avrupa'daki meşruiyet, istikrar gibi kavramlardan ve geliştirilmiş yönetim sistemlerden yoksundur. Öte yandan kıtada pek çok siyasi rejimler bulunmaktadır. AB-Afrika ilişkilerinde mali yardım iş birliğinin ön şartında yer alan normların bölge toplumları tarafından uyum sağlaması pek mümkün görünmemektedir. Dahası normatif güç Avrupa'ya dönük bir diğer tenkit ise Birliğin normatif yaklaşımında tutarlı davranışlarda bulunmamasıdır. Norm ihlali nedeniyle Afrika, Karayip ve Pasifik bölgesine yaptırım uygularken öte yandan bu ülkeler ile çeşitli işbirliği anlaşmaları yapmıştır. Örnek olarak Gine'ye uygulanan yaptırımlar ve akabinde balıkçılık sektöründe yapılan anlaşma bu durumu kanıtlar niteliktedir. Diğer bir örnek de Fransa'nın normların yanı sıra Afrika'daki baskıcı hükümetlere destek vermesiyle dikkatleri çekmektedir. Bu bağlamda Fransa'nın çıkarları AB'nin normları ile ters düşmektedir. Afrika'daki insan hakları ve demokrasi konuları bu noktada önem kazanmakta ve normatif güç Avrupa'nın sorgulanmasına sebep olmaktadır. AB-Afrika ilişkilerinde bir başka sorun ise Birliğin Ortak Tarım Politikasıdır. AB bir yandan Afrika'da serbest ticareti teşvik ederek koruyucu önlemlerin alınmasına öte yandan kendi çiftçilerini koruma altına almaya çalışması Birliğin norm yayma politikasındaki tutarsızlığını açığa çıkarmaktadır. Nitekim bu durum eski sömürge devletlerinde hâkimiyet kuran Birlik üyesi devletlerin çıkarlarını oluşturmaktadır. Birlik bazen norm temelli politikalar izlerken bazen de üye devletlerin çıkarları doğrultusunda hareket etmiştir. Bu da çok sesliliği beraberinde getirerek Birliği tutarsız kılmakta ve de Birliği zor durumda bırakmaktadır (Altın, 2022: 130-133).

1.4. AVRUPA BİRLİĞİ- AKDENİZ İLİŞKİLERİ

Akdeniz Bölgesi AB bakımından oldukça önem arz eden bir bölge konumundadır. Akdeniz Bölgesi, Doğu ile Batı'nın bir araya geldiği ve tarihi süreç içerisinde siyasi, ekonomik ve kültürel aktarımın gerçekleştiği önemli bir merkez hâline gelmiştir. Enerji

kaynaklarının bölgedeki varlığı onu küresel sistemdeki başat aktörler arasında vazgeçilmez kılmıştır. Bölge hem ekonomik hem de stratejik öneme sahip olması nedeniyle dikkatleri üzerine çekmiş, bölge ile işbirliği yapmak isteyen AB, Akdeniz ve Doğu Avrupa ülkelerini de kapsayan bir komşuluk politikası geliştirmiştir. AB'ye üye olmayan ülkeler Avrupa-Akdeniz serbest ticaret bölgesinin kurulmasını desteklemişlerdir. AB ile Akdeniz Bölgesi arasındaki diyalog 1972 Küresel Akdeniz Politikası, 1995 Barselona Süreci ve 2007 Akdeniz İçin Birlik Süreci (AİB) kapsamında geliştirilmiştir (Şençelebi, 2015: 141-142). AB-Akdeniz Ortaklığı, Avrupa-Akdeniz Politikası kapsamında Akdeniz'in güney kıyılarını hedef alarak AB ile siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan bölgeler arası işbirliği ve istikrarı sağlamak istemiştir (Şençelebi, 2015: 149).

AB-Akdeniz Ortaklığı 28 Kasım 1995 tarihinde Barselona Bildirgesi ile kurulmuştur. Bildirgenin amacı Akdeniz'deki siyasi istikrarı ekonomik gelişmeyle entegre ederek yeni bir politika oluşturmaktır. 12 Akdeniz ülkesi (Fas, Tunus, Cezayir, Mısır, Kıbrıs, İsrail, Ürdün, Lübnan, Türkiye, Filistin, Suriye, Malta) ve 15 AB ülkelerinden oluşan AB-Akdeniz Ortaklığı esasında üç temel amaca hizmet etmektedir. Bunlardan ilki, siyasi ortaklık ve güvenlik bileşenlerini içermektedir. İnsan haklarına ve demokrasi ilkelerine bağlı kalarak barış ve istikrar ortamı oluşturulmak istenmiştir. İkinci temel ise, ekonomik ve mali ortaklığa dayanmaktadır. AB-Akdeniz Ortaklığının serbest ticarete dayalı refah bir toplum anlayışının oluşturularak yoksulluğun azaltılması amaçlanmıştır. Üçüncü temel amaç ise toplumsal, kültürel ve beşeri konulardaki ortaklığa dayanmaktadır. Bölgedeki kültürler arası ilişkilerin güçlendirilmesi, toplumsal kalkınmanın sağlanması, özgür ve verimli bir sivil toplumun oluşturulması amaç edinilmiştir (Uzun, 2003: 12-19; Attinà, 2004: 140-141).

Akdeniz için Birlik (AİB/Union for the Mediterranean/UfM) AB üye devletlerinin yanı sıra Güney ve Doğu Akdeniz'in on altı ülkesini de kapsayan hükümetler arası bölgesel bir kuruluştur. Temelleri Avrupa- Akdeniz Ortaklığına dayanan kuruluşun asıl amacı Akdeniz'de diyalog ve işbirliğini güçlendirmektir. AİB 13 Temmuz 2008 tarihinde Paris'te düzenlenen Avrupa- Akdeniz Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde kurulmuş olup Avrupa-Akdeniz Ortaklığı'nın yeni bir aşaması olarak sunulmuştur. Birliğin toplam kırk üç üyesi bulunmaktadır ve bunların yirmi yedisini AB üye devletleri

oluşturmaktadır. Diğer üye ülkeler ise; Mısır, Cezayir, İsrail, Ürdün, Lübnan, Fas, Filistin, Suriye (üyeliği askıda), Tunus, Türkiye, Arnavutluk, Kuzey Makedonya, Bosna-Hersek, Monako, Karadağ ve Moritanya da Birliğe katılan ülkeler arasında yer almaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.; European Union External Action, 2023a).

Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy'nin önderliğinde, Akdeniz ülkelerini dâhil eden Fransa'nın hâkimiyetinde olan ve kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden, Barselona sürecinden daha farklı bir kurum oluşturmak istemiştir. Bu durum Almanya ve diğer AB üye ülkelerini oldukça rahatsız etmiştir. Sarkozy AB'den bağımsız olarak sadece Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkeleri içine alan "Akdeniz Birliği"ni kurmak istemiştir. Bu örgütün kurulmasına ilişkin tepkiler başta AB üye devletlerinden gelmiştir. AB üyesi ve Akdeniz ülkelerinden İtalya ve İspanya Fransa'nın bu isteğine mesafeli bir yaklaşım tercih etmiştir. İtalya Dışişleri Bakanı Massimo d'Alema Fransa'nın kurmayı planladığı Akdeniz Birliği'nin Barselona Sürecine rakip oluşturmasını istemediğini dile getirmiş, İspanya Başbakanı da Zapetaro da duruma ilişkin Barselona Sürecinin önemini vurgulamış ve yeni kurulacak örgüte ihtiyaç bulunup bulunmaması noktasında daha mesafeli bir duruş sergilemiştir. Esasen bu iki ülkenin duyduğu endişe Fransa önderliğinde kurulacak yeni girişimin Barselona sürecine engel teşkil etmesinden kaynaklanmaktadır. Dahası Fransa'nın kuracağı bu örgüt ile kendi çıkarları doğrultusunda ilerleyeceği ve önemli bir nüfuz alanı oluşturabileceği endişesi yatmaktadır. Duyulan endişe bu iki ülke ile sınırlı kalmamaktadır. Bu bağlamda Fransa'ya en güçlü tepki veren ülke Almaya olmuştur. Almanya Şansölyesi Angel Merkel Sarkozy'nin Akdeniz Birliği'ne karşı tavrını çok net bir şekilde göstermiştir. Almanya Fransa ile ilişkilerini askıya almış, durumu da Fransa'nın Akdeniz'de kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini belirterek Akdeniz'e kıyısı bulunmayan AB üye devletlerini yok saydığını ifade etmiştir. Fransa misilleme olarak Almanya'nın öncülüğünde kurulan Baltık Denizi Konseyi'ni örnek göstermesi durumunda herhangi bir değişiklik yaratmamıştır. Fransa yetkilileri kurulacak yeni örgütün hiçbir ülkeye rahatsızlık vermeyeceğini, örgütün çevre sorunları, enerji, su ve siyasi ilişkilere yönelik olduğunu belirtmesine rağmen Almanya takındığı tutumundan asla geri adım atmamıştır. Fransa, Alman ilişkilerini zedelememek adına Akdeniz Birliği fikrinden vazgeçmiş ve tüm AB ülkelerini de kapsayacak şekilde "Akdeniz için Birlik" adını vermiştir. Bu yeni

oluşum Barselona Sürecinin devamı niteliğindedir. Libya lideri Kaddafi AİB örgütünün AB'nin ve batının emperyalist bir oyunu ve de maşası diyerek kuruluşuna katılmamış ancak gözlemci statüsü olarak yer almıştır (Çakmak, 2018: 219-220; Balfour, 2009: 99-100).

AİB kurumsal yapısında eş başkanlık söz konusudur. Başkanlardan biri AB üyesi diğeri AB üyesi olmayan Akdeniz ülkelerinden olmak kaydı ile iki yıllık sürelerle AB tarafından Fransa, Güney ülkelerinden Mısır eş başkanlık görevini üstlenmiştir. Bütün ülkelerin temsil edildiği Yüksek Düzeyli Memurlar ve AİB Sekreteryası mevcuttur. Genel sekreter üç yıllık süre ile seçilmektedir. AİB'in ilk genel sekreteri 2008'de seçilerek Ürdünlü Ahmad Masa'deh olmuştur. Akabinde ise 2011 yılında genel sekreterliğe seçilen isim Fas Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Youssef Amrani olmuştur. 2004 tarihinde Avrupa-Akdeniz Parlamenter Asamblesi oluşturulmuştur. Bu Asamble ile AB üye devletlerine, AB üyesi olmayan Akdeniz ülkelerine ve Avrupa Parlamentosuna da yer verilmektedir. Asamblenin Başkanlığını İtalya yapmaktadır (Örmeci, 2014: 383; Gillespie, 2008: 282).

AİB'in üyeler arasında siyasi ve kültürel işbirliğinin sağlanmasına yönelik olarak görev üstlenen bir başka organ da Anna Lind Vakfı ve Akdeniz Bölgeler ve Yerel Yönetimler Asamblesi olmuştur. Bu kurumların işlevleri bölgede refahı yükseltmek, kültürel yakınlaşmanın sağlanması, temiz su ihtiyacının karşılanması, hava ve su kirliliği, siyasi diyalog, bölgede barış ve istikrarın sağlanmasına ilişkin pek çok konuda işbirliğine gidilmek istenmektedir. Akdeniz'in iki yakasının refah açısından birbirinden farklı olduğu çok açıktır. Akdeniz'in kuzey kıyı bölgeleri refah seviyesi yüksek olan ülkeleri kapsarken Akdeniz'in güney kıyı bölgeleri ise refah seviyesinin çok düşük kaldığı ülkeleri barındırmaktadır. Bu bağlamda Akdeniz'in Güney yakasını oluşturan az gelişmiş ülkeleri Kuzeydeki kalkınmış ülkelerden yardım beklemektedir. Görünen o ki, Akdeniz'in kuzey ülkelerinin bu konuda bölgeye yardımları olmamıştır. ABD dış yatırımlarının %20'sini Meksika ve Latin Amerika'ya yaparken Japonya ile Çin dış yatırımlarının %20'sini tıpkı ABD örneğinde olduğu gibi kendi bölgelerine Endonezya ve Tayland ülkelerine yapmaktadır. AB üyesi olan Akdeniz ülkelerine bakıldığında ise; Fransa, İtalya, İspanya dış yatırımlarının sadece %2'lik kısmını Akdeniz bölgesine yapmıştır. Buradan da görüldüğü üzere AB üyesi Akdeniz ülkelerinin bölgeye verdikleri

önemin ne denli olduğu gözler önündedir. Diğer bir ifade ile Akdeniz'in kuzeyli zengin ülkelerinin bölgede var olan sorunlara yeteri kadar önem vermedikleri görülmektedir. Öte yandan Akdeniz'in geçmişten günümüze süregelen başka sorunları da vardır. Filistin, Batı Sahra ve Kıbrıs bunlara verilebilecek örnekleri oluştururken Suriye'deki iç savaş, Libya'daki istikrarsızlık, Arap-İsrail çatışması, Türk-Yunan anlaşmazlıkları ve Doğu Akdeniz'deki kıta sahanlığı gibi sorunlar da bunlara eklenebilir (Çakmak, 2018: 220-221; Örmeci, 2014: 384).

Barselona Süreci AB'nin Doğu Avrupa'daki entegrasyon sürecinin bir yansıması olarak Akdeniz'deki sorunları Avrupa-Akdeniz Ortaklığı kapsamında entegrasyonu teşvik etmek amacı ile tasarlanmıştır. Ne yazık ki Barselona Süreci çatışmadan kaçınma, siyasi ilişkiler, karşılıklı ekonomik bağlılık, serbest ticaret alanı oluşturma gibi çözüm üretme kapasitesini yitirmiştir. AB'nin 1995'ten bu yana Akdeniz'e artan ilgisine rağmen AB'nin bölgedeki normatif aktörlüğünden bahsetmek pek de mümkün değildir. Barselona Sürecinin bölgedeki işsizliğe, yoksulluğa ve ilkim değişikliğine fayda sağlayamadığı da aşikârdır. Güney ve Kuzey Akdeniz ülkeleri arasında ekonomik bütünleşme sağlanmasına rağmen Akdeniz'in Kuzey ülkelerinin üstünlük sahibi olduğu bazı tarım ürünlerine sınırlamalar getirmesi beraberinde bir takım sorunlara yol açmıştır. Yasa dışı göç, işsizlik, çevre kirliliği ve çatışma çözme gibi konularda katılımcı ülkeler daha geri planda kalmış, istihdam ve göç gibi sorunlara çözüm bulunamamıştır. Gidişata bakıldığında ise, Barselona Sürecinin bölgeye ilişkin olumlu bir katkısının olmadığı görülmektedir. AB ülkeleri oturma izni ve vize konularında bazı kısıtlamalar getirerek kendilerini güvence altına almak istemişlerdir. Böylelikle Akdeniz'in iki kıyısı birbirinden daha çok uzaklaşmıştır. Bölgedeki Arap- İsrail çatışması ve Kıbrıs sorunu Avrupa-Akdeniz ilişkilerinde bazı güçlükler oluşturmuş bu durumda AB'nin bölgesel işbirliğine, barış, kalkınma gibi konularında engel teşkil etmiştir. Bölgede var olan sorunları çözüme kavuşturamamak ise AB'nin küresel bir aktör olarak sorgulanmasına sebep olmuştur (Akça Ataç, 2012: 7-9).

1.5. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN ORTA DOĞU VE KUZEY AFRİKA ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ

Avrupa ile Orta Doğu ve Kuzey Afrika (ODKA/Middle East and North Africa/MENA) ülkeleri arasındaki ilişkiler 1960 yıllara kadar geri gitmektedir. Bu tarihten itibaren Avrupa ile Kuzey Afrika ülkeleri arasında ticaret anlaşmaları vasıtasıyla ilişkiler pekiştirilmeye çalışılmıştır. AB'nin güney Akdeniz ülkeleri Yunanistan, İtalya, Fransa, İspanya, Portekiz'i kapsarken Kuzey Afrika ülkeleri Fas, Tunus, Cezayir, Mısır ve Libya'yı kapsamaktadır. Bölgede yaşanan çatışmalar güvensiz bir ortam oluşturması nedeniyle AB, Akdeniz ülkeleriyle işbirliği içerisinde olmak istemiştir. Aslına bakarsak AB'nin Akdeniz'e dönük politikalarını şu şekilde kronolojik olarak sırlamak mümkündür. Bunlardan ilki Avrupa-Akdeniz Ortaklığı (Euro-Mediterranean Partnership/EMP) 1995 tarihinde Barselona Konferansında kurulmuştur. AB ile güney komşuları arasında bir işbirliği olarak da nitelendirilebilir. AB'nin Akdeniz'e yönelik bir diğer politikası 2008 tarihinde kurulan AİB projesidir. Ancak bunda başarılı olunamamıştır. AB'nin ODKA ülkeleri ile ilişkilerine bakıldığında da aynı amaca hizmet ettiği görülmektedir. AB'nin uyguladığı tüm bu politikaların arkasında yatan sebep Güney Akdeniz ülkelerine kendi değerlerini ihraç ederek bir değişim yaratmak istemesidir. Bu bağlamda AB üyesi olmayan Güney Akdeniz ülkelerinde demokratik bir toplumsal dönüşüm gerçekleştirilmek istemiştir. Fransa'nın bölgede (AİB ve ODKA ülkelerinde) öncü rol oynamasının sebebi Almanya'nın Doğu Avrupa ülkeleri üzerindeki etkisini dengeleme ihtiyacı duymasından kaynaklanmaktadır. Fransa'nın da bir Akdeniz ülkesi olması sebebiyle bölgede güçlü bir aktör olma gayesi taşımaktadır. AB'nin bölgeye duyduğu en büyük endişelerin başında terörizm, göç, ekonomi ve enerji gibi sorunlar gelmektedir. Görüldüğü üzere AB'nin bölgede normatif bir güç olmaktan ziyade daha çok pragmatik bir yaklaşım içerisinde olmuştur (Aras, 2017: 139-141; Torun, 2012: 81-82).

Yasemin Devrimi 17 Aralık 2010 tarihinde Tunus da meyve satıcısı Muhammed Buazizi'nin kendini ateşe vermesiyle büyük bir kitle hareketine dönüşmüş ve akabinde devrimlerle sonuçlanan bir dizi olayı beraberinde getirmiştir. Yirmi üç yıl boyunca iktidar koltuğunda bulunan Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin Bin Ali'yi devirmeyi amaçlayan bu hareket Tunus Devrimi olarak da bilinmektedir. Bölgesel ve küresel çapta

ilgi gören bu devrimci hareketin yansımaları tüm ODKA ülkelerinde görülmüştür. Muhammed Buazizi, polisin kendisine sokakta meyve satmasına izin vermemesini eleştirmiş ve Bin Ali rejimini protesto etmek amacı ile kendini yakması sonucu yaşamını yitirmiştir. Yaşanan bu olaya halk tepkisini göstermek amacıyla protestolar düzenlemiş, hükümet karşıtı eylemler artmıştır. Esasen bu gösterilerin sebebi Tunus da işsizliğin artması, gıda fiyatlarının yükselmesi, hükümetin yolsuzluğu ve siyasi baskının artması Tunus halkında memnuniyetsizlik oluşturmuş, bu durumda kısa bir süre içerisinde devrimle sonuçlanmıştır (Bridgewater College, t.y.; Saidin, 2018: 70).

Fransa'nın eski sömürge devleti olan Tunus 1956 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerde ekonomik çıkarlar ön planda olmuştur. Arap Baharı öncesinde Tunus'u Fransa için özel kılan sebep siyasi, ekonomik ve kişisel ilişkilerin kurulmasına dayanmaktadır. Fransa Tunus'un siyasi ve ekonomik yapısında önemli etkiye sahip olmasına karşın yine de Tunus Devriminden olumsuz etkilenmiştir. Aralık 2010'da başlayan protestoların kısa süre içinde bastırılacağı fikrine kapılan Fransa, protestolara ve Tunus devletinin uyguladığı baskıya sessiz kalmayı tercih etmiştir. Fransa'nın Bin Ali yönetimindeki sessizliği kendi çıkarları doğrultusunda hareket edilmesinden kaynaklanmaktadır. Fransa önce Bin Ali yönetimini desteklemiş, Bin Ali'nin kaçmasından ardından Tunus halkının yanında olmuştur. Fransa'nın Tunus polisini desteklemesi onun Bin Ali yönetiminin yanında durduğunun apaçık göstergesi olmuştur. Ancak bu durum Fransa adına, Arap Baharının ilk isyan dalgasını oluşturan Tunus Devriminde başarısız bir politika yürütmesi ile sonuçlanmıştır. Fransa Araplarla ilişkilerini pekiştirmek isterken öte yandan demokratik dönüşümü de desteklemektedir. Takındığı bu tutum Fransa'yı zor durumda bırakarak âdeta onu bir çıkmaza sürüklemiştir. AB'nin güney komşusu olan bu ülkelerdeki ayaklanmalar AB için yasa dışı göçmen akışına neden olmaktadır. İşte bu sebepten ötürü Fransa Tunus Devriminde sessizliğini korumakla yetinmiştir (Aras, 2017: 144-146).

İsyan dalgasının kendini gösterdiği bir diğer ülke Mısır olmuştur. Mısır'daki olaylar ilk kez 25 Ocak 2011 tarihinde baş göstermiştir. Arap Baharının Mısır'daki isyan dalgası 30 yıllık Hüsnü Mübarek yönetimini yerinden etmiştir. 30 Haziran 2012 tarihinde başa geçen isim Muhammed Mursi olmuştur. Mısır'da Demokratik bir seçimle başa geçen ilk Cumhurbaşkanı olması yönüyle AB'nin de desteğini almıştır. Ancak ileriki

dönemlerde Mursi'nin demokratik dönüşümü sağlayamaması bazı sorunları açığa çıkarmıştır. Demokrasinin ülke düzeyine yerleştirilememesi, anayasa hazırlıklarında zıtlıkların yaşanması, sağlık, temizlik, trafik ve ekonomi konusunda yaşanan sorunlar iktidardan sorumlu tutulmuştur. Böylelikle iktidar karşıtı eylemler artmış ve ordu devreye girmiştir. Resmi olarak 3 Temmuz 2013 tarihinde Mısır ordusu ülke yönetimini ele geçirmiş ve geçici hükümet kurulmuştur. Aynı yılın Ağustos ayında protestocular ile çatışma yaşanmış ve bunun sonucunda pek çok kişi hayatını kaybetmiştir. Bu durumda darbeye ilişkin tepkilerin doğmasına zemin hazırlamıştır. 26-27 Mayıs seçimlerinde Mısır'ın yeni Cumhurbaşkanı Abdülfettah El Sisi olmuştur (Cicioğlu ve Bayram, 2019: 340-342).

AB ülkelerinden Almanya Dışışleri Bakanı Guido Westervelle yaşanan tüm bu olayların “demokratik bir gerileme” olduğunu söylemiş ve Mısır'da demokrasinin askıya alındığının altını çizmiştir. AB'nin Dış Politika Şefi Catherine Ashton Mısır'daki demokratik geçiş sürecinin tamamlanması gerektiğini vurgulamıştır. İngiltere darbenin ardından gerçekleşen çatışmada yönetiminin protestoları baskı ve şiddet kullanarak aşmaya çalışmasını kınamış, Almanya ise siyasi müzakereye dikkat çekmiş, AB ise duyduğu endişeyi söylemekle yetinmemiş daha somut adımlar atmayı tercih etmiştir. AB halkın isteklerine önem vermek gerektiğini ve aynı zamanda Mısır'a yapılan mali yardımların tekrardan bir değerlendirilmeye tabii tutulacağını belirtmiştir. Almanya Mısır'a yapılan mali yardımını askıya almış, Danimarka ise yardım paketini iptal etmiştir. Görüldüğü üzere, AB normlarının diğer ODKA ülkelerinde olduğu gibi Mısır'da da dönüştürücü etkisinden söz edilemez. Yaşanan kaos ortamında demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü gibi normatif ilkeler göz ardı edilmiştir. Sisi yönetiminde AB azalan gücünü yeniden tesis edebilmek amacıyla Mısır ile ilişkilerine önem vermiş, ekonomik kalkınma, ticari yatırım, adalet, enerji, çevre, iklim güvenliği, terörle mücadele, demokratik, modern ve ülke genelinde istikrarın sağlanmasına ilişkin konularda daha aktif bir rol almak istemiştir (Cicioğlu ve Bayram, 2019: 341-343).

Arap Baharı esintisinin hissedildiği diğer bir ülke Libya'dır. 15 Şubat 2011 tarihinde “değişim ve reform” adı altında Libya'da binlerce kişi sokaklara dökülmüş, güvenlik güçlerince durdurulmaya çalışılan protesto gösterilerinin ardı arkası kesilmemiş, akabinde büyük çatışmalar yaşanmış, yaşanan çatışma sonucu pek çok kişi yaşamını

yitirmiştir. Protestoların diğer kentlere de yayılması ve 17 Şubat “Öfke Günü” adı verilen ve de rejim karşıtı eylemlerin başlaması Libya’yı geri dönüşü olmayan bir yola sürüklemiştir. Rejim karşıtı eylemlere baskı ve şiddet yolunu kullanan Kaddafi, BM tarafından sert bir şekilde eleştirilmiştir. Birleşmiş Millet Güvenlik Konseyi (BMGK) Kaddafi ailesine dönük bazı yaptırım kararları alması, durumda herhangi bir değişiklik yaratmamıştır. Arap Ligi’nin BM’ye Libya’nın uçuşa yasak bölge olması yönünde yaptığı çağrı BMGK tarafından dikkate alınmış ve şiddetin sona ermesine ilişkin çağrıda bulunulmuştur. Bölgede Ulusal Güvenlik Konseyi (UGK) hâkim olurken bu yapıyı tanıyan ilk ülke Fransa olmuştur. Buna binaen Kaddafi yönetimi Fransa ile ilişkilerini dondurma kararı almıştır. 2011 yılının Ağustos ayında “Cemahiriyye” yönetimi sona ermiş, Libya’da kırk iki yıllık süre boyunca hüküm süren Kaddafi öldürülmüştür. Yaşanan olaylar uluslararası toplumda büyük yankı uyandırmıştır. Tunus ve Mısır da izlediği yanlış politika tutumundan ders çıkaran Fransa aynı hatayı Libya’da yapmaktan kaçınmış, çok gecikmeden askeri müdahalede bulunma kararı almıştır. Öte yandan Fransa, İngiltere’nin desteğini alsa da AB ülkelerinden Polonya aynı desteği sunmamış, askeri müdahale kararına karşı olduğunu belirtmiştir. Birlik içerisinde yaşanan bu ayrışma askeri müdahalenin NATO yardımıyla gerçekleşmesine sebep olmuştur. Ayrıca bölgeye silah ambargosu da uygulanmıştır. Arap Baharı Libya’da Tunus ve Mısır’dakinden daha farklı bir boyuta evrilerek iç savaşa neden olmuştur. AB Libya’daki yaşananlardan derin endişe duymuş ve buradaki gelişmelerin AB açısından önemini vurgulayarak göçmen akışına da değinmiştir (Madak ve Gençalp, 2020: 5-9; Mansfield ve Synder, 2012: 725).

Arap Baharı siyasi, sosyal ve ekonomik sebeplerle Orta Doğu ülkelerine de yansımıştır. Orta Doğu’da Arap Baharının en çok hissedildiği ülke Suriye olmuştur. Suriye Orta Doğu’nun en kanlı ve uzun seren çatışmalarına sahne olmuştur. 15 Mart 2011’de başlayan protesto gösterileri çatışmanın başlamasına sebep olmuş, demokrasi yanlısı protestocuların tutuklanması sonucu olaylar büyümüş ve diğer şehirlere de yayılmıştır. . Esad ile rejim karşıtı güçler arasında yaşanan bu çatışma şiddetlenerek daha karmaşık bir hâl almıştır. Ordunun devreye girmesiyle sivillere yapılan saldırıdan rahatsızlık duyan bazı askerler kaçarken bazıları sivillere ateş açılması emrine uymadıkları için Suriye devleti tarafında öldürülmüş bazıları da Esad rejimini devirmeye

alışan zgr Suriye Ordusu'nun kurulmasında rol oynamıştır. Böylelikle Suriye bir iç savaşa doğru sürüklenmiştir. Bu silahlı çatışma ülkedeki mezhepsel bölünmüşlüğü açığa çıkarmıştır. Esad ve rejimine sadık kalan askerler Alevi mezhebine, karşı duran askerler ise Sünni mezhebindedir. Suriye halkının çoęu ise Sünni mezhebindedir. Sivil halka saldır emrinin verilmesi Sünni askerleri zor durumda bırakmış, kardeşi kardeşe vurdurmaya çalışmışlardır. Aslında yaşanan iç savaş Sünniler ile şiiler arasındaki çatışmadan kaynaklanmaktadır. Bu savaş uluslararası toplumda İran, Irak ve Lübnan gibi řii mezhebinden olan hükümetler Esad rejimini desteklerken Türkiye, Katar ve Suudi Arabistan gibi Sünni mezhebinden olan lkeler ise rejim karşıtı isyancılardan taraf olmuştur. Rusya 2015'de çatışmaya Esad'ın mttefikisi olarak dâhil olmuş, ABD ise muhalif tarafta kendini göstermiştir. AB açısından bakıldığında ise şiddet olayların artması üzerine ekonomik ve askeri yaptırımlar uygulanmış, AB Arap Baharının etkili olduğu diğer lkelere nazaran Suriye'de daha temkinli bir politika izlemiştir. Esasen protestoların yapılma amacının temelinde yatan sebep ekonomik sorunlar başta olmak üzere, işsizliğin artması, refah eşitsizlikleri, demokrasinin kısıtlanması, insan hakları ihlalleri, yolsuzlukların artması, gıda fiyatlarında artış ve çeşitli demografik faktörleri içermektedir (Żuber ve Moussa, 2018: 248-249; Nepstad, 2013: 344-345; Kkkeleř, 2013: 13-14).

1.6. AVRUPA BİRLİğİ'NİN DOğU ORTAKLIğI PROJESİ

2004 yılında AB'nin Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik izlediği dış politika beşinci genişleme dalgasını oluşturmuştur. Eski Sovyet rejimi altında kalan lkelerdeki toplumsal dönüşüm ekonomik ve siyasi reformlar aracılığıyla mümkün olmuştur. Avrupa Komşuluk Politikası kapsamında geliştirilen Doğu Ortaklığı Girişimi genişleme olmaksızın derinleşmeyi hedefleyen ekonomik ve siyasi bütünleşmeyi ifade etmektedir. Soğuk Savaş'ın ardından Avrupa'da oluşan güvenlik endişelerini giderebilmek, normatif değerleri aşılamak ve blęeyi daha istikrarlı hâle getirebilmek, doğusundaki ve güneyindeki komşuları tek bir çatı altında birleştirebilmek adına Avrupa Komşuluk Politikası oluşturulmuştur. AB ye devletlerinin bölgesel çıkarlarının farklı olması nedeniyle tam manasıyla beklentileri karşılayamamıştır. Akdeniz lkesi olan Fransa güney komşularına öncelik tanımış ve AİB projesini desteklemiştir. Polonya ve İsveç lkeleri ise daha çok Avrupa'nın doğusuna dikkat kesilmiş ve Doğu Ortaklığı (EaP)

Projesini sunmuşlardır (Bosse, 2009: 215; Wojna ve Gniazdowski, 2009: 5; Copsey ve Pomorska, 2014: 427; Łapczyński, 2009: 143).

Polonya ve İsveç tarafından ortaya atılan proje 7 Mayıs 2009 tarihinde Prag Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde başlatılmıştır. EaP kapsamındaki ülkeler Ukrayna, Moldova, Belarus, Gürcistan, Ermenistan ve Azerbaycan'dır. Girişim çok taraflı işbirliğini içermekle birlikte asıl amaç bölge ile olan bağların güçlendirilmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda EaP, AB üye devletleri ile Ortak ülkeler nezdinde demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim, istikrar, ekonomik bütünleşme, çevre ve iklim değişikliği, enerji güvenliği gibi alanlarda işbirliğinin sağlanmasını amaçlanmaktadır. EaP ortak değerlere, çıkarlara, taahhütlere, mülkiyete ve sorumluluğa dayalı bir girişimdir. Ekonomik ve siyasi ilişkileri pekiştirmenin yanı sıra AB mevzuatlarının ortak ülkelerdekiler ile uyumlu kılınarak AB'ye yakın bir profil çizmeyi hedefleyen reformları kapsamaktadır. Bunların başında vatandaşların yaşamlarını iyileştirmesi örneği gelmektedir. 2014 tarihinde Ortaklık Anlaşmaları ile Derin ve Kapsamlı Serbest Ticaret Bölgesi Anlaşmalarının imzalanması AB ile Doğu Avrupa ülkeleri arasındaki ilişkileri ileri bir boyuta taşımış, bu durumun yansımaları da Gürcistan, Moldova ve Ukrayna özelinde gelişmiştir. 2014 yılında Moldova'ya, 2017 yılında Gürcistan ve Ukrayna'ya tanınan vize muafiyeti durumu kanıtlar niteliktedir (Łapczyński, 2009: 147; Mission of Ukraine to the European Union, 2021; European Union External Service, 2022; European Commission, t.y.).

AB'nin diğer Doğu Ortaklarına nazaran daha demokratik olan üç ülkesinden söz etmek gerekirse bunlar; Gürcistan, Moldova ve Ukrayna'dır. Moldova'da Transdinyester, Gürcistan'da Abhazya ve Güney Osetya, Ukrayna'da Donbas Bölgesi'ndeki çatışmalar AB'nin normatif başarısının önündeki engelleri oluşturmaktadır. AB'nin Doğu komşularına yönelik geliştirdiği politikada başarısız olmasındaki en büyük etkenlerden biri Rusya Federasyonu'dur. Moldova'daki Transdinyester çatışması 1990'lı yıllara kadar uzanmaktadır. Bölgedeki çatışma Rus birliklerince desteklenen Transdinyester ayrılıkçı grupların Moldova hükümetine karşı bağımsızlık istemelerinden kaynaklanmaktadır. 1992 tarihli sözleşme gereğince barışı tesis etmek gayesiyle Rusya bölgedeki varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesiyle Transdinyester Parlamentosu Rus hâkimiyeti altına girmek istemiş ancak bu mümkün olmamıştır. AB'nin Moldova'daki sorunu çözüme kavuşturamadığı gibi AB ile Moldova arasında

yapılan Ortaklık Anlaşmaları yaşanan çatışmaların daha da artmasına neden olmuştur. AB'nin Moldova ile imzaladığı Ortaklık Anlaşması Rusya tarafından hoş karşılanmamıştır. Anlaşmalar gerginlik yaratmış ve Rus tepkilerinin artmasına sebep olmuştur. Transdinyester yaşanan anlaşmazlıklardan dolayı donmuş çatışma bölgesidir. Moldova geçmişte komünist liderler tarafından yönetilse de Batı yanlısı liderler tarafından da yönetilmiştir. İkinci olarak Gürcistan'ın ayrılıkçı bölgesi olan Abhazya ve Güney Osetya sorunu gelmektedir. Gürcistan 1991 tarihinde bağımsızlığına kavuşmuştur. Daha ilk yıllarında liderlerine yapılan darbe sonucu bölgede iç çatışmalar yaşanmış, akabinde Abhazya'ya karşı Gürcistan Devlet Başkanı Rus birliklerinden yardım istemiştir. Rus birliklerinden endişe duyan Devlet Başkanı güvenlik gerekçesiyle ABD ve NATO ile ilişkilerini güçlendirmek istemiştir. 2000'li yılların zorlu süreci başlamış, 2006 tarihinden itibaren gelişen AB-Gürcistan komşuluk ilişkileri, artan bütünleşme faaliyetlerinin yerel siyasetçiler tarafından destek görmesi Rusya'nın bölgedeki çıkarlarına ters düşmüştür. 2008'de ABD'nin Gürcistan'a NATO konusundaki vaadi Gürcistan-Rusya ilişkilerini gerginleştirmiştir. Gürcistan'ın AB ile artan ilişkileri ve Batı yanlı tutumu bölgede güvenlik sorunlarının doğmasına neden olmuştur. Abhazya ve Güney Osetya'nın Gürcistan'da bağımsızlık ilan etmesi Rusya ile Gürcistan arasında yaşanan savaşın temelini oluşturmuştur. Her iki ülkede askeri müdahalede bulunmuş ayrılıkçı iki bölge bağımsızlığını ilan etmiştir. Savaş sonrası Gürcistan Batı yanlı bir tutum takınmıştır (Nilsson ve Silander, 2016: 52-54).

Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, 2014 Ukrayna krizinin tetiklenmesine neden olmuştur. 2013 yılında AB'nin Ukrayna'ya Ortaklık Anlaşması sunmasıyla başlayan gerginlik bölgede yaşanan çatışmaların başlangıcını oluşturmuştur. 2014 yılında yaşanan devrim sonucunda Yanukoviç devrimi sona ermiş Batı yanlısı Petro Poroşenko devri başlamıştır. Ukrayna Devlet Başkanı Poroşenko'nun Ortaklık Anlaşmasını imzalamak istemesiyle gerginlikler artmış, Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın doğusunda¹ çıkan ayaklanmalar kısa sürede çatışmalara dönüşmüş, bu durumda ülkeyi âdeta bir çıkmaza sürüklemiştir. AB'nin Ukrayna ile Ortaklık Anlaşması imzalamak istemesinin perde arkasında Avrupa entegrasyon düşüncesi yatmaktadır. Diğer bir ifade ile Avrupa değerlerinin eski Sovyet hâkimiyetinde olan yerlere nüfuz edilmek

¹ Luhansk ve Donetsk Ukrayna'nın doğusunda yer alan bir bölgedir.

istenmesinden kaynaklanmaktadır. Anlaşma kapsamında Ukrayna'nın Avrupa iç pazarına dâhil edilmesi ve vize muafiyetinin sağlanması öte yandan Rusya faktörünü ortaya çıkarmaktadır. Çünkü Rusya tarafından bu durum tehdit olarak algılanmakta ve güvenlik endişelerine neden olmaktadır. Bu durum Ukrayna'nın savaşa sürüklenmesine neden olmuştur. Nihayetinde AB-Rusya ilişkileri askıya alınmış ve Rusya'ya yönelik yaptırımlar uygulanmıştır (Cadier, 2019: 71; Nilsson ve Silander, 2016: 55-56; Stegnyy, 2011: 67-68; Delcour, 2018: 24-25).

Öte yandan AB'nin EaP'sine karşı Rusya da Avrasya Ekonomik Birliği'ni (AEB) kurmuştur. 2015 yılında Ermenistan AEB'ne katılmış olmasına rağmen 2018 tarihinde AB ile Kapsamlı ve Genişletilmiş Ortaklık Anlaşmaları imzalamıştır. Yapılan anlaşma ile AB'nin bazı şartlarının sağlanması dâhilinde tercihli ticaretin yapılmasına olanak tanınmıştır. Bunlara ek olarak Ermenistan yeni pazarların geliştirilmesi, seçim mevzuatı, yargı sektörü, e-yönetişim, eğitim ve araştırma gibi alanlarda iyileştirilme yapılması konusunda AB desteğine ihtiyaç duymuştur. Azerbaycan- AB ilişkilerinde ise daha sınırlı bir yaklaşım görülmektedir. İkili ilişkiler kapsamında yapılan bu anlaşmalar bazı gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. 2018 yılında Yeni Ortaklık Öncelikleri Üzerine Anlaşmalar yapılmış akabinde 1999 Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının yerine yeni çerçeve belgesine ulaşılması konusunda bazı adımlar atılmıştır. AB açısından jeostratejik öneme sahip olan Azerbaycan ayrıca AB'nin enerji ortağıdır. Adalet ve kalkınma gibi alanlarda reforma gidilmesi konusunda destek sağlayan AB yeni pazarlara erişim olanağı da sunmaktadır. Ancak AB Azerbaycan'da tercihli ticaret erişimine olanak tanınmamaktadır. EaP'nin en sorunlu bölgesi olarak bilinen ülke Belarus'tur. Devlet başkanı 1994 yılından beri Aleksand Lukaşenko'dur. Otoriter hükümetin Rusya ile olan yakın ilişkileri EaP'nin başarısında engel teşkil etmektedir. İnsan hakları, sivil toplumun desteklenmesi, sektörel reformların yapılması yönünde herhangi bir ilerleme sağlanamadığı gibi AB'nin reform çabaları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 2020 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde gerçekleşen muhalefete dönük baskı AB tarafından hoş karşılanmamış ve yaptırımlara maruz bırakılmıştır. Ülkelerde görülen artan yolsuzluk ve güçlü oligarkların varlığı, politikanın yargı üzerindeki etkisi gibi faktörler göz önünde bulundurulduğunda EaP'nin başarısı sınırlı kalmaktadır. Bu bakımdan AB bazı ülkelerde iyileştirme sağlasa dâhi aynı etkiyi EaP genelinde sağlayamamıştır. Tüm bunlara ek

olarak AB'nin Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ sorununa herhangi bir müdahalesinin olmaması bölgedeki diğer güçlü aktörlerin mevcudiyetini sağlamlaştırmıştır (DeBardeleben, 2021: 2-4; Özçelik ve Zandaradze, 2020: 178).

2. İLKELİ PRAGMATİZM KAPSAMINDA NORMATİF GÜÇ AVRUPA'YI ZAYIFLATAN ETKENLER

AB'nin dış politikasında 2000'li yıllar oldukça önemlidir. 2009 yılında yaşanan Euro Bölge krizi büyük iç bölünmelerin yaşanmasına sebebiyet vermiş ve bu durum aynı zamanda AB'nin dış politikasında ekonomik itibarının zedelenmesine yol açmıştır. 2010'lu yıllardan itibaren artan popülizm AB'yi es geçmemiş, bazı üye devletlerdeki gelişmeler Birliğin temel ilkelerine meydan okumuştur. Öte yandan iklim değişikliği konusunda büyük çaba sarf eden AB Kyoto Protokolü'nü genişletme konusunda başarısız olmuştur. 2015 tarihinde yaşanan yasa dışı göç faaliyetleri iç çatışmaların bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum aynı zamanda AB'nin kozmopolit sınırlılıklarını ortaya koyarak yeniden sınır belirleme politikalarının oluşturulmasında etkili olmuştur. AB'nin yakın coğrafyasındaki Rusya-Ukrayna çatışması enerji güvenliğindeki kırılmaları beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra Birleşik Krallığın 2020 tarihinde Birlikten ayrılması da eklendiğinde tüm bu etkenler/belirtiler normatif güç Avrupa'nın sınırlı kalmasına neden olmaktadır. Geçmişe bakıldığında 2000'li yıllardaki değişikliklerin nedeninin aslında AB olmadığı görülmektedir. Normatif güç Avrupa Soğuk Savaş sonrasında kurulan yenisünya düzeninde batılı liberal değerlerin bir parçası olarak görülmektedir. Bu açıdan 2010'lu yıllar diktatörlüğün, tek taraflılığın ve popülizmin yükselişte olduğu yıllardır. Esasen normatif güç Avrupa, Avrupa-merkezcilik ve ötekileştirme gibi bazı sorunları düzeltme fırsatı sunmuş olsa da gerçekte kendi etliğini zayıflatmaktadır (Diez, 2021: 2-3).

Soğuk Savaş sonrasında giderek karmaşık bir hâle dönüşen dünyada AB tehditler ve zorluklar ile karşılaşmaktadır. Orta Doğu ve dünyanın diğer yerlerindeki çatışmaların çözümsüz kalması ve bu sorunların kendi mahallesinde de açığa çıkması, yasa dışı göç gibi sorunlar güvenlik açısından tehdit oluşturmaktadır. Batıdan doğuya kayan güç dengesinde Çin'in ekonomik yükselişi, küresel finansal krizin yaşanması, kitle imha

silahlarının yayılması, küresel terörizm, enerji güvenliği, gıda güvenliği, siber güvenlik, iklim değişikliği, yasa dışı göç gibi etkenler küresel zorlukların başını çekmektedir. Küresel zorluklar toplumlar arasında eşitsizliğin artması nedeni ile ve geçmişte oluşturulan BM sisteminde herhangi bir yeniliğe gidilememiş olmasından ötürü daha çok artmaktadır. 2008 Avrupa Güvenlik Stratejisinin Uygulanmasına İlişkin Raporda “küreselleşmenin aynı zamanda tehditleri daha karmaşık ve birbirine bağımlı hâle getirdiği” ifade edilmiştir (Council of the European Union, 2009: 7; Manners, 2009: 6-7).

2003 Avrupa Güvenlik Stratejisinde Soğuk Savaş sonrası dünyada “hiçbir ülkenin günümüzün karmaşık sorunlarının üstesinden tek başına gelemeyeceği” ifadeleri yer almaktadır. Avrupa Güvenlik Stratejisi ve Avrupa Güvenlik Stratejisinin Uygulanmasına İlişkin Raporda karmaşıklığın en çok üç alanda olduğu ileri sürülmektedir. Bunlar terörle mücadele, Akdeniz ilişkileri ve AGSP olmaktadır. Avrupa Güvenlik Stratejisi 2003 yılında terörizmin “modernleşmenin baskıları, kültürel, sosyal ve politik krizler yabancı toplumlarda yaşayan gençlerin yabancılaşmasının” karmaşık nedenlerden kaynaklandığı ileri sürmüştür. Avrupa Güvenlik Stratejisinin Uygulanmasına İlişkin Raporda Akdeniz’in AB için yetersiz siyasi reform ve yasadışı göç olmak kaydı ile karmaşık zorlukları oluşturduğu ileri sürülmektedir. Aynı zamanda raporda AGSP’nin yardım taleplerini yanıtlamadaki zorlukları ve karşılaşılan zorluklar karşısında esnek olunmasının gerekliliği savunulmuştur. Öte yandan terör tehditleri, enerji güvenliği ve karşılıklı bağımlılık konularına da değinilmiştir. Avrupa Güvenlik Stratejisinde kalkınma güvenliğinin ön koşulu olarak sunulmuş olup 2006 Avrupa Kalkınma Mutabakatı ile küreselleşme ve yoksulluğun ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Böylelikle karşılıklı bağımlılık ve birbirine bağımlılık gibi konular önem kazanmaktadır ve bu da kırılganlığı arttıran yeni küresel zorlukları oluşturmaktadır (Manners, 2009: 7-8).

Avrupa’nın doğusunda yaşanan çatışma beraberinde enerji bağımlılığı sorununu meydana getirmiş, ODKA ülkeleri başta olmak üzere dünyanın diğer bölgelerinde yaşanan çatışmalar yasadışı göçü ve terör faaliyetlerini tetiklemiştir. Artan İslam karşıtlığı, AB karşıtlığı, göçmen karşıtlığı gibi söylemler milliyetçilik duygusunu arttırarak sağ popülizmin yükselişine neden olmuş ve bu durum Birlik ülkelerinin

dağılmasına sebebiyet vermiştir. Bu duruma verilebilecek örnek ise Brexittir. Macaristan AB üyesi bir devlet olmasına karşın liberal olmayan tutumlar sergileyerek AB normlarını ihlal etmiştir. Öte yandan iklim değişikliği küresel zorluklar arasında yer almakta olup Birliğin güvenliğini tehdit etmektedir. Çölleşme su ve gıda krizlerine yol açarken aşırı yağışlar sel felaketlerine yol açmaktadır. Can ve mal kaybına neden olan bu durum aynı zamanda göç hareketliliğini de etkilemektedir. Buna ek olarak küresel finansal krizin Avrupa'yı etkisi altına alması Çin yatırımlarına duyulan ihtiyacı arttırmış böylelikle işbirliği çerçevesinde çeşitli projelere imzalar atılarak ortaklıklar kurulmuştur. Ancak bu durum Birlik içerisinde görüş farklılıklarını ortaya çıkararak çıkarlar ve ilkeler arasında ikilemi meydana getirmekte, Birlik ülkelerini âdeta çıkmaza sürüklemektedir. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği tüm bu zorluklar uluslararası toplumda Birliğin güvenliğini tehdit etmekte barış, refah ve demokrasi temeline dayalı AB bütünleşme projesini sorgulatmaktadır (European Union External Service, 2016: 1-7).

1.1. YASADIŞI GÖÇ

11 Eylül olaylarının yaşanmasının akabinde AB ülkelerinin göç politikalarında sert tutum takınmaları güvenlik endişesi oluşturmaktan kaynaklanmaktadır. Yasa dışı göç küresel bir zorluk olarak 21.yy güvenlik tehditleri arasında yer almaktadır. Yasal göçten farklı olarak yasa dışı göç, sığınma şartlarını yerine getiremeyen vatandaşların büyük bir çoğunluğu siyasi baskı, zulüm, ekonomik kriz, açlık vb. gibi nedenlerle bulundukları ortamı terk etmek durumunda kalan kişilerin başvurmuş olduğu bir yoldur (Akçadağ, 2012: 1). Göç çok eski zamanlara dayanmakla birlikte geçmişten günümüze süregelen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kişilerin siyasal, sosyal ve ekonomik sebeplerle tamamen ya da kısa bir süreliğine bir yerden başka bir yere gitmesi ya da yer değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır (Uslu Ak, 2021: 1750). Yasa dışı göç insan ticareti, göçmen kaçakçılığı, yabancılaştırma, ırkçılık gibi sorunlara sebebiyet vermektedir. Uluslararası göç “insan hakları ihlali, etnik çatışma ya da iç savaş gibi diğer güvenlik tehditlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilir; yoğun ve kontrolsüz bir hâl aldığı anda, tek başına uluslararası bir güvenlik tehdidi olabilir; yabancı korkusu ya da radikal şiddet gibi güvenlik tehditlerine sebep olabilir” (Akçadağ, 2012: 7-8).

2015 tarihinde AB'nin en büyük sorunlardan biri hâline dönüşen göçmen krizi aslında Arap Baharı olarak bilinen ve küresel çapta büyük yankı uyandıran bir dizi

devrimlerin gerçekleşmesi sonucu meydana gelmiştir. İlk olarak 2010'da Tunus'ta başlayan gösteriler kısa sürede diğer Kuzey Afrika ülkelerinde ve Orta Doğu ülkelerinde de kendisini göstermiştir. Arap Baharının en son dalgasının hissedildiği yer Suriye'dir. Mart 2011 tarihinde Suriye'de başlayan halk ayaklanmaları ve bunun neticesinde hükümetin artan baskısı âdeta Suriye'yi bir iç savaşa sürüklemiştir. Yaşanan kaos ortamından kurtulmak isteyen halk göç etmek zorunda kalmıştır. Başka devletlere sığınmak isteyen Suriyeli mültecilerin sayısı gün geçtikçe artmış ve bu durum Avrupa için bir endişe kaynağı oluşturmuştur. 2013'de mültecilerin sayısı iki milyona ulaşırken BM şimdiye kadar görülen en büyük mülteci hareketi olduğuna dikkat çekmiştir. Avrupa'nın coğrafi konumu nedeniyle bölgeye yakın bulunması, mültecilerin daha iyi bir yaşam istemeleri, vb. nedenlerle pek çok insan Avrupa'ya sığınma talebinde bulunmuştur. Sığınma taleplerinin başvurdukları ülke tarafından kabul görülmemesi durumunda devletler sığınmacıları güvenli olan başka bir devlete yerleştirmekle mükelleftir. Ancak bu durum yasal çerçeveye dayandırılmış uluslararası koruma kapsamında olan sığınmacılar içindir. Yasal çerçevenin dışında harekete geçilmesi durumunda ise küresel bir suç olan göçmen kaçakçılığı sorunu yaşanmaktadır. AB'ye giriş izni bulunmayan göçmenlerin örgütlü suç şebekeleri ve insan kaçakçılığına karışarak yasa dışı giriş yapmaları düzensiz göçü arttırmıştır. Yasal olmayan yollarla gerçekleşen göç, AB ülkelerini büyük bir zan altında bırakmış, göçmenlerin temel ihtiyaçların sağlanması noktasında zorluklar meydana getirmiştir. Bu durum daha çok Akdeniz'e kıyısı olan AB ülkelerinde Yunanistan ve İtalya'da gerçekleşmiştir. Göçmenlerin asıl hedef ülkeleri ise Almanya ve İsveç gibi diğer AB üye ülkeleridir (Akdoğan, 2018: 49-50).

28 Temmuz 1951 tarihinde Mültecilerin Hukuki Durumuna Dair Cenevre Sözleşmesi imzalanarak mülteci haklarını koruma altına alınması amaçlanmıştır. Bu sözleşme uluslararası bir niteliğe sahiptir. Aynı zamanda AB üye devletlerini de bağlayıcı bir nitelikte olması sebebiyle önem arz etmektedir. Mülteci "ırkı, dini, milliyeti, belli bir sosyal gruba mensubiyeti veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulüm göreceği konusunda haklı bir korku taşıyan ve bu yüzden ülkesinden ayrılan ve korkusu nedeniyle geri dönemeyen veya dönmek istemeyen kişidir". Sözleşmede mültecilerin geri gönderilmemesi (Non-refoulement) ilkesi bulunmaktadır. Ancak bu ilkeye rağmen AB

üye devler arasında mültecilere dönük görüş birliğinin sağlanması noktasında bazı prüzler ortaya çıkmıştır (Bayraklı ve Keskin, 2017: 117-118).

2015 yılında İtalya'nın Lampedusa adası açıklarında mültecileri taşıyan bir geminin batması sonucunda pek çok kişi yaşamını yitirmiştir. Bu durum insani bir kriz olarak adlandırılmış ve AB üye devletlerine yönelik eleştirilerin artmasına sebebiyet vermiştir. Bu üzücü olayın akabinde AB var olan sorunları çözebilmek adına mülteci politikalarını yeniden gözden geçirmiş ve bazı tedbirler almıştır. AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini'nin başkanlığında bir araya gelen AB içişleri ve dışışleri bakanları 10 maddeden oluşan bir eylem planı sunmuştur. Böylelikle mülteci krizine ilişkin güvenlik önlemlerinin alınması kararlaştırılmıştır. Akdeniz'de Avrupa Birliği Sınırları ve Sahil Güvenlik Ajansı FRONTEX ve EUROPOL gibi kuruluşlar aracılığıyla insan kaçakçılığı denetimleri yapılmaktadır. Bunun yanı sıra mültecilerin parmak izlerinin alınması ve geri kabul anlaşmalarının sağlanması da eylem planı içerisinde. Bu eylem planında üçüncü ülkelerle ve kaynak ülkelerle geri kabul anlaşmaları yapılarak göçmen akınının Kale Avrupa sınırları dışarısında tutulmak istenmesi de yer almaktadır. AB'nin göç politikalarına bakıldığında Almanya'nın AB üye devletlerinden farklı olarak açık kapı politikası izlediği görülmektedir. Ancak durum daha sonra iç ve dış etkenler nedeniyle farklı bir seyir izlemiştir (Saatçioğlu, 2017: 219; Efe ve Arıcı, 2023: 185; Akdoğan, 2018: 64-65).

2015 tarihinde AB Adalet ve İçişleri Bakanları Zirvesi'nde Almanya Başbakanı Merkel İtalya ve Yunanistan'daki sayıları 120.000'i bulan mültecilerin AB üye devletlerarasında paylaştırılmasını Lizbon Antlaşmasının 80. maddesindeki “üye devletlerarasında dayanışma ve adil sorumluluk” ilkesine dayandırmıştır. Bu durum Avrupa'nın Doğusu ile Batısı arasındaki farklı görüşleri açığa çıkarmıştır. Doğu'daki göç karşıtı ülkelerin başında gelen AB üyesi ülke Macaristan'dır. Macaristan Başbakanı Victor Orban göçmenlere dönük yürüttüğü “açık kapı politikasından” ve “dayanışma” ilkesini desteklemesinden ötürü Merkel'i “ahlaki emperyalizm” ile suçlamakla kalmamış pek çok göçmenin Almanya'ya gitmek istediğini belirterek bu sorunun Avrupa'dan ziyade Almanya'nın sorunu olduğunu ileri sürmüştür. Orban'ı destekleyen diğer AB üyesi ülke ise Slovakya olmuştur. Orban, durumu daha da ileri taşıyarak Müslüman göçmenlerin AB'nin güvenliğini tehdit ettiğini ve kültürel kimlik noktasında tehdit

oluşturduğunu ileri sürmüştür. Buna binaen Polonya Başbakanı da Ewa Kopacz ve Çek Cumhurbaşkanı Milos Zeman da Müslümanları ötekileştirerek “potansiyel terörist” iddialarında bulunmuştur. Göç krizi Avrupa’da güvenlik tehdidi oluşturarak bazı sorunları da beraberinde getirmiştir. Bu sorunlar arasında “terörizm, organize suç, popülizmin yükselişi ve kültürel bağlarda kopmalar gibi durumlar görülebilmektedir (Saatçioğlu, 2017: 222-224; Grenda, 2017: 211).

Göçmen karşıtı olan AB üyesi ülkeler güvenlik amaçlı AB’nin iç ve dış sınırlarının güçlendirilmesine ilişkin olarak sınır boyunca dikenli tel ve duvarlar ile Ege’den gerçekleşen göç akınının önüne geçilmesi noktasında birlik oluşturmuşlardır. Artan göç krizi nedeni ile Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde de aynı yöntem izlenmiştir. Merkel’in politikasına destek veren Fransa ve Avusturya gibi ülkeler ise artan göç krizi nedeniyle günlük kotalarla bir sınırlandırma getireceklerini belirtmişlerdir. Batı Balkan ülkelerinde de mülteci akınının Yunanistan’dan AB’ye geçişinin engellenmesi konusunda hem fikir olunmuştur. AB üye devletleri kendi çıkarlarını ön planda tutarak Yunanistan’ı âdeta kendi kaderine terk etmişlerdir. AB’nin dış sınırlarının dayanıklılığının artırılması ve bunun gerçekleşmemesi durumunda göçmenlerin Yunanistan sınırları içerisinde tutulmasına yönelik gösterilen tutum Doğu Avrupa ülkeleri tarafından da desteklenmiştir. Yaşanılan krizde yalnız bırakılan Yunanistan’a AB maddi yardım sağlayacağını dile getirmiştir. Öte yandan AB göç kriz yönetiminde üçüncü ülkelere yönelerek Türkiye ile işbirliğine gitmiştir. Türkiye’nin yürüttüğü “açık kapı politikası” sayesinde AB bir nebze de olsa derin bir nefes almıştır. AB ülkelerinin ilkelerine bağlı kalmadığı çok açık bir şekilde görülmektedir. İnsani kriz vakalarının görülmesi, göç karşıtı politikaların izlenmesi, Cenevre sözleşmesindeki mültecilerin geri göndermeme ilkesine uluslararası hukuka bağlı kalınmaması AB’nin göç yönetimindeki başarısızlığının bir göstergesidir. AB’yi oluşturan demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi temel ilkeler ile AB’nin üye devletleri arasındaki çıkar çatışmaları Birlik olma yönünde engel oluşturmaktadır. Bu da AB’nin dış eylemlerinde küresel bir aktör olma noktasında akıllarda soru işareti bırakmaktadır (Saatçioğlu, 2017: 224-226; Yılmaz-Elmas, 2020: 176-177; Güleç, 2015: 91; Jones ve diğerleri, 2017: 9).

2.2. ENERJİ BAĞIMLILIĞI

AB küresel çapta en çok enerji tüketen bölgelerden birisidir. Ancak doğal kaynaklar bakımından yetersizdir. Doğal kaynaklar bakımından yoksun topraklarda bulunması onu enerji tedarikine itmiştir. Doğal gaz rezervleri bulunduran Avrupa ülkeleri ise birkaç tanedir. Bu ülkeler arasında Hollanda, İngiltere ve Norveç yer almaktadır. Enerji kaynaklarına duyulan ihtiyacın her geçen gün artmasıyla enerji ithalatına olan bağımlılık da artmıştır. En çok ithalat bağımlılığının yaşandığı enerji türlerinden birisi doğal gazdır. Doğal gaz petrolden sonra en çok tercih edilen enerji kaynağıdır. İkinci Dünya Savaşı'nın Avrupa'ya yaşattığı büyük yıkımın bir kez daha tekrarlanmaması, savaşta kullanılan aletlerin üretiminde kontrol sağlanabilmesi ve üye devletlerin ekonomik bütünleşmesini sağlayabilmek amacıyla 1951 tarihinde AKÇT kurulmuştur. Kömür ve çelik alanında sağlanan antlaşmanın akabinde 1950'de tüm dünyanın nükleer enerjiyi kullanmaya başlaması Batı Avrupa'yı da içine çekmiştir. Öte yandan Ortadoğu'da yaşanan çatışmalar hızlı bir şekilde nükleer enerjiye geçişi sağlama noktasında önemli bir adım oluşturmıştır. 1956 tarihinde Mısır-İsrail savaşı sırasında Avrupa'daki iki devletin bu savaşa müdahil olması Ortadoğu'dan Avrupa'ya tedarik edilen petrolün kısıtlanmasına sebep olmuştur. Bu durumda Avrupa devletlerini nükleer enerji kullanımına teşvik etmiştir. Böylelikle 1958 tarihinde Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) kurulmuş ancak beklenen başarı sağlanamamıştır. 1970'li yıllara kadar petrol fiyatlarında yüksek artış yaşanmış, Güney Afrika'dan Avrupa'ya petrol tedarik edilmeye çalışılmıştır (Kakışım, 2019: 461-462).

AB'nin ilk genişleme hareketi 1973 yılında yaşanmıştır. Birliğe katılan ülke sayısındaki artış enerji tüketimini de etkileyerek enerji ithalatına olan bağımlılığı arttırmıştır. Avrupa'nın petrol ihtiyacı ise sürekli çatışmalara maruz kalan Ortadoğu'dan tedarik edilmektedir. Ancak yaşanan çatışmalar petrolün ihraç edilmesinde bazı sorunları açığa çıkarmakta ve enerji krizleri yaratmaktadır. Bu krizlerden bir tanesi de 1973 Petrol Krizi'dir. 1973 tarihinde Arap ülkeleri ile İsrail arasında gerçekleşen savaş Yom Kippur olarak da bilinmektedir. ABD ve Hollanda'nın İsrail'e destek vermesi Arap ülkeleri tarafından hoş karşılanmamış, Arap ülkeleri Batılı devletlere karşı tepkisini net bir şekilde ortaya koymuş bunu da enerji ihracatında kısıtlamaya giderek göstermiş ve bu devletlere karşı petrol ambargosu uygulamıştır. Bu durum AB'nin enerji krizi yaşamasına sebep

olmuştur. Böylelikle enerji AB devletleri tarafından ortak bir pazar anlayışına dayalı ekonomik hedeflerin haricinde tutularak güvenlik perspektifiyle ele alınan bir soruna dönüşmüştür. Tüm dünyada etkisinin görüldüğü 1973 Petrol Krizi beraberinde pek çok zorluk getirmiştir. Enerji tedarikinde yaşanan zorluklar, ithal petrol fiyatlarındaki artış ve uygulanan ambargo enerji ihtiyacını arttırmıştır. Yaşanılan petrol krizinin ardından AB kaynak ülkelere olan bağımlılığı azaltmak ve böyle bir krizin yeniden yaşanmasını engellemek amacıyla 1974 tarihinde Uluslararası Enerji Ajansını kurmuştur. AB’de ikinci genişleme dalgasından sonra enerjiye duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. AB’nin enerji politikaları arasında enerji kaynaklarının çeşitliliği, enerji fiyatlarının kontrol altına alınması, fosil yakıtların çevreye verdiği zararları en aza indirmek amaçlanmıştır. Çevreyi korumaya yönelik oluşturulan politikalar petrol ve kömür tüketimini azaltarak yerini doğal gaz bırakmıştır. Bu da AB’yi doğal gaz ihraç eden ülke arayışına itmiştir. AB ülkelerinin ihtiyaç duyduğu enerji Sovyetler Birliği tarafından karşılanmış bu da AB’yi enerji bakımından Sovyetler Birliği’ne bağımlı hale getirmiştir (Kakışım, 2019: 462-463).

SSCB’nin dağılması ile Rusya mali açıdan çok zorluklarla karşılaşmış ileriki yıllarda Putin’in başa geçmesi ile bu durum enerji fiyatlarındaki artış sayesinde tersine dönmüştür. Doğu Avrupa ülkelerinden Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan’ın NATO’ya katılması, akabinde NATO’nun Kosova’daki müdahalesi, 2008 Rusya-Gürcistan Savaşının yaşanması ve NATO’nun Ukrayna, Azerbaycan ve Gürcistan’ı da kendi üyeliğine dâhil etmek istemesine karşı olan Rusya AB’ye enerji bağımlılığını her seferinde hatırlatmıştır. 1972’de Rusya AB ile Stratejik Ortaklık ve İşbirliği Anlaşmasının uzatılmasını reddetmiş kendi ulusal çıkarlarını düşünmüştür. Buna karşılık AB 2000’li yıllara gelindiğinde Rusya’ya duyulan enerji bağımlılığını güvenlik tehdidi olarak görmüştür. Bu sebeple enerji ilişkilerinde çeşitliliğe gidilmesi konusu gündeme oturmuştur. 2009 tarihinde yaşanan Rus doğal gaz tedarikindeki kesintiler kısa süre içerisinde enerji krizinin yaşanmasına sebep olmuş bu durumda enerji güvenliğinin ulusal güvenlikteki rolünü ön plana çıkarmıştır. Öte yandan enerji çeşitliliğine dikkatleri çeken ve bunun için Rus doğal gazına alternatifler arayan AB, Orta Asya’nın enerji kaynaklarına ulaşılması noktasında iki rakip güçten biri olarak belirmiştir. Bu iki rakip güçten diğeri ise Moskova’dır. 2014’deki Ukrayna Krizinde de benzer durum yaşanmış enerji

kaynaklarının bir güç unsuru olarak siyasi ve ekonomi alanını etkilediği görülmüştür. Rusya'nın askeri müdahaleleri, doğal gaz fiyatlarındaki artan baskısı AB'nin Rusya'ya duyduğu güvensizliği arttırmış 2015 yılından itibaren enerji güvenliği stratejisini gözden geçirerek enerji ihtiyacını en aza indirmeyi amaçlamış, ekonominin karbondan arındırılması ve yenilenebilir enerji kaynakların kullanımının artırılması konusu önem arz etmiştir. 2015 yılından beri AB'de Rus doğal gaz ithalatının daha düşük seviyelerde izlendiği görülmüştür (Gündoğdu ve Çakır Gündoğdu, 2023: 141-146; Casier, 2011: 547).

Geçmişte Sovyetler Birliği ile tarihsel bağları bulunan Ukrayna'nın Rus şovenizmi ile Avrupa'nın normatif değerleri arasında kalması yadsınamaz bir gerçekliktir. Ukrayna pek çok yönden AB nazarında oldukça önemli bir ülke olmaktadır. Jeopolitik konumu itibariyle önemli bir merkezde bulunan Ukrayna Rusya'dan AB'ye doğal gaz akışının sağlanması noktasında kilit bir öneme sahiptir ve bu bağlamda Ukrayna doğu ile batı arasında önemli bir rol üstlenmektedir (Çelik, 2022: 529; Korla, 2022: 2-4).

Rusya'dan AB'ye taşınan Rus doğal gazı Ukrayna üzerindeki boru hatları ile gerçekleşmektedir. Ukrayna'daki siyasi bir sorunun aynı zamanda enerji krizine dönüşmesinin altında yatan sebep de budur. Rusya ile Ukrayna arasında 2006, 2009 ve 2014 tarihlerinde gerçekleşen siyasi anlaşmazlıkların enerji krizlerine dönüşmesi AB ülkelerini zor durumda bırakmıştır. İlk olarak 2006 yılında gerçekleşen enerji krizinin ardındaki sebep 2004 seçimlerine uzanmaktadır. Bu tarihte yapılan Ukrayna Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin kazanan ismi Batı yanlısı Victor Yuşçenko olmuştur. Ancak durumdan hoşnut olmayan Rusya iki ülke arasındaki ilişkilere de bu durumu yansıtarak gerilimlerin yaşanmasına sebebiyet vermiş ve bu durum enerji krizine yol açmıştır. Doğal gaz akışının kısıtlanması ve bunu takiben durdurulması konusundaki tehditler AB'yi zor durumda bırakmıştır. Enerji krizinden etkilenen AB ülkelerinin başında Macaristan, Avusturya, Polonya gibi ülkeler gelmektedir. Akabinde bu durumdan etkilenen bir başka ülkede Almanya olmuştur. Enerji krizinin kış aylarına denk gelmesi durumu daha da tırmandırmış ve enerji arzı güvenliği konusunda endişeler artmıştır. 2009 yılındaki enerji krizinde de benzer durum yaşanmış 2008'de meydana gelen Rusya-Gürcistan savaşında AB'nin Gürcistan tarafında olması Ukrayna ile Rusya arasında yeni

bir enerji krizine sürüklemiştir. Rus doğal gaz fiyatlarındaki artış ve doğal gazın kısıtlanmasına ilişkin tehditlerin yaşanması AB'yi alternatif enerji kaynakları bulma arayışına itmiştir. Bu bağlamda enerji krizi Güney Doğu Avrupa ülkelerini daha çok etkilemiştir. 2014'deki Rusya- Ukrayna krizi de siyasi anlaşmazlıkların yaşanması sonucunda gerçekleşmiştir. Kuzey Akım Doğal Gaz Boru Hattı (Kuzey Akım) projesi Rusya'yı doğrudan Almanya'ya bağlayarak Ukrayna'yı saf dışı bırakmayı hedeflemektedir. Kuzey Akım 2 projesi ile Rus doğal gazına artan bağımlılık bazı ülkeler tarafından endişe oluşturmuştur. Projenin enerji çeşitliliğine gidilmesinde ve enerji politikalarının oluşturulmasında sorun olabileceği düşünülmüştür. Burada tüm AB ülkelerinin çıkarından ziyade bazı AB ülkelerinin çıkarına hizmet ettiği görüşü ortaya çıkmıştır. Bu minvalde AB ülkeleri arasında farklı görüş ayrılıkları yaşanmış Batı Avrupa ülkeleri Rus- AB ilişkilerinin geliştirilmesi noktasına dikkat çekerek projeyi ticaret odaklı değerlendirmişlerdir. Öte yandan Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri ise Rusya'ya olan enerji bağımlılığının daha da artmasından ötürü enerji güvenliğinden duydukları endişeyi dile getirmişlerdir (Kakışım, 2019: 464-465).

Yaşanan 2022 Ukrayna Krizi ile AB enerji politikalarını yeniden gözden geçirmiş, Rus enerji bağımlılığını sonlandırmak amacıyla eylem planları sunmuştur. 2022'de Rusya'nın Ukrayna'ya savaş açması küresel enerji pazarında dengeleri de değiştirmiştir. Donetsk ve Luhansk bölgelerinin egemenliğini tanımayan Almanya, Rusya ile Kuzey Akım 2 projesinin anlaşmasını iptal ederek Katar ve ABD'den LNG (sıvılaştırılmış gaz) tedarik etme kararı almıştır. Buna binaen ABD Başkanı Joe Biden Avrupa'ya daha çok LNG tedarik etme sözü vermiştir. Öte yandan İtalya, Hollanda ve Birleşik Krallık daha çok yenilenebilir enerji kaynaklarına yönelmiştir. 2022 Ukrayna krizinin ardından AB REPowerEU planı ile Rus enerji bağımlılığını azaltarak enerji kaynaklarının çeşitlendirilmesini sağlamak istemiştir. AB'nin doğal gaz tedarik edebileceği ülkeler arasında Azerbaycan, Cezayir ve Norveç gibi ülkeler de yer almaktadır. AB'ye alternatif gaz tedariki sağlayacak diğer bir boru hattı ise TANAP'tır. TANAP'ın Avrupa kolunu ise TAP oluşturmaktadır. TANAP Azerbaycan'dan Türkiye'ye ve Türkiye'den de Avrupa'ya uzanan bir doğal gaz boru hattı projesidir. Rusya'nın Ukrayna'yı işgal etmesi ile AB Rusya'ya yönelik birçok yaptırım uygulamıştır. Bu yaptırımlardan bazıları SWIFT yasağı, Rusya'dan tedarik edilen enerji ithalatı, vize işlemlerinin durdurulması vb. gibi

işlemler olmuştur (Gündoğdu ve Çakır Gündoğdu, 2023: 146-148; Korla, 2022: 11-13; Kesici, 2022: 52-53).

2.3. KÜRESEL TERÖRİZM

AB 11 Eylül olaylarına karşı duruşunu 21 Eylül 2001 tarihindeki Terörle Mücadele Eylem Planında göstermiştir. Buradaki asıl amaç Avrupa’da yaşanacak olası bir terör olayı sonrasında terörizmle mücadelenin önemine dikkat çekerek öncelik gerektiren bir konu olduğunu vurgulamaktır. Ayrıca terör ile mücadele kapsamına dâhil olan konular arasında “polis ile adli işbirliğini artırmak, uluslararası hukuk araçlarını geliştirmek, terörizm finansmanını sonlandırmak, hava güvenliği ve AB’nin küresel çapta gerçekleştirdiği eylemlerin koordinasyonunu sağlamak” olduğu da belirtilmiştir. 12 Aralık 2003 yılında Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi imzalanmıştır. Bu belgede “Birliğin bir aktör olduğu ve güvenlik alanında küresel çapta sorumluluk alması gerektiği” belirtilmiştir. Belgede terörizmin yanı sıra kitle imha silahlarının yaygınlaştırılması, bölgesel çatışmalar vb. gibi sorunlar da güvenlik tehdidi olarak yer almıştır. Terörizmle ilişkili olarak Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi’nde üç temel stratejiye değinilmiştir. Birincisi tehditlerin tespiti, ikincisi komşu ülkelerde güvenliğin inşa edilmesi, üçüncüsü çok taraflılığı temel alan uluslararası bir düzenin sağlanmasına ilişkindir. 30 Kasım 2005’de Terörizmle Mücadele Stratejisi oluşturularak küresel boyutta terörle mücadele amaçlanmıştır. Ayrıca Avrupalılara özgürlüğün olduğu ve adaletin sağlandığı daha güvenli bir Avrupa oluşturma sözü verilmiştir. Tüm insanlığı yakından ilgilendiren ve güvenliğini tehdit eden terörizm bu konuda alınacak önlemlere ilişkin yerel olmaktan ziyade Birlik düzeyinde işbirliğine gidilerek mücadelenin gerekliliğine dikkat çekmiştir. Öte yandan söz konusu belgede terörizm küresel bir zorluk oluşturmaları hasebiyle AB’nin BM, uluslararası örgütler ve de üçüncü ülkelerle iş birliğine giderek ortak bir şekilde hareket etmesi gerektiği ileri sürülmüştür (İlhan, 2022: 82-83).

2010 yılında başlayan Arap Baharı Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerini kasıp kavururken bundan payını alan bir diğer ülke de Suriye olmuştur. Bölgedeki güç mücadelesi kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alarak sınır ötesi bir boyuta dönüşmüştür. Mülteci krizi ve IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) faktörü gibi sebeplerle Suriye’deki gelişmeler küresel düzeyde vuku bulmuştur. Bu durumda Avrupa’yı uluslararası terörizm ile karşı karşıya bırakmıştır. 2015 yılında Fransız mizah dergisi

Charlie Hebdo'ya yapılan saldırı terör korkusunu yeniden ateşlemiş buna binaen pek çok devlet ve hükümet başkanları Paris'te teröre karşı birlik yürüyüşü yapmışlardır. AB de Birlik içerisinde güvenliği sağlamak amacıyla Schengen sisteminde bazı değişikliklere giderek daha katı kurallar koymuştur. 2015 Kasım ayında gerçekleşen Fransa'daki terör saldırısının arka planında yatan isim IŞİD olmuştur. Bu tarihte Türkiye'de G-20 Zirvesinde konuşulan konular arasında "Küresel Zorluklar: Terörizm ve Mülteci Krizi" başlığı yer almıştır. 2016 Mart ayında Brüksel'de gerçekleşen terör saldırısının arkasında yine IŞİD ismi görülmüştür. Arap Baharının tetiklediği Suriye'deki olaylar sayıları beş milyonu bulan mülteci krizine neden olmuştur. Birlik mültecilere ilişkin süreci etkili ve doğru bir şekilde yürütememiş, duyarlı tutum ve söylemlerinden uzak kalmıştır. Birliğin demokrasi ve insan hakları gibi temel değerlerine yapılan vurgular bu bağlamda çelişki arz etmektedir. Bu noktada Birliğin terörizmle mücadele kapsamında bireyi aşırıcılığa iten sebepleri araştırarak entegrasyonun sağlanması noktasında nelerin yapılabileceği üzerine durulmasının daha faydalı olacağı tespit edilmiştir (Zenginoğlu, 2016: 172-173).

SSCB'nin dağılmasının ardından Batı'daki komünist tehdit yerini İslam'a bırakmıştır. Küreselleşmenin de etkisiyle uluslararası sitemde yaşanan değişim ve dönüşüm beraberinde ırkçı görüşleri ortaya çıkarmıştır. Diğer bir ifade ile eski Demir Perde ülkelerindeki Marksist- Leninist ideoloji yerini ırkçılık, milliyetçilik ve antisemitizme bırakmıştır. Böylelikle Anti- İslamizm de antisemitizm gibi kavramlar arasında yer bulmuştur. Esasında İslam karşıtlığının mazisi çok eskilere dayanmaktadır. Bunlara verilebilecek örnekler arasında eski CIA (Central Intelligence Agency) Başkanlarından James Wooley 1994 tarihinde "komünizmden sonra, Batının başına musallat olan yeni tehlike" olarak ifadelerinde bulunurken, Bush danışmanı Thomas Friedman İslam karşıtlığı hakkındaki sözleri şu şekilde olmuştur: "Onlar, medeniyetimizi kışkırtan barbarlardır". Yine aynı şekilde Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması Tezi" de İslam karşıtlığının yapı taşı olduğunu oluşturmaktadır (Aktaş, 2017: 137-138). 11 Eylül olaylarının yaşanması AB açısından âdeta bir dönüm noktası oluşturmuş ve bu olaydan sonra artan İslam karşıtlığının yansımaları Avrupa'ya da sirayet etmiştir. Bu olay Batı medeniyetleri arasında Müslümanların potansiyel bir tehdit olarak görülmesine sebep olmuştur. Böylelikle Müslümanlar ötekileştirilmiştir. (Öztürk, 2019: 189; Aktaş, 2017: 139).

Uluslararası Af Örgütü'nün 2012 tarihli raporunda Avrupa ülkelerinin kendi değerlerine meydan okuduğu ve bu sebeple büyük bir kriz ile karşı karşıya kaldığı bilgisine yer verilmiştir. Avrupa ülkelerinin Müslümanlara yönelik ırkçı tutumları Birliğin barış, özgürlük, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerleri ile örtüşmemektedir. Müslümanlara yönelik bu dışlayıcı tavırlar çoğunlukla eğitim ve iş hayatında görülmektedir. 11 Eylül saldırılarının akabinde artan İslam karşıtlığı nedeniyle Avrupa'da yaşayan pek çok Müslüman zan altında kalmış ve Müslümanlara yönelik düşmanca tavırlar sergilenmiştir. 11 Eylül 2001 saldırılarının akabinde İspanya, Londra, Paris, Brüksel, Berlin ve Manchester gibi yerlerde gerçekleşen saldırılar Avrupa devletlerinde endişeye mahal vermiştir. 2004 Madrid, 2005 Londra ve Avrupa'nın farklı yerlerinde gerçekleşen terör saldırılarını üstlenen isim El-Kaide, IŞİD ve DEAŞ olmuştur. 2004 Madrid'de üç ayrı trene bombalı saldırının düzenlemesinin ardından 191 kişi can vermiştir. Bu olay Avrupa'da en kanlı saldırı olarak nitelendirilmiştir. Saldırıları üstlenen isim ise El- Kaide ve IŞİD olmuştur. 7 Temmuz 2005 tarihinde Londra'da düzenlenen terör saldırısında 56 kişi yaşamını yitirirken 700 kişi de yaralanmıştır. 22 Temmuz 2011'de Oslo'da meydana gelen saldırıda aşırı sağcı olarak bilinen Anders Behring Breivik bombalı saldırı düzenlemiş aradan iki saat geçtikten sonra polis üniforması giyerek Utoya Adası'nda öğrencileri katletmiştir. Bu olay 77 kişinin ölümüne ve 200'den fazla kişinin de yaralanmasına neden olmuştur. 13 Kasım 2015 Paris'te eş zamanlı gerçekleştirilen bombalı saldırıda 130 kişi can vermiş, 368 kişi de yaralanmıştır. Saldırıyı üstlenen isim ise terör örgütü DEAŞ olmuştur (Aktaş, 2017: 128-129; Esen, 2017).

2.4. SAĞ POPÜLİZMİN YÜKSELİŞİ

Popülizm siyaset yapma biçimi olarak daha çok Latin Amerika ülkelerinde görülmüş olsa da günümüzde diğer kıta ülkelerinde de görülerek evrensel bir niteliğe bürünmüştür. İlk olarak Narodnik Hareketi ile başlamış daha sonra Mısır'da Nasr yönetimi, Latin Amerika'da Peronizm, Hindistan'da Modi, ABD'de Donald Trump, Fransa'da Le Pen vb. gibi pek çok siyasi isim görülebilmektedir. Popülizmin literatüre yansımaları ise "Pembe Dalga" (*Pink Tide*) şeklinde olmuş, Amerika kıtasının yanı sıra Avrasya ve diğer kıta ülkelerinde de etkisi görülmüştür. Popülizm Latin Amerika'da 1930'lu ve 1960'lı yıllarda yükseliş gösterirken aslında ekonomik sebepler baz alınmıştır.

Bu bağlamda kapitalizme, emperyalizme, sömürgeleşmeye ve Batı'ya karşı bir hareket olarak ortaya çıkmıştır. Popülizmin Avrupa'daki yansıması ise daha çok aşırı sağ partiler üzerinedir (Çiçekli ve Çiçekli, 2022: 202-203). Batı Avrupa'da aşırı sağ partilerin yükselişe geçtiği tarih daha çok 1930'lu yılları işaret etmektedir. Batı Avrupa'da aşırı sağın yükselişini üç dönem üzerinden incelemek mümkündür. Bunlardan ilki ekonomik buhran ve anti-semitizmin yaşandığı 1930-1945 dönemi, ikincisi Avrupa'ya yoğun işçi göçünün başladığı 1960-1990 dönemi, üçüncüsü ise İslam karşıtlığı çerçevesinde gelişen 2001 sonrası dönemdir (Alkan, 2015: 276; Karaağaç, 2022: 28).

SSCB'nin dağılmasının ardından uluslararası sistemde bir güç boşluğu yaşanmış, ABD'nin hegemon olduğu tek kutuplu dünyada komünist tehdit yerini İslam'a bırakmıştır. Bazı Batılı düşünce kuruluşları ve medya organları İslam'ı Batı uygarlığına karşı bir düşman olarak lanse etmiş ve bu konuda en çok dikkatleri çeken Samuel Huntington'un "Medeniyetler Çatışması" tezi olmuştur (Aktaş, 2014: 32). Uluslararası sistemde ulus devletlerin sınırlarının kaybolmaya başlaması küreselleşmenin bir getirisi olarak teknolojinin ilerlemesinde ve AB bütünleşmesinde yatmaktadır. Yaşanan küreselleşme ile devletlerin dışa açılımı artmış ve bunun sonucunda da birbirlerine bağımlılıkları da artmıştır. Ekonomik açıdan ticari ilişkilerde, askeri açıdan uluslararası terörizmle mücadelede, siyasi olarak ise krizlerin yönetilmesi konusunda devletlerin işbirliğine ihtiyaç duyulmuştur. Diğer taraftan teknolojinin gelişmesiyle terörizm uluslararası bir boyut kazanmış, internetin de etkisiyle çeşitli eylemlerde bulunan terör örgütleri insanları kolaylıkla kendi yanlarına çekmeyi başarmıştır. Kökeni Ortadoğu'ya uzanan El-Kaide terör örgütü yalnızca ABD'yi hedef almakla kalmamış bunun yanı sıra dünyanın çeşitli yerlerine saldırılarda bulunmuştur. New York, Madrid, İstanbul, Londra gibi örnekler bunlardan bazılarıdır. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırının perde arkasında El-Kaide terör örgütünün olması tüm dünyada Müslümanlara yönelik terörist algısı oluşturmuş, aynı zamanda İslamofobi ve Anti-İslamist gibi kavramlar gündeme gelmiştir. Bu anlamda 11 Eylül olayları bir dönüm noktası niteliği taşımaktadır. Etkileri Avrupa'da ve pek çok yerde dahi hissedilmiştir. Avrupalılar için Müslüman göçmenler güvenlik tehdidi oluşturduğu gerekçesiyle Avrupa topraklarında istenmemekte ve ötekileştirilmektedir. Bundan ötürü Avrupa'da aşırı sağa yönelik destek gün be gün artmıştır. Küreselleşmeyle birlikte aşırı

sağın yükselişine neden olan üç etken vardır. Bunlar; ekonomik, kültürel ve siyasi etkenlerdir (Çöpoğlu, 2017: 3-4).

Birliğin Doğu Avrupa’da genişlemesi ile işçiler serbest dolaşım imkânı bulmuş Doğu Avrupa’dan Batı Avrupa’ya yoğun işçi göçü gerçekleşmiştir. Avrupa’da göçmen sayısının fazla olması işsizliği körüklemiş bu durumda aşırı sağcıların popülaritesini arttırmıştır. Ancak buradaki ekonomik sebep aşırı sağın yükselişinde tek başına yeterli değildir. Kültürel açıdan bakıldığında, aşırı sağcılar göçmenleri daima kendi ulusu için bir tehdit olarak görmüşlerdir. Çünkü Arap Baharı ile Ortadoğu ve Kuzey Afrika’dan gelen mültecilerin Avrupa’ya sığınma talebinde bulunmaları krize yol açmıştır. Mültecilerin yerli halk ile farklı kültürlere sahip olması toplumun homojen yapısını bozabileceğinden bu durum “biz ve “ötekiler” ayrımını ortaya çıkarmıştır. Siyasi açıdan bakıldığında ise, aşırı sağ partilerin AB karşıtı bir tutum takındıkları görülmektedir. Bunun asıl nedeni “AB’nin ulus devletlerin egemenliklerini devredecekleri ve ulusu ilgilendiren önemli konularda başka ulusların karar verme haklarının olacağı, sınırları kaldıran bir proje olmasıdır.” Tüm bunlar aşırı sağ partiler tarafından ulusa bir tehdit olarak algılanmaktadır. Yerli halkın göçmenler nedeni ile işsizlik yaşayacağı ve kültürel erozyona uğrayacağı korkusu büyük kaygı yaratmakta ve istikrarsız bir ortam sunmaktadır (Çöpoğlu, 2017: 4-6).

11 Eylül saldırılarının akabinde Avrupa’da da peşi sıra izlenen saldırılar gözlemlenmiştir. 2004 Madrid, 2005 Londra ve Fransa’daki Charlie Hebdo saldırısı başta olmak üzere Avrupa’nın çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen bombalı saldırılar Avrupalıları endişelendirmiştir. Dahası Arap Baharı ile kendisini gösteren Suriye savaşı ve akabinde yaşanan mülteci krizi Avrupa’daki aşırı sağ partilere olan desteği arttırmıştır. Bilhassa 2008 ekonomik krizinin doğurduğu sorunlar işsizliğin ve göçmenlere dönük karşıtlığın artmasına neden olmuştur. Yaşanılan ekonomik kriz ve beraberinde artan işsizlik daha çok yabancılara ve göçmelere duyulan korku ve düşmanlığı beslemiştir. Avrupa’daki aşırı sağın göçmen karşıtı, AB karşıtı, yabancı düşmanlığı, Anti-İslamist gibi söylem ve tutumları Avrupa’daki ırkçılığı ve ulusal kimlik ayrışmasını tetiklemiştir. Avrupa’da ulusal kimlik anlayışının aşındığı bu dönemde aşırı sağ partiler gün geçtikçe güç kazanmış, göçmenlere yönelik daha katı politikalar izlenmiştir. Aşırı sağ partiler otoriter, radikal, popülist, milliyetçi, ırkçı eğilimlere sahip olabilmektedir. Bu bakımdan

toplumlarda aynı etnik gruba mensup insanlar biz, diğerleri ise ötekileştirilmektedir. Dolayısıyla iş imkânlarından ve sosyal devlet anlayışından öncelikle toplumda hâkim olan etnik mensubun diğer bir ifade ile “biz”in yararlanmasını istemektedirler. Ancak bu anlayış diğer kültürleri dışlayıcı bir tutum içermektedir. Göçmenlerin ve yabancıların ötekileştirildiği bir dünyada Avrupa’nın kadim değerleri olarak bilinen demokrasi ve insan haklarından söz etmek ne yazık ki mümkün gözükmemektedir. Bu durum her ne kadar dinin ve kültürel değerlerin korunması maksadıyla gerçekleştirilmiş olsa da toplumdaki bu ayrışma veyahut dışlama Avrupa’nın Birlik değerlerine aykırıdır (Uzunçayır, 2014: 139; Eser ve Çiçek, 2020: 120-121; Öner, 2014: 164-165; Elmas ve Kutlay, 2011: 3).

Avrupa’daki aşırı sağ partilere örnek olarak İslam karşıtı olarak bilinen Avusturya Özgürlük Partisi (Freiheitlichen Partei Österreichs/ FPÖ) 2017 seçimlerinde Avusturya Halk Partisi (Österreich Volkspartei/ÖVP) ile koalisyon hükümeti oluşturmayı başarmıştır. Avusturya Halk Parti lideri Başbakan Sebastian Kurz “göçe açık sınırlamalar getiremeyenlerin bir süre sonra kendi ülkelerinde kendilerini yabancı gibi hissedeceklerini” dile getirmiştir. Almanya’da ise AB karşıtı birçok göçmenin ülkeden gönderilmesine ilişkin söylemleri bulunan ve de kimlik uyumsuzluğuna dikkat çeken Alternatif Partisi (Alternative für Detschland/ AfD) ilk aşırı sağ parti olması hasebiyle önemlidir. Mart 2017 tarihinde Hollanda’nın Müslüman karşıtı olarak bilinen Geert Wilders başkanlığındaki Özgürlük Partisi (Partij voor de Vrijheid/ PVV) seçimlerde ikinci seçilerek parlamentoda ana muhalefette yerini almıştır. Yine Mart 2017 tarihinde Fransa’da Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Emmanuel Macron’a rakip olan aşırı sağ parti Ulusal Cephe (Front National), yeni ismiyle Ulusal Birlik (Rassemblement National) öncüsü Mrine Le Pen de göçmen karşıtı bir tavır sergilemiştir. Mart 2018 Genel Seçimlerinde AB, göçmen ve İslam karşıtlığı ile dikkatleri çeken, milliyetçiliği vurgulayan “önce İtalyanlar” sloganı atan Matteo Salvini başkanlığındaki Lig Partisi (Lega) üçüncü olmuş, birinci olan 5 Yıldız Hareketi (Movimento 5 Stelle / M5S) ile koalisyon oluşturmuştur (Aknur ve Saylan, 2019: 291-293). Avrupa şüpheciliğinin revaçta olduğu, Haziran 2015 tarihinde AB’den ayrılmak (Brexit) amacıyla yapılan referandumda halkından onay alan Birleşik Krallık Bağımsızlık Partisi (UK Independence Party / UKIP) 2009 yılındaki % 16.09 oyunu 2014 Avrupa Parlamentosu

seçimlerinde % 26.77'e yükselterek ilk sıraya yerleşmiştir. Yunanistan'da ise Altın Şafak Partisi (Golden Dawn) aşırı sağ partiler arasındadır (Yıldırım, 2017: 62-63). Macaristan'da Sağ- Kanat Gençlik Birliği (JOBBIK) 2003 tarihinde siyasi partiye dönüşmüş, ileriki yıllarda artan oy oranlarıyla ülke siyasetinde aktif rol izlemiştir. Jobbik partisi, İktidar partisi Fidesz'e AB karşıtlılığının yanı sıra Yahudi karşıtlılığı, Roman ve çingene karşıtlılığı gibi söylemleri de içererek yabancılara yapılan sosyal yardımların "gerçek" Macar halkına yapılmasını teklif etmiştir (Yıldırım, 2017: 67).

2.5. İKLİM DEğİŞİKLİğİ SORUNU

21. yy güvenlik tehditleri arasında yer alan iklim değişikliği küresel düzeyde ele alınması gereken bir sorun olarak karşıımıza çıkmaktadır. Ne var ki uluslararası sistemde bu soruna dönük çareler yeterli değildir. Bu bağlamda AB iklim değişikliği sorununa ilişkin yürüttüğü politikalar kapsamında uluslararası sistemde nc bir rol üstlenmektedir. Hayati derecede öneme sahip bu sorun tüm dünya toplumlarını yakından ilgilendirmektedir. Uluslararası güvenliği tehdit eden iklim değişikliği sıcaklıkların artması ile yağış, nem, deniz seviyesinde artış ve buzulların erimesine neden olmaktadır. Bilhassa sıcaklık artışı lleşme ve su kıtlılığı gibi durumları meydana getirirken yağışın fazla olması sel felaketlerine yol açmaktadır. Dolayısıyla bu durum ülke ekonomilerine zarar vermektedir. Sıcaklık artışı nedeniyle kuraklığın yaşanması topraktaki verimliliği düşürerek gıda kıtlılığına yol açabilmekte ve bu da açlık sorunlarını tetiklemektedir. İklım değişikliğine bağlı olarak gelecekte su ve gıda kıtlılığından dolayı çatışmaların yaşanması kuvvetle muhtemeldir. Aynı zamanda su ve gıda kıtlılığının küresel göçü tetikleyebileceği öngörüler arasındadır. Buzulların erimesi ile su seviyelerindeki artış bazı ülkelerin kıta sahanlığından silinmesine sebebiyet vermektedir. Öte yandan iklim değişikliğinin insan sağlığına doğrudan etkisi de görülebilmektedir. Artan sıcaklığa bağlı olarak ölüm oranlarında yükselme ve su kaynaklı hastalıkların yaygınlaşması baş gösterebilir (tuicakademi.org, 2021).

Sera gazı salınımlarını belirli bir düzeyde tutabilmek ve en aza indirgenmesini sağlamak amacıyla 1992 tarihinde Rio'da Birleşmiş Milletler İklım Değişikliği Sözleşmesi (BMİDÇS) imzalanmıştır. Sözleşmeye dair ykmllkler ise gelişmiş lkelerde sera gazı salınımının 2000 yılına kadar 1990 yılı düzeylerinde tutulması yönünde olmuştur. Bu sözleşme ile lkelere iklim değişikliğine karşı alınması gereken

bazı yükümlölükler verilmiş, ölkelerdeki refah seviyesindeki farklılıklar da bu kapsamda göz önünde bulundurulmuştur. Mart 1994 tarihinde yürürlöğe giren sözleşmede çok sayıda devlet ve topluluk taraf olmuştur. Akabinde bu sözleşmeyi 1997 tarihli Kyoto Protokolü izlemiştir. Ne var ki bu antlaşmanın bağlayıcı hükmü bulunmaması hasebiyle beklenen etki gerçekleşmemiştir. Bu sözleşmeye AB 21 Mart 1993 tarihinde taraf olmuştur. AB Kyoto Protokolü yükümlölüklerince Ek-B listesinde zararlı olan gazların 2008-2012 dönemlerinde 1990 düzeylerinde tutulmasını yani % 5 oranında bir gerileme olmasını hedeflemiştir. 31 Mayıs 2002 tarihinde tüm AB üye ölkeleri Kyoto Protokolüne onay vermiştir (Türkeş ve Kılıç, 2004: 2-4).

2001-2010 dönemini kapsayan AB 6. Çevre Eylem Programı dört öncelikli konu arasına iklim değışikliğini almıştır. Buradaki amaç ise AB'nin KP yükümlölüklerini yerine getirmesidir. Haziran 2007 tarihinde Avrupa Komisyonu, sera gazı salınımlarının azaltılması ve iklim değışikliğine uyum için alınması gereken önlemlere yönelik “Yeşil Kitap” yayımlanmıştır. 3-14 Aralık 2007 tarihlerinde Endonezya'nın Bali şehrinde İklim Değışikliğine yönelik uluslararası bir konferans düzenlenmiş, düzenlenen bu konferans ile kapsamlı bir Eylem Planı sunulmuş, iklim değışikliği ile mücadele çerçevesinde alınan kararlar doğrultusunda “Bali Yol Haritası” kabul edilmiştir. Akabinde 1-12 Aralık 2008 tarihlerinde Polonya'da BM İklim Değışikliği Konferansı yapılmış, bu konferansta Kyoto Protokolünün sona ermesinin ardından yeni iklim değışikliği anlaşmasının 2009 tarihinde Kopenhag'da yapılmasına dikkat çekilmiştir. AB Komisyonu Ocak 2009 tarihinde “Kopenhag'da kapsamlı bir iklim değışikliği anlaşmasına doğru” başlıklı bildiri yayımlamış, bu anlaşmanın sağlanması noktasında teklifler ileri sürölmüştür. AB 1 Nisan 2009 tarihinde “Beyaz Kitap” yayımlamış, bu kitapta İklim değışikliğinin olumsuz etkilerinin azaltılmasına dikkat çekilerek ulusal çıkarlar ön planda tutulmuştur. Öte yandan 2009 tarihinde yürürlöğe giren Lizbon Antlaşması ile sürdürülebilir kalkınma Birliğin temel hedefleri arasında yer almış aynı zamanda uluslararası sistemde iklim değışikliği ile mücadele AB çevre politikaları kapsamına dâhil olmuştur. AB 2009 tarihinde Brüksel'de AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesi'nde 2020 yılına kadar sera gazı salınımlarının azaltılmasını ve geliştirmekte olan ölkelere fon sağlanmasını kararlaştırmıştır. Ancak Aralık 2009 tarihinde gerçekleştirilen Kopenhag İklim

Değişikliği Zirvesi'nde sera gazının salınımının azaltılmasına dair ülkeler arası bir uzlaş sağlanamamıştır (Altınok ve Altınok, 2016: 51-53).

2020 sonrasında iklim değişikliği rejimini belirleyen Paris Anlaşması 22 Nisan 2016 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmanın 2030 yılına kadar geçerliliği mevcuttur. Avrupa ayrıca geleceğe yönelik 2030 hedeflerini de belirlemiştir. Bu hedefler arasında 1990 seviyelerine göre “sera gazı salınımlarında en az %40 azalma, yenilenebilir enerjide en az % 32 pay, enerji verimliliğinde en az %32,5 iyileşme” yer almaktadır. Avrupa İklim Vakfının bir girişimi olan “Yol Haritası 2050” AB’nin çevre, enerji güvenliği ve ekonomik gibi hedefleri içermektedir. 2017 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından bir rapor yayımlanmıştır. Bu rapor ise “Avrupa’nın Geleceğine İlişkin Beyaz Kitap” olarak karşımıza çıkmaktadır. Raporda iklimin yanı sıra ekonomik istikrara ve sürdürülebilirliğe dikkat çekilmiştir. Yeşil Anlaşma 2019 yılında ilk kez Avrupa Komisyonu tarafından ortaya atılmıştır. Politikalarındaki başarısızlık AB’nin 2030 ve 2050 dönemleri için iklim değişikliği hedeflerinin revize edilmesini gerekli kılmıştır. Yeşil Anlaşma Avrupa’nın 2050 yılına kadar karbondan arındırılmasını (karbon nötr/ iklim nötr) sağlamaktadır. Karbon nötr de ilk kıta Avrupa olması yönüyle önemlidir. Diğer bir ifade ile bu anlaşma Avrupa’nın düşük karbon seviyesinden karbon nötr seviyesine yükseltmeyi hedeflemektedir. Ayrıca bu anlaşma 2050 hedeflerinin yanı sıra 2030 hedeflerine de vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda AB’nin 2030 sera gazı salınımlarında % 50- %55 oranında azalma olması yönünde kararlar alınmıştır. İklim Kanunu Yasa Tasarısı 4 Mart 2020 tarihi itibarıyla kamuoyuna sunulmuştur. Ayrıca İklim Yasası Yeşil Anlaşmanın temel dinamiklerini oluşturan yapı taşlarından birisidir. İklim Yasasının AB mevzuatı ile uyumlu hâle getirilerek hukuki açıdan bağlayıcı hükmünün sağlanması da hedeflenmektedir. İklim Yasası Von der Leyen’in tabiriyle “Fit for 55” paketi olarak nitelendirilmiş, 2021 tarihinde de yürürlüğe girmiştir. AB’nin iklim değişikliği politikalarına bu kadar önemiyet vermesinin ve uğraş sarf etmesinin temel nedeni Avrupa kıtasının iklim değişikliğinden en çok etkilenen yerler arasında bulunmasıdır (Eletek, 2023: 271-27; Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, t.y.).

AB’nin iklim değişikliği ile mücadelesi bilhassa 1990’lı yıllardan itibaren artış göstermiştir. Küresel bir boyut kazanan iklim değişikliği ve bundan mütevellit küresel ısınma devletlerin ekonomi, siyasi ve sosyal yapılarını etkilemektedir. Bu durum da

AB'nin iklim değışikliği konusunda daha fazla politika geliştirmesine neden olmuştur (Uğur ve Aksoy, 2023: 473; Keskin ve Kkyay, 2020: 335). AB temelini barış, özgürlük, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, sürdürülebilir kalkınma ve karşılıklı dayanışma gibi normatif ilkelere dayandırarak uluslararası ilişkilerde entegrasyon modelini yürütebilmektedir. Diğer bir ifade ile Birlik ye devletlerinin bağımsızlık endişelerini AB'nin kuruluş temellerine dayandırarak AB bütünleşmesini kolaylaştırmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, iklim değışikliği ve evre politikaları AB'nin normatif gücüne atfedilmiştir. Bu bağlamda küresel ve Birlik düzeyinde aktör olarak kabul edilebilirliği normatif g araçları bağlamında gerçekleşebilmektedir. Avrupa Tek Senedi ile resmiyet kazanan evre Politikaları ortak politikalar hâline dönüşmüş evre ve iklime dayalı konular AB'yi küresel çapta bir adım ne çıkarmıştır. AB iklim değışikliği ile mücadele çerçevesinde Birlik lkeleri ile ortak payda da buluşabilmiştir. Ortak payda da buluşmayı sağlayan sebepler ise enerji güvenliği, iklim değışikliği ve ekonomik çıkarlardır. Bu bağlamda İklım değışikliği ile mücadele Birliğin küresel bir aktör olması konusunda kolaylaştırıcı bir etkene dnşmştir (Uğur ve Aksoy, 2023: 474-475).

2.6. BREXIT

Kelime anlamı itibariyle Brexit Birleşik Krallığın Birlikten ayrılmasını ifade etmek için kullanılan bir kavramdır. 23 Haziran 2016 tarihinde referanduma giden Birleşik Krallık oyların %51,9'unu alarak AB'ye hayır cevabını net bir şekilde sandıklarda göstermiştir. Böylelikle Brexit 4,5 yılı alan bir sürece doğru evrilmiştir. İngiltere'nin ekonomik politikalarda ulusal seviyede tavır alması Topluluk kurumlarının müdahalesini gerekli kılmış, takındıkları bu tavır daha o zamanlarda bazı kesimleri huzursuz etmiştir. Huzursuzluk veren bir diğer nokta ise temelleri 1950'li yıllara uzanan Avrupa Entegrasyonudur. Bu yapı federal ve konfederal modelleme teşkil ettiğinden ye lkeler arasında anlaşmazlıklara zemin hazırlamıştır. Bu anlaşmazlıklar AB bütünleşmesinin derinleşmesine ve ye devletlerarasında çıkar çatışmasına neden olmuştur. Fransa'nın destek verdiği federal yapıya karşı çıkan İngiltere şüpheci eğilimler göstermiştir. Esasında Brexit'in çanları o yıllarda almaya başlamıştır. Brexit referandumun hem olumlu hem de olumsuz etkileri olduğu söylenebilir. Bu durum uluslararası arenada AB'nin rolünde kırılmalara yol açmaktadır. Brexit, AB ülkelerini

yakından ilgilendiren bir mevzu olmakla birlikte küresel çapta da büyük yankı uyandırmıştır. Avrupa bütünleşmesini derinden sarsan bu durum tarihte bir ilktir. İlk kez AB üyesi bir devletin üyelikten ayrılması gerçekleşmiştir. Aslında bu durum daha öncesinden de yaşanmış ancak yapılan referandum sonuçları AB’de kalma yönünde olmuştur. Birleşik Krallık AB’ye 1973 yılında üye olmuş, 5 Haziran 1975 yılında Birlikte kalıp kalmamak için referanduma gitmiştir. Bu sebeple Brexit her ne kadar daha evvelden düşünülmüş olsa da yürürlüğe girmesi 31 Ocak 2021 tarihinde gerçekleşmiştir (Öz ve Yıldırım, 2022: 2-4; Boztaş ve Öztürk, 2021: 21-22).

2016 Brexit Referandumuna zemin hazırlayan iki tarihi gelişmeden söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki 1992 tarihinde imzalanan Maastrich Antlaşması diğeri ise 2004 yılında gerçekleşen AB’nin doğu genişlemesidir. Bu antlaşma ekonomik ve parasal birliğin sağlanması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Ancak antlaşma gerekli kurumsal alt yapıyı sağlamadan Euro bölgesini kabul etmiştir. Bu sebeple AB Euro Bölge krizinde ciddi anlamda zorlanmış, İngiliz halkı tarafından AB’nin yetersizliği şeklinde değerlendirilmiştir. Ayrıca bu durum İngiliz ekonomisini de etkilemektedir. Tüm bunlar toplumda AB karşıtını arttıran bir etkiye dönüşmüştür. 2004 tarihli genişleme dalgası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerine yönelik on ülkenin Birliğe katılmasını amaçlamaktadır. Bu durum İngiltere’de Polonya’dan gelen göçmen sayısında artış yaşanmasına ve dolayısıyla işsizliğin artmasına yol açmıştır. İngiliz toplumunda ekonomik sebepler göçmen karşıtlığının artmasında önemli bir etkidir. İngiltere’nin AB bütçesine katkısı 2015 yılında 17.8 milyar € olurken AB’nin İngiltere’ye katkısı yalnızca 4.4 milyar € olmuştur. İngiltere üyelikten ayrıldığı takdirde bu kaynakları kendi ülkesi adına kullanabilir. Böylelikle Eğitim ve AR-GE çalışmalarına ayrılan fonların artmasında da etkili olabilmektedir. AB’nde eğitim ve AR-GE harcamalarındaki eşitsizlik, AB üyelik katkı payının ödenmesi, AB’nin çevre düzenlemeleri ve ortak tarım ve balıkçılık politikalarına ayrılan fonlar İngiltere açısından çok maliyetli olarak görülmektedir. Artan maliyetler İngiltere’nin ulusal çıkarlarını arka plana itmesine neden olmuştur. İngiltere’nin Birliğe üyeliği üçüncü ortaklarla ticari ilişkilerini de etkilemekte hatta sınırlandırmaktadır. Diğer taraftan artan iç ve dış göçler İngiltere’nin sınır güvenliğini tehdit etmektedir. Denetiminin yapılamadığı bu sınır bölgelerinden göçmenlerle birlikte teröristlerde girebilmektedir. İşte tüm bunlara dayanarak yürütülen “ayrılma” kampanyası başarılı bir

sonuç vermiştir. 2016 referandum sonrasında Başbakan Cameron görevinden istifa etmiş, yerine Teresa May hükümeti geçmiştir. 2017 yılında Teresa May Lancaster House’da gerçekleştirdiği bir konuşmada “İngiliz halkı ülkemiz için daha aydınlık bir geleceğe yön verme ve tüm dünyayı kucaklamak için Avrupa Birliği’nden ayrılma kararı vermiştir” sözleri her ne kadar cesaret verici olsa da bu sürecin kolay olmayacağını da bilinci içerisindeydiler (Sokullu, 2017: 29-33).

Brexit süreci İngiltere’de ekonomik, siyasi ve sosyal çalkantıların yaşanmasına sebep olmuştur. Zor bir süreçten geçen Birleşik Krallık özellikle Kuzey İrlanda ve İskoçya’nın AB yanlısı oy kullanmaları Birleşik Krallıktan ayrılıp ayrılmayacağı sorusunu akıllara getirmiş öte yandan Lizbon Antlaşmasının 50. Maddesi hükmünce gerçekleşecek olan Birlikten ayrılma en az zararla yürütülmek istenmiştir. 2016 referandum sonuçlarının olumsuz etkileri daha çok göçmenler nezdinde gerçekleşmiş bu dönemde AB vatandaşlığından İngiltere vatandaşlığına geçmek isteyenlerin sayısında artış gözlemlenmiştir. Buna bağlı olarak da yabancı düşmanlığı ve nefret söylemleri artmıştır. Referandum sonuçları AB tarafından şaşkınlıkla karşılanmıştır. Birlik ülkelerinden Almanya Şansölyesi Angel Merkel durumu AB bütünleşmesine yönelik büyük bir darbe olarak nitelendirirken, Fransa Cumhurbaşkanı bu kararın Avrupa’yı ciddi bir sınava soktuğunu dile getirmiştir. Öte yandan Fransa’da Marine Le Pen önderliğindeki Ulusal Cephe (National Front), Hollande Geert Wilders önderliğindeki Özgürlük Partisi (Party of Freedom) ve İtalya’daki Beppe Grillo önderliğindeki 5 Yıldız Hareketi (Five Star Movement) AB karşıtı partiler olması hasebiyle Brexit’i örnek alarak kendi ülkelerinde de referandum yapılmasını istemişlerdir. Brexit Avrupa bütünleşme tarihinde bir devrim niteliğindedir ve Birlik bünyesinde bölünmüşlüğü âdeta bir kanıtını sunmaktadır (Kutlay, 2017: 11-15; Ulusoy, 2022: 14).

2.7. ÇİN’İN EKONOMİK YÜKSELİŞİ

Yeni Dünya Düzeni ile iki kutuplu dünyadan tek kutuplu dünyaya geçiş gerçekleşmiş, uluslararası sistemde yaşanan güç boşluğu yerini ABD hegemonyasına bırakmıştır. Batılı devletler uluslararası sistemde serbest piyasa ekonomisi, çok taraflılık, dayanışma ve normatif değerleri küresel ve bölgesel düzeyde ihraç etmek istemiştir. Bunu da Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund/IMF), Dünya Bankası, BM, NATO, AET, AB Konseyi, DTÖ gibi kuruluşlar aracılığı ile sağlamaktadır. Soğuk Savaş

sonrasında Avrupalı devletler NATO çatısı altında küresel zorluklara ortak hareket etme kararı almıştır. Akabinde yaşanan 11 Eylül Olayları ve 2008 küresel finansal ve ekonomik kriz uluslararası arenada ABD hegemonyasının sorgulanmasına neden olmuştur. ABD ulusal sorunlara öncelik tanımış, küresel sorunları geri plana itmiştir. ABD ile Avrupa devletleri arasında yaşanan fikir ayrılıkları sistem içerisinde güç boşluğu oluşturmuş ve bu durum da güç dengesinin Batıdan Doğuya kaymasına sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda Çin'in çeşitli girişimleri aktif rol oynamış, Avrupalı devletler ile işbirliği sürecine girmiştir (Tokatlı, 2022: 182-183).

AB-Çin diplomatik ilişkileri resmi olarak ilk kez 1975 yılında başlamıştır. Ancak ikili ilişkilerde gerilimlere sebep olan bazı gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerden biri, AB'nin kurucu ilkeleri arasında yer alan insan hakları ve demokrasi gibi ilkelere Çin'in meydan okuyan tavrı gelmektedir. Çin Sincan, Tibet ve Tayvan Özerk Bölgeleri'nde insan hakları ihlalleri ile ikili ilişkilerde gerginlik yaratmıştır. Bir diğeri ise, Çin'e uygulanan silah ticareti ambargosunun kaldırılmasına ilişkindir. 1989 tarihinde Tiananmen Meydanında protestolar gerçekleşmiş, Çin hükümetinin protestoları kanlı bir şekilde bastırması sonucu çok sayıda insan yaşamını yitirmiştir. Batılı devletler tarafından bu olay tepki ile karşılanmıştır. AB Çin'e karşı aldığı tavırda insan hakları ihlallerine, bölgedeki barış ve istikrar konularına dikkat çekmiş, 1989 tarihinde bir bildiri yayınlarak Çin ile ilişkilerini dondurmıştır. Akabinde AB Çin'e silah ambargosu uygulamıştır. İleriki yıllarda ambargoya ilişkin bazı düzenlemelere gidilerek bu karar yumuşatılmıştır. Yapılan değişiklik ile üye devletlerden bazıları (Almanya ve Fransa) Çin ile silah ticareti yapmıştır. 2003'te ilk kez ambargo kararının kaldırılması AB Konseyinde gündeme gelmiş olsa da Danimarka, İsveç ve Hollanda bu durumu engelleyen ülkeler arasında yer almıştır. Öte yandan ABD'de ambargoya ilişkin olumsuz bir tutum sergilemiştir (Ermağan, 2018: 86-88; Chen, 2021: 250-254; Koçakoğlu, 2021: 42-43).

“Bir Kuşak Bir Yol” Projesi 2013 tarihinde Çin Devlet Başkanı Xi Jinping tarafından ilk kez Kazakistan'da ortaya atılmıştır. Proje Kuşak ve Yol Girişimi (Belt and Road Initiative/ BRI) olarak da adlandırılmaktadır. BRI AB-Çin ilişkilerinin gelişmesini sağlamak amacıyla 2015 tarihinde “Avrupa Tek Kuşak Tek Yol Ekonomik ve Kültürel İşbirliği ve Kalkınma Enstitüsü” (European Institute for One Belt One Road Economic and Cultural Cooperation and Development/ EUOBOR) kurulmuştur. Esasında

EUOBOR Çin-AB ilişkilerinde ekonomik ve kültürel açıdan çıkar odaklı işbirliğinin sağlanması maksadıyla kurulmuştur. Enstitü merkezi Macaristan'ın Budapeşte kentinde yer almaktadır (Pekcan ve Uygun, 2021: 1154).

BRI kapsamında Akdeniz özel bir öneme sahiptir. Yunanistan'ın Pire Limanı gerek stratejik konumu gerekse de Avrupa'nın büyük limanlarından biri olması hasebiyle önem taşımaktadır. 2016 tarihinde Çin firması COSCO Pire Liman hisselerinin çoğunluğunu satın almıştır. Pire Limanı hem Çin'in Deniz İpek Yolunu bağlamakta hem de Pire'yi Budapeşte'ye bağlayan demiryolu alt yapısının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Diğer bir ifade ile Asya'yı Avrupa'ya bağlayan demiryolu hattında önemli rol üstlenmektedir. Çin'in Akdeniz'de yatırım yaptığı başka bir ülke de İspanya'dır. Tıpkı Yunanistan'da olduğu gibi İspanya'nın da önemli limanlarını ele geçirmiştir. 2017 tarihinde Çin firması COSCO İspanya'nın Valencia ve Bilbao Limanlarını işleten Noatum Lojistik Şirket hisselerinin %51'ini satın almıştır. Bu limanları Çin nezdinde önemli kılan sebep Akdeniz'in en büyük Avrupa'nın ise beşinci büyük limanı olmasıdır. Valencia limanı İber yarımadasının giriş kapısı olmasından ötürü Çin-İspanya ticaretinin %50'si buradan yapılmaktadır. İspanya'nın gayrisafi milli hasılasının yarısından fazlasını ise yine bu limanlar karşılamaktadır. Çin nazarında önemli bir diğer Akdeniz ülkesi İtalya'dır. 2019 tarihinde Xi Jinping İtalya ile bir Mutabakat Muhtırası (Memorandum of Understanding) imzalamıştır. BRI kapsamında Çin'e ait olan iki Şirket COSCO ve Qindao Port International İtalya'nın Vado Liman'ının %49,9 hissesini satın almış ve 2016 tarihinde Vado Liman'ına yatırım yapmıştır. Liman'ın Çin açısından önemi ise Orta ve Güney Avrupa'ya açılan bir kapı olmasının yanı sıra bölgenin Afrika ile ilişkilerinin geliştirilmesi bakımından bir kanal görevi üstlenmesidir. Öte yandan Kıbrıs Çin'in Deniz İpek Yolu çerçevesinde Akdeniz'de önemli yere sahiptir. Çin hükümeti Güney Kıbrıs Rum Yönetimi'ndeki (GKRY) Limasol Liman'ına dikkat çekerek Kıbrıs'ı Doğu Akdeniz'in “denizcilik üssü” yapacağını vurgulamıştır. GKRY ise Çin'e bu konuda tam destek vermiştir. Ayrıca Çin bu yatırımların yanı sıra turizm, ticaret, bankacılık gibi çeşitli alanlarda iş birlikleri de sunmuştur. İkili ilişkilerde değerlerden ziyade çıkarların daha ön planda tutulması AB üye devletlerarasında çok sesliliği beraberinde getirmiştir. Çin'in dış eylemlere dönük olarak Akdeniz'deki politikaları ve 17+1 girişimi AB'nin bölgesel aktörlüğüne düşen bir gölgedir (Pekcan ve Uygun, 2021: 1154-1160).

Çin-AB ilişkilerinin başlangıcı 1975 yılına dayanmaktadır. 2003 tarihinde Kapsamlı Stratejik Ortaklık kurulmuş, 2013 tarihinde Çin-AB Stratejik İşbirliği Gündem 2020 açıklanmış, 2015'ten itibaren de Çin Devlet Başkanı Xi Jinping'in Avrupa'ya ilgisi artmıştır. 2011 tarihinde 16+1 girişimi ile Çin AB'nin 11 üyesine “(Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya) ve beş potansiyel aday ülkesine (Arnavutluk, Bosna Hersek, Makedonya, Sırbistan ve Karadağ)” işbirliği başlatmıştır. Çin'in BRI bu projelerle desteklenmiştir. Asya'yı Avrupa'ya bağlayacak olan karayolu (Belgrad-Budapeşte demir yolu) ile deniz yolu (Yunanistan'ın Pire Limanı) çok sayıda altyapı projelerini içermektedir. Çin'in BRI kapsamında İpek Yolu Ekonomik Kuşağı Çin'i Orta Asya üzerinden Avrupa'ya, Deniz İpek Yolu ise Fujian eyaletinden başlayıp Güney ve Doğu Asya'yı da kapsayarak Afrika'ya ve oradan da Avrupa'ya açılmaktadır. BRI Avrupa'yı Afrika'ya, iki okyanusu ise Akdeniz'e bağlamaktadır. Bu da Çin'in Doğu ile Batı arasındaki ekonomik ve kültürel etkileşimini arttırmaktadır. Böylelikle Çin küresel düzeyde yükselen bir güce dönüşmektedir. Öte yandan Avrupa nazarında Çin'in bu girişimi AB bütünleşmesine dönük bir tehdit olarak algılanmaktadır (Şahin, 2016: 57).

2008 küresel ekonomik krizin Avrupa'ya sirayet etmesi Çin'in Avrupa'ya yönelik yatırımlarının artmasında etkili olmuştur. 17+1 girişimi ile Balkanlarda etkisini arttıran Çin, ekonominin yanı sıra kültürel işbirliğini de geliştirmiştir. Diğer bir ifade ile Çin Komünist ideolojisini çeşitli girişimler aracılığıyla ihraç etmek istemektedir. Bu bağlamda Konfüçyüs Enstitüleri büyük önem taşımaktadır. Bunun yanı sıra, Çin Halkı Yabancı Ülkelerle Dostluk Derneği, Çin Merkez Televizyonu gibi kuruluşlar da vardır. Çin yatırımlarını daha çok Batı Balkan ülkelerine (Sırbistan, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Karadağ) yönelik yapmıştır. Özellikle Sırbistan Çin'in pek çok projesinde yer almış, Jeopolitik konumu nedeniyle de Afrika, Türkiye, Rusya ve Avrupa'nın iç pazarına erişim sağlamıştır. Ne var ki AB tarafından Çin'in proje yatırımlarında şeffaflığı sorgulanmış, dahası proje kapsamındaki ülkelere sağlanan krediler Çin'e olan bağımlılığı arttırmıştır. Esasında bu durum Çin'in dış eylemleri bağlamında gerçekleştirdiği borç tuzağı diplomasisidir. Diplomasi kredilerin ödenememesi durumunda devletlerin egemenliklerini tehdit eden bir soruna dönüşmektedir. Bu bakımdan Çin bölge ülkelerde böl ve yönet taktiği kullanarak AB bütünleşmesini engellemektedir. Bu bağlamda Çin

yatırımları AB nazarında “Truva Atı” olarak nitelendirilmiştir. Çin’e yönelik AB’de endişeler giderek artmış, Çin’in Stratejik Ortaklığı Stratejik Rakip’e dönüşmüştür. Çin’in 17+1 girişimi AB’nin tek sesliliğini bozmaktadır. Avrupa’da artan popülist söylemler Çin’in bölgede aktif rol oynamasını sağlamış, Çin devletinin yatırımları iktidar partiler açısından finansal kaynak oluşturmuş bu durum da yönetim krizlerini tetiklemiştir (Bayrak ve Kırbasoğlu,2023: 95-98; Kurut, 2022: 59-61).

AB’nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi insan hakları ihlallerinde AB üye ülkelerinin tek sesli olamadıkları görülmektedir. Bu durum değer kavramının çıkar kavramı karşısında azalan önemini vurgulamaktadır. BRI’ne paydaş olan AB ülkeleri daha çok çıkar odaklı işbirliği yürütmektedir. Bu bağlamda insan hakları ihlallerini savunulmasında AB ülkeleri arasında görüş ayrılıkları yaşanmıştır. Almanya, İsveç, Birleşik Krallık sesini yükselten proaktif grupta yer alırken Belçika, Danimarka, Norveç ve Hollanda proaktif ve sağduyulu, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Polonya, Romanya, İspanya ve Portekiz gibi ülkeler ise pasif devletlerarasında yer almıştır. Pasif ve potansiyel karşı aktif devletlerarasında İtalya, Macaristan ve Yunanistan görülmektedir. Macaristan ve Yunanistan Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Konseyi’nde (BMİHK) Çin’in insan hakları ihlallerini veto etmiştir (Şen, 2022: 51-52).

2.8. AB ÜYESİ DEVLERLERDE MEYDAN OKUMA

Genç Demokratlar İttifakı- Macar Sivil Birliği (Fidesz) partisinin başkanı Victor Orban’ın kazandığı art arda seçimler AB’nin kurucu değerleri olarak bilinen normatif ilkelere meydan okumaktadır. Orban liberal demokrasiye karşı “liberal olmayan devlete” sevgisini açık bir şekilde ifade ederek bu konuda Çin ve Rusya’yı örnek göstermiştir. Eskiden konsolide demokrasi kategorisinde bulunan Macaristan 2015 tarihinde Freedom House tarafından yarı konsolide demokrasi rejim kategorisine indirilmiştir. Freedom House puanlarında özgür statüsünü kaybederek kısmen özgür hâle gelen Macaristan karma rejimler olarak nitelendirilen ilk AB üyesi ülke olması yönüyle önemlidir. Demokrasinin Çeşitleri (V-Dem) Enstitüsü Macaristan’ı AB’nin seçimlere dayalı otoriter bir rejim olduğunu ileri sürmüştür. Orban’ın seçim sisteminde yürütme erkinin güçlendirilmesi, yargı bağımsızlığının kısıtlanması, medya üzerindeki denetimin arttırılması, sivil toplumun zayıflatılmasına ilişkin yapılan yasal değişiklikler hükümeti güçlendirdiği gerekçesiyle hukukun üstünlüğü ilkesine meydan okumaktadır. Hukukun

üstünlüğü ilkesi demokrasinin temel bir bileşenini oluşturmaktadır. Demokratik gerilemede hukukun üstünlüğü ilkesi bu açıdan önem arz etmektedir. Macaristan'daki demokratik gerileme Fidesz'in 2010 yılındaki seçim başarısının akabinde Hristiyan Demokrat Halk Partisi ile yaptığı koalisyonda yeni bir anayasa yapımına % 66'lık çoğunluk elde ederek başlamıştır. Fidesz hükümeti yaptığı anayasa değişikliği ile üstün çoğunluk gerektiren yasaların kapsamını genişleterek ileride herhangi bir muhalefet partisinin başa geçmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca hükümetin yürütme yetkisini arttırmak için karma sistemi yeniden yapılandırarak seçim reformu yapmıştır. Seçim sisteminde yapılan bu değişiklik 2021 yılında her Macar vatandaşının kayıtlı olduğu adreste ikamet etmek zorunluluğu olmaksızın herhangi bir bölgede oy kullanılmasını sağlamakta olan "seçmen turizmini" başlatmıştır (Durakçay, 2023: 4-5; Bakke ve Sitter, 2022: 25).

Öte yandan Orban hükümeti demokrasinin bağımsız kurumlar üzerinde yürütme yetkisini pekiştirmeyi amaçlayan bazı adımlar atmış ve bu adımlardan bir tanesi ifade ve basın özgürlüğüdür. Fidesz partisi 2010 yılından itibaren yeni bir düzenleme getirerek iletişim araçlarını kontrol edebilmek amacıyla iki mekanizma oluşturmuştur. Bunlardan biri özel medya kurumlarını denetlemek için Ulusal Medya ve Telekomünikasyon Kurumu diğeri ise kamu kurumlarını denetleyen Kamu Hizmet Vakfıdır. Böylelikle Fidesz özel medya kuruluşlarını devralarak medyanın kontrolünü ele geçirmiştir. Macaristan'da demokratik gerilemeye verilebilecek bir diğer örnek ise yargının bağımsızlığı, hukukun üstünlüğünün ihlaline yönelik hedefler yer almaktadır. Fidesz yönetimi "bağımsız veya muhalif yargıçları siyasi sadıklarla değiştirmek için bir mahkemenin bileşiminde veya yapısında hükümet tarafından siyasi açıdan uygun değişiklikler yapılmasını" kararlaştırmıştır. Yapılan değişiklikler arasında çok partili anlaşmalardaki muhalefeti ortadan kaldırmak için adli seçim prosedürü değiştirilmiştir. Böylelikle yargı üzerinde bir kontrol mekanizması oluşturularak yeni bir Ulusal Yargı Dairesi kurulmuştur. Buna müteakip savcıların, hâkimlerin ve noterlerin emeklilik yaşı düşürülerek emekli olmaları zorunlu tutulmuştur. Aynı zamanda Ulusal Yargı Dairesi başka herhangi bir kurumun denetimine tabii olmaksızın tüm yargıçları işe alma, işten çıkarma, rütbelerini düşürme ve disipline etme veya terfi ettirme yetkisinde önemli rol üstlenmiştir. Bu durumda yargının siyasallaştığını ve Fidesz hükümetinin Anayasa

Mahkemesinin yetkilerini sınırlandırdığını söylemek hiç de yanlış olmayacaktır (Durakçay, 2023: 5-6).

Orban yönetimi 2014 yılına kadar 800'e yakın yeni yasa yapmayı başarmış, Macaristan'ın siyasi alanında yapılan değişiklikler AB açısından hoş karşılanmamıştır. 2017 yılında yapılan yasal düzenlemelere ilişkin insan hakları ve azınlık haklarının ihlalleri ön plana çıkmıştır. Yapılan yasal düzenlemeler ile Fidesz yönetimini eleştiren Macaristan merkezli Sivil Toplum Kuruluşlarının (STK) faaliyetleri zorlaştırılmıştır. Fidesz yönetiminin düşmanı olarak bilinen Macaristan doğumlu Amerikalı iş insanı George Soros “yabancı ajanlar” ve “Soros paralı askerleri” olarak nitelendirilmiş ve buna karşılık hükümet de şeffaflığın sağlanması, kara para aklama, terörizmin finansmanı ile mücadele etmek gibi gereklilikleri ortaya koymuştur. Öte yandan Orban STK'ların göçmenlere yaptığı yardımları engellemek amacıyla sığınmacıların suç sayıldığı “Soros'u Durdurun Yasası”nı çıkarmıştır. Bu yasanın çıkarılmasındaki asıl amaç hükümeti en çok eleştiren STK'ları damgalayarak korkutmaya çalışmak ve ülkedeki faaliyetlerini zorlaştırmak olmuştur. Oysaki hukukun üstünlüğü ilkesinde devletin birey veya belirli kuruluşlara karşı yasa yapılmasına izin verilmediği gibi eşitlik ilkesine vurgu yapılarak yasaların herkese eşit şekilde uygulanması gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Bu minvalde “Soros'u Durdurun” yasası açık bir şekilde hukukun üstünlüğü ilkesinin genellik şartına aykırılık teşkil etmektedir. Ayrıca George Soros tarafından finanse edilen Merkez Avrupa Üniversitesi (Central European University/CEU) Budapeşte'den Viyana'ya taşınmak zorunda kalmıştır. Bu durum Avrupa Parlamentosu tarafından demokratik ilkelerin ihlali olarak ifade edilirken Orban tarafından ise ülkenin çıkarlarını korumak için gerekli adımlar olarak ifade edilmiştir (Bárd ve Kazai, 2022: 180; Colella, 2020: 73; Pontén, 2022: 20).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İLKELİ PRAGMATİZM İLE NORMATİF GÜÇ AVRUPA’NIN YENİDEN YAPILANDIRILMASI

1. 2016 AB KÜRESEL STRATEJİ BELGESİ

Bilhassa 2014 yılından bu yana AB’nin iç ve dış politikada yaşamış olduğu bazı sorunlar vardır. Bu sorunlar arasında Rusya’nın Kırımı ilhakı ve Doğu Ukrayna müdahalesi Avrupa’nın barış ve istikrar ortamından yoksun olduğunun en açık göstergesidir. Rusya’nın bu tutumuna karşı Birlik içerisinde farklı görüş ayrılıkları yaşanmış, Atlantikçi ve Avrupacı üye devletlerarasında yaşanan anlaşmazlıklar Birliği âdeta bir iç krize doğru sürüklemiştir. Avrupacı devletler güvenlik ve savunma konusunda bağımsız olmayı tercih ederken Atlantikçi üye devletler NATO çizgisinde kalmanın gerektiğini vurgulamışlardır. Öte yandan Suriye, Libya, Mısır ve Yemen’de çıkan çatışmalar, Suudi Arabistan ile İran arasındaki rekabet, İsrail- Filistin çatışması, Irak Şam İslam Devleti (İŞİD)’in terör saldırıları AB’ye doğru göç dalgasını başlatmış, Fransa ve Belçika da yaşanan terör saldırıları Birlik içindeki güvenlik algısını zayıflatmıştır (Akşemsettinoglu, 2022: 363; Küçük, 2021: 42).

Baltık devletlerinin Rus tehdidi altında kalması, Güney Avrupa ülkelerinin ekonomik kriz ile mücadelesi, popülist partilerin yükselişi ve artan Avrupa şüpheciliği, üye devletlerarasında Macaristan’ın Birliğe meydan okuması, uluslararası koruma kapsamı dâhilindeki mültecilerin Birlik ülkeleri içerisinde yeniden yerleştirilmesine ilişkin olarak üye devletlerarasındaki anlaşmazlıkların yaşanması bu konuda Birliği görüş ayrılığına itmiştir. 2016 tarihinde yapılan Brexit referandumu Birliğin dağılmaya başladığının âdeta bir kanıtı niteliğindedir. Bu durum AB Küresel Strateji Belgesinde Birliğin tehdit altında olduğunu ve barış, refah ve demokrasi temelindeki Avrupa bütünleşmesinin sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Birlik sınırları içerisinde ve dışarısında gelişen tüm bu sorunlar AB’nin Küresel Stratejinin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. 2016 AB Küresel Strateji Belgesinin oluşturulmasında 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi’nin gündemini yitirmesinden ziyade aslında Federica Mogheri’nin²,

² Federica Mogheri, 2016 AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi AB Komisyon Başkan Yardımcılığı görevini yürütmüştür (Tocci, 2017: 488-489).

AB Küresel Strateji Belgesi'nde Birliğin bölünme ve dağılma gibi durumlar ile karşı karşıya kaldığı zamanlarda AB içerisinde Birliğin yeniden yapılanmasını sağlamak ve bu belge ile yeni bir anlatı kazandırmak istemesi yatmaktadır. 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde Irak Savaşı özelinde tek bir konuda bölünme yaşanırken 2006 AB Küresel Strateji Belgesi'nde birden çok konuda bölünme yaşanmaktadır. Bu bölünmelere yukarıda teker teker değinilmiştir (Tocci, 2017: 488-489).

AB Küresel Strateji Belgesi 29 Haziran 2016 tarihinde AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogheri tarafından AB Konseyine sunulmuş ve kabul edilmiştir. Bu belge "Paylaşılan Vizyon, Ortak Eylem: Daha Güçlü Bir Avrupa – Avrupa Birliği'nin Dış ve Güvenlik Politikası İçin Küresel Bir Strateji" başlığını taşımaktadır (Çelik, 2017:205).

AB Küresel Strateji Belgesinde AB'nin ortak dış ve güvenlik politikasına ait çıkarlarına, ilkelerine ve önceliklerine yer verilmiştir. İlk olarak AB'nin dış ve güvenlik politikasının temelini oluşturan beş hayati çıkardan söz etmek mümkündür. Bunlar; barış ve güvenlik, refah, demokrasi ve kurallara dayalı bir küresel düzendir. AB'nin barışı teşvik etmesi hem iç hem de dış güvenliğin sağlanması noktasında büyük önem arz etmektedir. Birliğin güvenliği hem Birlik sınırlarının içerisinde hem de Birlik sınırlarının ötesini kapsamaktadır. Çatışmaların önlenmesi, insan güvenliğinin sağlanması, istikrarsızlıkların nedenlerinin araştırılması daha güvenli bir dünya için çalışmanın gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu sebeple AB vatandaşlarını ve topraklarını teminat altına almak istemektedir ve bu AB'nin ilk çıkarı olarak açıklanmıştır. AB halkının refah düzeyini arttırmak istemektedir. Refah düzeyinin arttırılması demek istihdam olanaklarının arttırılması, adil, güvenilir ve sağlıklı bir ortamın teşvik edilmesi manasına gelmektedir. AB bu bağlamda diğer devletler ile refahın paylaşılmasına ve ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir kılınmasına dikkat çekmiş bu da AB'nin ikinci çıkarını oluşturmuştur. AB'nin kurucu ilkeleri arasında yer alan demokrasi AB'nin üçüncü çıkarını oluşturmaktadır. AB'nin kurucu değerleri arasında barış, özgürlük, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü yer almaktadır. Bu bağlamda değerlere bağlı kalınması AB'nin dış güvenirliliğinin ve etkinliğinin gösterilmesinde önemli rol oynamaktadır. Ayrıca değerlere bağlı kalmak sadece bir hukuk meselesi olmakla kalmayıp aynı zamanda etik ve kimlik meselesi de olmaktadır. AB'nin dördüncü çıkarı olan kurallara dayalı bir

küresel düzen daha barışçıl, adil ve müreffeh bir toplumda anlaşmaya varılan kuralları ifade etmektedir. Diğer bir ifade ile uluslararası hukuka dayalı çok taraflı bir düzen kurulmak istenmektedir (European Union External Service, 2016: 13-15).

AB Küresel Strateji Belgesinin dış ve güvenlik politikasına yön veren ilkeleri birlik, karşılıklı bağlılık, ortaklık ve sorumluluk olmak üzere dört başlık üzerinden incelenmektedir. Güç dengelerinin değişmesiyle daha karmaşık bir hâl alan dünyada AB üye devletlerinin birlik içerisinde hareket ederek daha fazla sorumluluk üstlenmesi ve bu sorumluluğun ortakları ile karşılıklı ilişkiler kurularak paylaştırılması hedeflenmiştir (European Union External Service, 2016: 16-18).

AB Küresel Strateji Belgesinin dış ve güvenlik politikasına ait temel öncelikleri arasında Birliğin Güvenliği, Doğumuza ve Güneyimize Devlet ve Toplumsal Direnç, Çatışmalar ve Krizlere Bütünleşik Yaklaşım, İşbirliğine Bağlı Bölgesel Düzenler ve 21. Yy Küresel Yönetişim yer almaktadır. Bu bağlamda Birliğin Güvenliği, AB Küresel Stratejisi Belgesinin ilk önceliğini oluşturmaktadır. Küreselleşmenin beraberinde getirdiği zorluklar karşısında AB ve üye devletlerinin hazır olmasını sağlayan yeni mekanizmalar geliştirilmiştir. Hem iç hem de dış politikada daha güvenilir bir Avrupa oluşturmak amacıyla Küresel Strateji Belgesinde Avrupa savunmasına ve bu konuda Avrupa'nın daha fazla sorumluluk almasına dikkat çekilmiştir (European Union External Service, 2018: 6).

1.1. BİRLİĞİN GÜVENLİĞİNİ SAĞLAMAK

Birliğin güvenliğinin sağlanması noktasında stratejik bağımsızlık düşüncesi önem kazanmış, AB'nin güvenlik ve savunma yeteneklerine daha fazla yatırım yapılması gerektiği fikri ileri sürülmüştür. Küresel Strateji Belgesinde gerçek bir savunma politikasının gerekliliği iki nedene dayandırılmıştır. Bunlardan ilki, AB üye devletleri çok para harcamalarına karşın çok az askeri yeteneğe sahiptir. Ancak üye devletler gerçek bir savunma politikası etrafında birleşirlerse askeri bütünleşme sağlanmış olacak bu da uygun maliyetle daha fazla askeri yetenek kazandıracaktır. İkincisi ise AB üyesi devletler askeri güçlerini birleştirebildikleri takdirde ortak hareket edebilecektir. Üye devletlerin orduları ortak bir politikada yönetebilme yetenekleri aynı zamanda üye devletlerin siyasi bütünleşmesini de etkileyecektir. Bu kapsamda üye devletler savunma konusuna yeni bir

tanımlama getirmişlerdir. “AB içinde savunmayı” vatandaşların ve bölgelerin korunması şeklinde bir tanımlamada bulunurken “AB dışında savunmayı” silahlı kuvvetlerin bir rakibi caydırmak için kuvvete başvurduğu askeri bir operasyon olarak tanımlamışlardır. AB’nde güvenlik ve savunmanın önemi bilhassa terör olayları sonrasında artmıştır. Avrupa’da yaşanan büyük terör olayları Birliğin güvenliğini tehdit ettiğinden dolayı terörle mücadele, AB’nin savunulmasında ve güvenliğinin sağlanmasında büyük rol oynamıştır. Terörle mücadelede üye devletler ve AB kurumları arasında bilgi paylaşımı ve istihbaratın sağlanması bu konuda dayanışmanın önemine vurgu yapmaktadır. Öte yandan AB siber güvenliğe de dikkat çekmiştir (Akşemsettinoglu, 2022: 364-365).

1.2. DAYANIKLILIĞI ARTTIRMAK

Doğumuza ve Güneyimize Devlet ve Toplumsal Direnç Küresel Strateji Belgesinin ikinci önceliğini oluşturmaktadır. “Bu zor, daha bağlantılı, tartışmalı ve karmaşık bir dünyada” yol almak amacıyla Küresel Strateji Belgesi oluşturulmuştur. Giderek karmaşıklaşan dünyada komşu devletlerin şiddet eğilimlerinde artışın yaşanması istikrarsız bir ortam oluşturmakta bu da devlet ve toplumların yapısında kırılmaları meydana getirmektedir. Esasen bu karmaşıklık algısı, Birlik içerisinde ve ötesinde AB’nin liberal değerlerine ve normlarına karşı artan hoşnutsuzluğun bir getirisini oluşturmaktadır. Ortadoğu’daki çatışmaları mahalledeki istikrarsız ortamlara örnek olarak sunan Küresel Strateji Belgesi bu çatışmaların yerel olmakla birlikte bölgesel ve küresel sonuçlarına da değinmiştir. Rusya’nın Ukrayna’ya müdahalesi Avrupa’nın güvenlik algısını zayıflatırken Kuzey Afrika ve Ortadoğu’daki çatışmalarda bunlara eklenmiştir. Dahası Küresel Strateji Belgesi Brexit referandumu ve Trump’ın ABD başkanlık seçim dönemine denk gelmesiyle karmaşık bir ortamda oluşturulmuş bu durum da artan Avrupa şüpheciliğini ve küreselleşme karşıtlığını tetiklemiştir. Karmaşık bir dünyaya cevaben AB dış ve güvenlik politikasında “daha iyi bir dünyayı ilerletmek için idealist bir istekten olduğu kadar stratejik ortamın gerçekçi bir değerlendirmesi” ni ilkeli pragmatizm vizyonu ile şekillendirerek bu kavramın gelecekte dış eylemlere öncülük edeceği belirtilmiştir. İlkeli pragmatizm dayanıklılık/ esneklik kavramı ile yakından ilişkilendirilmektedir. Hem ilkeli hem de pragmatik bir şekilde hareket etmenin mümkün olup olmadığı sırrı dayanıklılık kavramında yatmaktadır. Böylelikle dayanıklılık kavramı devletlerin ve toplumların iç ve dış krizlere karşı reform yapması, direnç göstermesi ve

bu krizlerden kurtulma yeteneği olarak açıklanmaktadır. Dayanıklılık kavramı yeni bir kavram olmamakla birlikte daha önce 2012 Komisyon Tebliğinde kullanıldığı bilinmektedir (Bargués, 2021: 4-5; Korosteleva, 2020: 683).

Avrupa Komisyonu 2012 tarihinde Dirençliğe AB Yaklaşımı: Gıda Krizlerinden Öğrenmek başlığını taşıyan bir tebliğ yayınlamış akabinde bu tebliği (2013-2020) Krize Eğilimli Ülkelerde Dirençlilik Eylem Planı takip etmiştir. Bu belgeler Afrika'daki kırılgan toplum yapılarına karşı Avrupa'nın bir tür politika yaklaşımı olarak geliştirdiği dayanıklılık kavramını ileri süren 2009 Avrupa Kalkınma Raporundan alınmıştır. Bu politika yaklaşımı dayanıklılığı "bir bireyin, hane halkının, topluluğun, ülkenin veya bölgenin stres ve şoklara dayanma, uyum sağlama ve bunlardan hızla kurtulma yeteneği" olarak bir tanımlamada bulunmuştur. Bu esasen insan refahına dikkat çekmekte, yoksulluğun azaltılması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi çeşitli politika alanlarını tek bir paydada birleştirmeyi amaçlayan bir politika yaklaşımıdır. Bölgesel gıda güvensizliği sorununu çözebilmek adına SHARE (Supporting the Horn of Africa's Resilience/ Afrika Boynuzunu'nun Dayanıklılığını Destekleme) ve AGIR (Global Alliance for Resilience Initiative/ Direnç Girişimi için Küresel İttifak) programları geliştirilmiştir. Böylece yerel paydaşların kapasitelerini geliştirilmesi desteklenirken kırılgan devletlerde ise yetersizliklerinin giderilmesine dönük bir politika yaklaşımı benimsenmiştir. AB dayanıklılığı revize ederek 2015 Avrupa Komşuluk Politikasında bir dış politika hedefi olarak belirlemiştir. Buradaki asıl amaç "AB'nin ortaklarının dış baskılar karşısında dayanıklılığını ve kendi egemenlik seçimlerini yapabilme yeteneklerini güçlendirmektir." 2016 AB Küresel Strateji Belgesi dayanıklılık kavramını bir adım daha ileri taşımış "demokrasi, kurumlara güven ve sürdürülebilir kalkınma ile sürdürülebilir kalkınma kapasitesini içeren, tüm bireyleri ve toplumun tamamını kapsayan geniş bir kavram" olarak nitelendirmiştir (Tonra, 2020: 4-5; Anholt ve Wagner, 2020: 18-19).

Küresel Strateji Belgesinin ana unsurunu oluşturan Dayanıklılık, liberal barış inşası ile istikrar arasında bir orta yol olarak görülmektedir. Diğer bir ifade ile dayanıklılık, AB'nin dış eylemlerinde normatif ilkelere olan bağlılığı ile AB'nin çıkarlarına ve jeostratejik hesaplamalarına dayalı gerçekçi bir dış politika arasında köprü vazifesi kurmaktadır. Bu bağlamda pragmatizm ilkeleri ve çıkarları ortak payda da

buluşturmayı hedeflemektedir. Dayanıklılığın oluşturulması yerel ve küresel ortaklar arasında sorumluluğun paylaştırılarak toplumsal uyumun teşvik edilmesini sağlamak, yerel olarak sahip olunan kurumsal değişimi destekleyen bir süreçten geçmektedir. Çeşitli gruplar arasında işbirliği sağlanarak aşağıdan yukarıya doğru bir yaklaşım benimsenmiş ve böylelikle toplumsal dönüşümün sağlanması amaçlanmıştır (Bargués ve Morillas, 2021: 1322-1323; Wagner ve Anholt, 2016: 414).

AB, Küresel Strateji Belgesinde özellikle Doğu ve Güney komşu ülkelerdeki dayanıklılığa dikkat çekmektedir. AB'nin Küresel Stratejisinde dayanıklılık önceliğine ilişkin verilebilecek en iyi örneklerden biri Ukrayna'dır. Ülkedeki yolsuzlukla mücadele, kamu yönetimi ve yargıda iyileştirme çalışmalarının yapılması, sivil toplumun desteklenmesi, Ukrayna'nın reform sürecinde AB'nin mali destek sağlaması bu anlamda Ukrayna'nın direncinin arttırmaktadır. AB, Libya'da yaşanan çatışmalarda ve göçten kaynaklı şoklarda yine aynı şekilde toplumun dayanıklılığını desteklemektedir. AB göçmenlerin yaşam koşullarının iyileştirebilmek için yerel yönetimlerle birlikte Libya hükümeti ve uluslararası kuruluşlarla çalışmalar yapmıştır (European Union External Service, 2017a: 13-14).

AB'nin dış eylemlerinde dayanıklılık oluşturmaya örnek verilebilecek bir diğer ülke Nijerya olmaktadır. Afrika'daki kırılğan topluluklarda ele alınması gereken küresel bir öncelik oluşturmaktadır. Bu bağlamda tüm paydaşlar yoksulluk, eşitsizlik, aşırılık ve iklim değişikliği gibi sorunları ele almada ortak bir şekilde hareket etmektedir. Bölgedeki krizin AB nezdinde de etkileri mevcuttur. AB'nin Kuzey Nijerya'daki krize tepkisi BM ve Dünya Bankası ile ortaklaşa yürütülen bir strateji planını içeren dayanıklılık yaklaşımına verilen bir örneği teşkil etmektedir. Yaşanan çatışmalardan zarar gören birey ve toplumların iyileşmesini ve rehabilitasyonu sağlamak amacıyla acil yardım müdahaleleri gerekmektedir. Bireylerin ve toplumların direncini arttırmak ve Kuzey Doğu Nijerya'da yeniden yapılanmayı sağlamak istenmektedir. Dayanıklılığa verilecek bir diğer örnek ülke ise Rusya'dır. Bu daha çok Birliğin iç dayanıklılığına dikkat çekmektedir. AB'nin stratejik yaklaşımının sunduğu beş temel öncelik esasında Orta Asya'ya kadar uzanan bir komşuluğu temsil etmektedir. Enerji bağımlılığı, hibrit tehditler ve stratejik iletişim AB'nde dayanıklılığın artırılmasına ihtiyaç duyulan konulardır (European Commission, 2017: 5).

AB'ye göç büyük oranda çevresel etkenlerden ve iklim değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Batı ve Doğu Afrika'dan gelen göçler çölleşme ve toprağın bozulmasından kaynaklıdır. Bu durumda Afrika şehirlerinde büyük nüfus artışlarının yaşanmasına sebebiyet verirken aynı zamanda barınma ve temel ihtiyaçların karşılanamaması durumunu da meydana getirmektedir (European Commission, 2017: 11-12). Öte yandan Doğu ve Güneydeki komşularda İran ve Orta Asya'yı birbirine bağlayan enerji ve ulaşım dayalı çalışmalar, AB Afrika Güven Fonu kıtadaki düzensiz göçün nedenlerini araştırmaktadır. Suriye Krizine yanıt olarak AB Bölgesel Güven Fonu bu konuda dayanıklılığı güçlendirme adına yapılan çalışmaları kapsamaktadır (European Commission, 2017: 15). AB'nin dayanıklılığına yönelik stratejik yaklaşımı değişen küresel ortamda dış politikasını yeniden yapılandırmak istemektedir. Bu yeni çerçeve Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi, İklim Değişikliği Anlaşması, Afet Riskinin Azaltılmasına İlişkin Sendai Çerçevesi ve Dünyada alınan Eylem Taahhütleri gibi çok taraflı hedefleri kapsamaktadır (European Commission, 2017: 2).

1.3. ÇATIŞMALARA VE KRİZLERE KARŞI ORTAKLAŞA HAREKET ETMEK

Çok kutupluluğun hâkim olduğu bir dünyada rekabet savaşları yaşanmaktadır. Krizlerin ve çatışmaların yaşanması rekabet savaşlarının hâlâ devam ettiğinin en açık göstergesidir. Uluslararası sistemde büyük güçler arasındaki rekabet ekonomi, enerji, iklim ve göç gibi alanları kapsamaktadır. Öte yandan hibrit savaşlar da güvenliği tehdit eden unsurlar arasında yer almaktadır. Bu duruma örnek olarak Rusya ve Çin'in Orta Doğu üzerindeki bölgesel etkileri gösterilebilir. Burada yerel çatışmaların komşu devletlere sirayet etmesi güvenlik endişelerini yol açmıştır (Crosson ve diğerleri, 2021: 3).

AB 2003 tarihinden itibaren sivil ve askeri misyonlar/operasyonlar aracılığıyla çatışma ve kriz yönetimine katkıda bulunmayı hedeflemiştir. 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisinde güvenlik kalkınmanın bir ön koşulu olarak sunulmuştur. Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilcisi 2013 tarihinde "AB'nin dış çatışmalara ve krizlere yönelik kapsamlı bir yaklaşım" başlığını taşıyan ortak bir bildiri yayınlamıştır. AB'nin dış politikasındaki zorlaşan durumu AB'nin Küresel önceliklerini yeniden tanımlamasına yol

açmış, 2016 AB Küresel Strateji Belgesinde bu “kapsamlı yaklaşım” “bütünleşik yaklaşıma” dönüşmüştür. Böylelikle AB’nin dış eylemlerine rehberlik eden beş öncelik arasında “dış çatışma ve krizlere karşı bütünleşik bir yaklaşım” başlığı yer almaktadır. Küresel Stratejiye göre bütünleşik yaklaşımın dört katmanı bulunmaktadır. Bunlar çok aşamalı, çok boyutlu, çok düzeyli ve çok taraflı yaklaşımlardır. Çok aşamalı; AB’nin çatışma döngüsünün tüm aşamalarına hızla hareket etmesini olanak tanımakta, çatışma önleme, krizlere sorumlu ve kararlı cevap verme, yeni kriz karşısında erken ayrılmayı önleme olarak açıklanmıştır. Çok boyutlu; çatışmaların önlenmesi, yönetimi ve çözümüne yönelik mevcut tüm politika ve araçlarından yararlanmayı, diplomatik katılımı bir araya getiren Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (Common Security and Defence Policy/CSDP) misyon ve operasyonlarını, kalkınma işbirliğini ve insani yardımı bir araya getirmektedir. Çok düzeyli; çatışmaların karmaşıklığını yerel, bölgesel ve küresel düzeyde çözebilmek amacıyla hareket etmektedir. Çok taraflı; çatışmanın çözümü için gerekli olan tüm aktörleri bir araya getirerek bölgesel ve uluslararası kuruluşlarla sahada sistematik ortaklıkların kurulmasını sağlamak ve sürdürülebilir barışın inşası için derin ve kapsamlı anlaşmalar kurmaktır (Debuysere ve Blockmans, 2021: 88-89; Debuysere ve Blockmans, 2019: 11-12; Giovanni, 2018: 53).

Çatışma ve krizlere karşı bütünleşik yaklaşım, potansiyel krizleri analiz edilmesini ve bunların önlenmesini sağlamak için tam kapasite gerektirmektedir. Erken uyarı ile erken eylem arasındaki bağlantının güçlendirilmesi bu açıdan önemlidir. AB kriz ve çatışma çözümüne ilişkin CSDP araçlarında iyileştirmeye gitmiştir. Askeri Planlama ve Davranış Kabiliyeti (Military Planning and Conduct Capability/MMPCC), EEAS (European External Action Service/ AB Dış İlişkiler Servisi) AB ve üye devletlerinin güvenliğini tehdit eden durumlar için Kriz Müdahale Mekanizması kurulmuştur. Güvenlik ve Kalkınma için Yetenek Geliştirme (Capability Development for Security and Development/CBSD) çatışmanın tespitini ve önlenmesini sağlamaktadır. Ayrıca EEAS bölümü Çatışmanın Önlenmesi, Hukukun Üstünlüğü/Güvenlik Sektörü Reformu, Entegre Yaklaşımı, İstikrar ve Arabuluculuk (Stabilization and Mediation/PRISM) çeşitli konulara odaklanarak bütünleşik bir yaklaşımının uygulanmasını sağlamak amacıyla kurulmuştur. Terörle mücadele eylem planı MENA bölgesinde ve Balkanlarda ortaklıklar kurularak ilerlemektedir. Ayrıca CSDP misyonlarına organize suç ve terörizm de dâhil

edilmiştir. EUROPOL, FRONTEX ve EUROJUST Adalet ve İç işleri kurumlarıyla daha güçlü işbirliği istemektedir (Tardy, 2017: 3-4; European Union External Action, 2017b; Rieker ve Blockmans, 2019: 5).

AB'nin bütünleşik yaklaşımına örnek olarak Sophia Operasyonu gösterilebilir. EUNAVFOR MED/ Sophia Operasyonu esasen Avrupa Birliği'nin Deniz Gücü'nün (European Union Naval Force/ EUNAVFOR), Akdeniz Operasyonu (EUNAVFOR MED) olarak ifade edilmektedir. Aynı zamanda bu operasyona Sophia Operasyonu³ da denilmektedir. AB'nin Orta Akdeniz'deki ilk deniz güvenlik operasyonu olmaktadır ve 22 Haziran 2015 tarihinde başlatılmıştır. Bu operasyon AB'nin göç meselesine ilişkin kapsamlı yaklaşımını oluşturan unsurlardan birini oluşturmaktadır. Göç meselesinin yanı sıra çatışma, yoksulluk, iklim değişikliği gibi konuları da içermektedir. Misyonun temel amacı insan güvenliğine ilişkindir. İnsan kaçakçılığı ve ticaretinin önlenmesini sağlamak amacıyla gemileri tespit etmekte, ele geçirmekte ve imha etmektedir. Böylelikle sistematik bir kontrol sağlanmaktadır. Operasyon 20 Haziran 2016 tarihinden 27 Temmuz 2017 tarihine kadar görev süresi uzatılarak iki destekleyici görev eklenmiştir. Bunlar; Libya sahil koruma birliklerinin eğitilmesi ve Libya kıyısındaki açık denizlerde BM silah ambargosunun uygulanmasını desteklemektir. Operasyon dört aşamadan oluşmuştur. Birincisi insan kaçakçılığına karşı birliklerin oluşturulması olup bu aşama tamamlanmıştır. İkincisi uluslararası hukuk kapsamında açık denizlerde kaçakçılık yapmak amacıyla kullanılan araçların (gemilerin aranması, ele geçirilmesi, yönünün değiştirilmesinin) önlenmesini sağlamaktır. BMGK Kararı ve kıyı devletlerin onayı ile karasularına kadar genişletilmesi söz konusudur (Bolşilcă, Stenberg ve Riddervold, 2021: 220-221; EUNAVFOR MED Operation Sophia, t.y.; secopedia.org, t.y.).

Üçüncüsü bu faaliyeti genişletmeyi içermektedir. Kıyı devletlerin topraklarında insan kaçakçılığı ve ticaretine ilişkin şüpheli görülen gemilerin önlenmesini sağlanmaktadır. BMGK Kararı, Libya açık sularında göçmen ve insan kaçakçılığını Libya'daki organize suç ve terörist faaliyetleri ile ilişkilendirerek risk oluşturabilecek

³ Operasyon bu ismi 24 Ağustos 2015'te Alman gemisi Schleswig-Holstein Akdeniz'de görev yaparken Somalili bir mülteciden doğan bebekten almıştır. Esasen bu isim (1866-1952) Prusya Prensesi Sophia'ya dayanmaktadır ve buna hitaben Schleswing- Holstein adındaki Alman gemisine atfedilmiştir. Aynı zamanda bu isim Bulgaristan'ın başkenti olan Sofya ile de çok karıştırılmaktadır. Bu ismin Türkçedeki karşılığı ise bilge, kültürlü anlamına gelmektedir (Secopedia.org, t.y.).

tehditler arasına almıştır. Aynı şekilde Libya açıklarında ambargoyu deldiğinden şüphelenilen gemilerin denetlenmesine izin veren BMGK Kararı kaçak silahların terör örgütlerinin eline geçmesinden endişe duymuştur. Böylelikle Avrupalı devletler ortak aldıkları karar ile “terörizm-silahların yayılması-göçmen kaçakçılığı” kavramları bağlantısına vurgu yaparak Sophia Operasyonunun yetki alanını genişletmişlerdir. Nitekim burada potansiyel terörist tehditlere karşı devletlerin insani görevleri güçlendirilerek insan güvenliğinin sağlanması hedeflenmiştir. Dördüncü aşama kuvvetlerin geri çekilerek operasyonun tamamlanmasına yöneliktir. Bu operasyonun aşamaları arasındaki geçiş Avrupa Konseyinin sorumluluğu altındadır. Ayrıca AB Akdeniz’de Ortak Farkındalık ve Çatışma Azaltma (SHADE MED) semineri de kurmuştur. Böylelikle karşılıklı etkileşimi kolaylaştırmak ve çeşitli faaliyetleri yürütebilmek amacıyla ortak güvenlik sorunlarıyla baş edebilmeyi gerektiren bir çerçeve sunmuştur. Mart 2020’de AB Sophia operasyonunu askıya aldığını belirterek yerine yeni bir misyon olan Irini’yi getirmiştir. Yunancada barış anlamını ifade eden Irini operasyonu 31 Mart 2020 tarihinde başlatılmıştır. Bu operasyon BM’nin Libya’ya yönelik silah ambargosunu denetlemek amacıyla kurulmuştur. Bunun yanı sıra operasyon yasadışı petrol ihracatının önlenmesi, Libya Sahil Güvenliğinin eğitimi ve insan kaçakçılığını da konu edinmektedir (EUNAVFOR MED Operation Sophia, t.y.;secopedia.org, t.y.; Bolşilcă, Stenberg ve Riddervold, 2021: 220-227; Laux, 2021).

AB’nin Deniz Gücüne ilişkin verilebilecek bir diğer örnek ise ATALANTA Operasyonudur.⁴ Küresel deniz ticaretini ve bölgesel güvenliği Somali temelli korsanlardan korumak amacıyla başlatılan bir operasyondur. AB Deniz Gücü Somali-ATALANTA Operasyonu (European Union Naval Force Somalia/EU NAVFOR Somalia- Operation ATALANTA) Aralık 2008’de başlatılmıştır. ATALANTA Operasyonu Afrika Boynuzu ve Batı Hint Okyanusu açıklarındaki bölgede faaliyet göstermektedir. 2008’de Fransız gemisinin korsanlar tarafından kaçırılması üzerine Fransa ATALANTA Operasyonunun oluşturulmasında etkili bir rol oynamıştır. Operasyon ODGP kapsamında yürütülmektedir. Aynı zamanda BMGK Kararları ile de uyumlu bir şekilde hareket etmekte ve üye devletlerarasında ortaklaşa bir girişimi

⁴ Atalanta, Antik Yunan mitolojisinde avcı, güreşçi ve koşucu olarak figür edilmektedir. Aynı zamanda Atalanta Yunan mitolojisinde nadir görülen güçlü bir kadın figürünü temsil etmektedir. Yunan sanatında ise avcılık ve spor becerilerini gösteren sahnelerde yer aldığı bilinmektedir (Mark Cartwright, 2021).

oluşturmaktadır. Korsanlıkla ilişkili olarak silah kaçakçılığı ve insan ticaretine dikkat çekilmektedir. ATALANTA Operasyonu AB'nin askeri nitelikteki bir misyonu olarak karşımıza çıkmaktadır (Aras ve Günar, 2016: 690-692; European Union External Action, 2021a).

1.4. İŞBİRLİĞİNE BAĞLI BÖLGESEL DÜZENLER KURMAK

2016 AB Küresel Strateji Belgesinde dördüncü öncelik olarak karşımıza çıkmaktadır. 21.yy'da AB kendi güvenliğini iki temel gerekçeye oturtmuştur. Bunlar ekonomik kalkınma ve barış temelleridir. AB tüm dünyada kırılgan toplumları da dâhil ederek işbirliğine dayalı bölgesel düzenler inşa etmek istemektedir. Aynı zamanda AB çıkarları doğrultusunda bölgesel örgütleri desteklemektedir. Küresel Stratejide bu önceliğin temel amacı başka ülke ya da bölgelere norm ihraç etmekten ziyade daha çok bölgesel deneyimlerden yola çıkarak karşılıklı ilham almaya dayanmaktadır. İşbirliğine bağlı bölgesel düzenler ikili, alt bölgesel, bölgesel ve bölgeler arası ilişkileri tek bir paydada buluşturmaktadır. Öte yandan işbirliğine bağlı bölgesel düzenlerin kurulması küresel oyuncuları da sahneye çıkarmaktadır. Bu sebeple küresel sahnede zorluklar ve fırsatlar ile karşılaşmaktadır. Bu önceliğin sağlanabilmesi için işbirliği içerisinde ortak küresel sorumluluklar desteklenmelidir. Bu bağlamda Küresel Strateji Belgesi Avrupa'da barış ve istikrarı sağlayabilmek amacıyla beş bölgeye dikkat çekmektedir. Bu beş bölge Avrupa'nın güvenliğini tehdit etmekte, barış ve istikrara (işbirliğine) dayalı Avrupa bölgesel düzenlerin kurulması önünde engel oluşturmaktadır. Bunlar; Avrupa, Akdeniz, Orta Doğu ve Afrika, Atlantik, Asya ve Arktik bölgeleridir (European External Service, 2016: 32; Mohan, 2023).

Küresel Strateji Belgesinde Rusya Stratejik bir zorluk olarak görülmektedir. Rusya ile Ukrayna arasında 2014 tarihinden itibaren devam eden çatışma hem bölgesel hem de küresel güvenliği tehdit etmektedir. AB -Rus ilişkileri 2014 tarihinde Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Doğu Ukrayna'ya çatışmacı yaklaşımı ikili ilişkilerde gerilimlere sebebiyet vermiştir. Akabinde 2022 Ukrayna savaşının yaşanması Rusya'nın AB üye devletleri arasında güvenlik endişelerine yol açmıştır. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) “devletlerarasında istikrarı, güvenliğini ve işbirliğini teşvik etmeyi amaçlayan hükümetler arası bir kuruluştur.” AGİT Kırımın ilhakını müteakip Ukrayna Özel Gözlem Misyonu (Special Monitoring Mission/SMM) ile Rusya- Ukrayna çatışma

çözümüne destek olmuştur. SMM Ukrayna'nın Doğusuna yönelerek güvenliğe ilişkin durumun izlenmesi ve raporlanmasında sorumludur. Bu kapsamda AGİT Avrupa'nın en kapsayıcı güvenlik forumu olarak nitelendirilmektedir. AGİT Rusya'yı ve tartışılması gereken konuları ele alarak diğer devletlerle işbirliğini sağlamaktadır. 2016 AB Küresel Strateji Belgesinde 1990 Paris Şartına ve Helsinki Nihai Senedine atıfta bulunulmuştur. Burada AB Rusya'nın uluslararası hukuka uygun olarak hareket etmesi ve Avrupa'nın güvenlik üzerine inşa ettiği normatif ilkelerine saygılı olması gerektiği vurgulanmıştır. Ukrayna 23-24 Haziran 2022 tarihinde AB Devlet ve Hükümet Başkanları Zirvesinde aday ülke olarak ilan edilmiştir. 14-15 Aralık 2023 tarihinde Ukrayna ile katılım müzakereleri resmi olarak başlamıştır. Rusya uluslararası hukuka aykırı davranarak Avrupa'nın barış ve istikrarını bozmaktadır. Bu sebeple AB Rusya ve Belarus'un Baltık Denizi Devletleri Konseyi'ndeki (Council of the Baltic Sea States/CBSS) faaliyetlerini diğer üye devletlerle birlikte askıya alma kararı almıştır (Anthony, 2015; Mahilaj, 2023: 49-51; Meister, 2022; T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı, 2024; Euronews, 2022).

Avrupa'nın Akdeniz bölgesinde çok önemli çıkarları vardır. Bunlar bölgedeki pazarlara ve enerji kaynaklarına erişimdir. AB ile doğu ve güney Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkiler değişen dünya düzeni ve artan belirsizlikle birlikte giderek daha karmaşık bir hâl almıştır. Bu bağlamda AB ile doğu ve güney Akdeniz ülkeleri arasındaki ilişkiler dikey ve asimetriktir. Bu zorluklar karşısında dik durabilmesi için AB doğu ve güney Akdeniz ülkeleri ile işbirliğini güçlendiren araç ve politikalar geliştirmiştir. Avrupa-Akdeniz ortaklığını geliştiren politikalardan biri de AiB projesidir. AiB, Avrupa-Akdeniz arasında bölgesel işbirliğini teşvik etmek amacıyla 1995 Barselona Sürecini⁵ temel alan hükümetler arası bir kuruluştur. AiB bölgesel istikrarın üç stratejik hedefini ele alan girişimler vasıtasıyla Avrupa-Akdeniz bölgesinde işbirliğine dayalı bölgesel bir düzen inşa etmektedir. Geçmişten günümüze süregelen üç çatışmadan söz etmek gerekirse bunlar Arap-İsrail, Cezayir-Fas ve Kıbrıs-Türk çatışmalarıdır. Bu da AB'yi Akdeniz'de Maşrik ve Mağrip bölgelerine yönlendirmektedir. Öte yandan Doğu Akdeniz'in istikrarını ve güvenliğini sağlamak isteyen AB Türkiye ile ilişkilere de

⁵ Barselona Süreci aynı zamanda Avrupa –Akdeniz Ortaklığı (EUROMED) olarak da bilinmektedir. Bu bağlamda AiB Barselona sürecinin devamını oluşturmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

yönelmiştir. Bu doğrultuda Türkiye ile Kıbrıs konusundaki ilişkilerin geliştirilmesi son derece önemlidir. Ancak bu durum Yunanistan ile iyi komşuluk ilişkileri söz konusu olduğunda mümkün olabilmektedir (European Union External Action Service, 2023b; European Union External Action Service, 2023c; Albinyana, t.y.).

Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy/ENP) AB'nin doğu ve güney komşularında istikrar ve barış sağlamak amacıyla karşılıklı faydaya/çıkarlara dayalı bir dış politika çerçevesi sunmaktadır. ENP 2004 tarihinde başlatılmıştır. ENP AB ve komşularının kilit bölgelerde ortaklaşa hareket etmelerine dayanmaktadır. Bu ortaklık ile değerler paylaşılmakta ve 2015 yılında incelen ENP ile işbirliğinin sağlanmasına ilişkin üç öncelik eklenmiştir. Bunlar ekonomik kalkınma, güvenlik ve göçtür. AB her bir ülke ile ortak çıkarlara dayalı özel ortaklıklar kurmaktadır. Buda daha fazla katılım ve ortak sorumluluğu beraberinde getirmektedir. AB 1995 Barselona sürecinden beri Mağrip ülkelerinde ekonomik kalkınma, istikrar ve barış için işbirliğine dayalı bir dönüşüm sağlamak adına çalışılmaktadır. Aynı zamanda bu karşılıklı çıkar ilişkisine de dayanmaktadır. AB-Körfez bölgesi ile ilişkilere bakıldığında üç kıtayı da ilgilendiren önemli bir merkezi rol oynamaktadır. Bu bölgenin istikrarı AB'yi doğrudan ilgilendirmektedir. Çünkü enerji tedarikini körfez ülkelerinden karşılamaktadır. Aynı zamanda iklim değişikliği gibi konularda da işbirliği sağlanmaktadır. Körfez Arap Devletleri İşbirliği Konseyi (Gulf Cooperation Council/GCC) altı üye devletten⁶ oluşmaktadır. Üye devletler arasında işbirliği içerisinde bütünleşme faaliyetlerini gerçekleştirmek ve iyi ilişkiler geliştirmeyi amaçlamaktadır. Arap Devlet Ligi (League of Arabs States/LAS) 1945 tarihinde Mısır'da tüm Arap devletlerini kapsayan hükümetler arası bir kuruluş olmakla birlikte üye devlet arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesine yönelik oluşturulmuştur. 22 devletten oluşmaktadır. İslam İşbirliği Teşkilatı (Organisation of Islamic Cooperation/OIC) Suudi Arabistan'ın Cidde kentinde 57 üye devletten oluşan uluslararası bir kuruluştur. 1969 tarihinde üye devletler arasında işbirliğini sağlamak ve İslam dünyasının çıkarlarını korumak adına kurulmuştur (European Union External Action Service, 2024a; Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, t.y.).

⁶ Bahreyn, Kuveyt, Umman, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri. Bkz.: "Middle East and Nort Africa (MENA)" European Union External Service, 2024a).

Tarihsel bağlamda Latin Amerika ile Karayipler arasındaki ilişki belirli bir mesafeyi içermektedir. Soğuk Savaş sonrasında küreselleşmenin beraberinde getirdiği zorluklar ve artan karşılıklı bağımlılık bu iki alt bölgeyi işbirliğine itmiştir. 1990’lı yıllardan önce bu iki alt bölge coğrafi olarak yakın olmasına karşın ilişkisel olarak uzaktırlar. Bu sebeple “uzak kuzenler” olarak tabir edilmiştir. Esasında bunun temel nedeni farklılaşma olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile farklı kültürel geçmişe sahip olmalarıdır. Din, dil, tarih ve sosyo-ekonomik yapılarındaki bu farklılıklar onları coğrafi olarak yakın ancak ilişkiler bakımından uzak kılmıştır. 1960’lı yıllardan itibaren sömürge devletlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ve ekonomik kalkınmalarını gerçekleştirebilmeleri için BM’ler ve çok taraflı kurumlar Güney işbirliğini desteklemişlerdir. Böylelikle bu iki alt bölge arasındaki ilişkiler güçlenerek 2011 tarihinde Latin Amerika ve Karayip Devlet Topluluğu (Community of Latin America and Caribbean States/CELAC) kurulmuştur. 1999’dan itibaren stratejik ortaklık kapsamında AB ile LAC tarafları arasındaki diyalogu sağlayan bölgesel ortaklık CELAC kurulmuştur (Montoute ve diğerleri, 2017: 1-4).

AB CELAC Zirvesi 26-27 Ocak 2013 tarihlerinde Santiago’da gerçekleşmiştir. Santiago Şili’nin başkentidir. CELAC 33 ülkeden oluşmaktadır. Zirve akabinde 2013-2015 tarihlerini kapsayan Eylem Planı kabul edilmiştir. Bu Eylem Planı iki bölge arasındaki ticaret ve yatırım politikalarının uygulanmasına dair bir taahhüt içermektedir. Böylece iki bölge arasında sekiz farklı alanda ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmiştir. İlk olarak bilim ve teknolojiye, ikinci olarak sürdürülebilir kalınmanın desteklenmesine, üçüncü olarak bölgesel bütünleşmeye, dördüncü olarak göç konusuna, beşinci olarak eğitim ve istihdam olanaklarının artırılmasına, altıncı olarak uyuşturucu ile mücadeleye, yedinci olarak cinsiyet eşitliğine, sekizinci olarak yatırım ve girişimcilik konularına dikkat çekilmiştir (Council of the European Union, 2013: 1).

Avrupa Komisyonu Yüksek Temsilcisi 6 Haziran 2023 tarihinde “AB ve Latin Amerika ve Karayipler Arasındaki İlişkiler için Yeni Gündem” başlığını taşıyan bir belge yayınlamıştır. AB CELAC Zirvesi öncesinde başlatılan iletişim iki bölge arasındaki ilişkileri yeniden revize etmek amacını taşımaktadır. Daha güçlü işbirliğini hedefleyen bu ortaklık kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır. Siyasi katılımı arttırmayı ve Küresel Ağ Geçidi (Global Gateway) ile yatırım ve ticaretin sürdürülebilir kılınmasını hedefleyen bu

ortaklık kurallara dayalı düzen sağlamak istemektedir. Ayrıca belgede bu ortaklık yeşil ve dijital geçişin hızlandırılması, insan güvenliğinin sağlanması, organize suç ile mücadele, insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğüne saygıyı, insani yardım, kültürler arası ağları ve ortak girişim faaliyetlerinin (Erasmus) teşvik edilmesi gibi konulara vurgu yapılmıştır. DTÖ’nde AB LAC ilişkilerinin geliştirilmesini amaçlayan ham madde kaynaklarını çeşitlendirmek ve küresel tedarik zincirini daha esnek hâle getirebilmek her iki bölge açısından karşılıklı faydaya dayalı bir siyasi ortaklık sunmaktadır (European Commission, 2023a; European Commission, 2023b: 1-2).

Josep Borrell Avrupa Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Avrupa Komisyonu Başkan Yardımcısı 16 Eylül 2021 tarihinde AB’nin Hint- Pasifik Stratejisi hakkında ortak bir iletişim sunmuş, 19 Nisan 2021 tarihinde Avrupa Komisyonu tarafından kabul edilmiştir. AB için Hint-Pasifik bölgesi önem arz etmektedir. Çünkü bölgenin büyüyen politik ekonomisinden ve demografik yapısından bahsetmek mümkündür. Bu da onu uluslararası düzenin şekillendirilmesinde ve küresel sorunlarla mücadele etmede önemli bir merkeze yerleştirmektedir. Bölge geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Bölgede yedi G20 üyesi (Çin, Kore Cumhuriyeti, Japonya, Endonezya, Hindistan ve Güney Afrika Cumhuriyeti) ve ASEAN bulunmaktadır. Bölge dünya nüfusunun beşte üçünü barındırmaktadır ve küresel GSYİH’nın % 60’ buradan karşılanmaktadır. Hint Okyanusunu AB nezdinde önemli kılan sebep ise Avrupa’nın Hint-Pasifik pazarlarına erişimini sağlayan ana rotanın buradan geçmesidir. Böylece bölgenin istikrarı ve seyrüseferin güvenliği söz konusudur. AB Hint-Pasik Strateji’sinde yedi öncelikli alan belirlemiş ve ortaklarıyla bu öncelikli alanlar doğrultusunda çalışacağını açıklamıştır. Bunlar “sürdürülebilir ve kapsayıcı refah, yeşil geçiş, okyanus yönetimi, dijital yönetim ve ortaklıklar, bağlantı, güvenlik ve savunma ve insan güvenliğidir” (European Commission, 2021a; European Commission, 2021b: 1-4).

AB’nin Hint-Pasifikteki ana rotası üzerinde bulunan Hint Okyanusu ve Güney Çin Denizi’nden Avrupa’ya gemi ile mal götürülmektedir ancak bu bölgelerde güvenlik endişeleri söz konusudur. İstikrarın ve güvenliğin sağlanması açısından ikili, çok taraflı ve bölgesel anlaşmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Afrika Boynuzu açıklarındaki Atalanta Operasyonunda ASEAN ile Stratejik ortaklık kurularak hareket edilmektedir. ASEAN üye devletlerinin donanmaları da katılarak istikrar ve güven arayışı sürmektedir. Bu da

ortaklıklar arasındaki işbirliğini güçlendirmektedir (European Union External Action Service, 2024b).

AB'nin Asya ile ortaklığı sadece Hin-Pasifik ile sınırlı değildir. AB- Asya Toplantısı (ASEM) 1996 tarihinde kurulmuş olmasına karşın resmi olmayan bir girişim olarak karşımıza çıkmaktadır. Ticaret, göç, iklim değişikliği, siber güvenlik ve terörle mücadele gibi konuları ele almaktadır. Esasen AB'nin Asya ile mazisi ASEM'den de öncesine, ASEAN'a dayanmaktadır. AB'nin ASEAN ile ilişkileri 1977 yılında kurulmuştur. Bölgede barış, istikrar ve ekonomik kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır. Ayrıca ASEAN AB'nin en büyük üçüncü ticaret ortağıdır. Yine bölgede başka bir ortaklık olarak Güney Asya Bölgesel İşbirliği Derneği (South Asian Association for Regional Cooperation/SAARC) görülmektedir. SAARC 1985 tarihinde kurulmuştur. Güney Asya ülkelerinden oluşmakta olup sekiz üyesi bulunmaktadır. Bu ülkeler; Afganistan, Bangladeş, Maldivler, Sri-Lanka, Butan, Nepal, Hindistan ve Pakistan'dır. Gözlem statüsünde bulunan ülkeler de yine sekiz tanedir. Bu ülkeler; AB, ABD, Myanmar, Çin, İran, Güney Kore, Mauritius ve İran'dır (European Union External Action Service, 2021b).

Küresel Stratejide AB Arktik bölgeye de dikkat çekmektedir. Kuzey Kutbu Kentsel Bölgesel İşbirliği (Arctic Urban Regional Cooperation/AURC) AB tarafından finanse edilmektedir. Yedi ülkeden oluşmaktadır. İzlanda, Finlandiya, Kanada, Grönland, Norveç, İsveç ve ABD'dir. Bölgede sürdürülebilir kalkınma ve iklim değişikliği ile mücadele çalışmaları yürütülmektedir. Avrupa Yeşil Anlaşması da çalışmaları desteklemektedir (European Union External Action Service, 2024c).

1.5. 21. YY KÜRESEL YÖNETİŞİMİ DESTEKLEMEK

Küresel Yönetişim, AB Küresel Strateji Belgesinin beşinci önceliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Artan güvensiz ve belirsiz bir ortamda devletler kendi başlarına küresel zorluklar ile baş edememektedir. Bu zorlukların üstesinden gelebilmek için ortak bir yapı ve işbirliğine ihtiyaç duyulmaktadır. Böylece ortak hedeflere yönelerek karşılıklı çıkar/fayda sağlanabilmektedir. Bu da küresel sistem içerisinde çok taraflılığın meydana getirmektedir. Çok taraflılık devlet ve devlet dışı aktörler (bölgesel ve küresel kurum ya da kuruluşlar) vasıtasıyla gerçekleşmektedir. Küresel ortaklıklar mevcut sistemi

korumaktan ziyade dönüştürmeyi amaçlamaktadır. Avrupa Komisyonu 17 Şubat 2021 tarihinde Ortak İletişimi yayınlayarak yeni bir strateji ileri sürmüştür. Bu strateji “AB’nin kurallara dayalı çok taraflılığını güçlendirmesi” başlığını taşımaktadır. Esasen bu strateji Evrensel ilkeler doğrultusunda hareket edilerek küresel zorluklar karşısında çok taraflı yaklaşımı sunmaktadır. Çok taraflılığa verilebilecek örneklerden biri BM’lerdir. AB ile BM arasındaki işbirliği çeşitli alanları kapsamaktadır. Bunlar; ekonomik kalkınmanın sürdürülmesi, iklim değişikliği, insan hakları, kitle imha silahlarının yaygınlaşmasının önlenmesi, çevre, barışı koruma, göç ve dijitalleşmedir. Ayrıca AB-BM küresel kriz yönetimi misyon/operasyonlarda birlikte hareket ederek stratejik ortaklık kurmuşlardır. Bu misyonlar; İsrail-Filistin, Libya, Irak, Orta Afrika Cumhuriyeti, Mali ve Batı Balkanlar’dır (European Union External Service, 2021c; European Union External Service, 2023d).

AB’nin kurucu ilkeleri ile BM ilkeleri birbirleriyle örtüşmektedir. Uluslararası sistem içerisinde artan jeopolitik rekabet beraberinde çatışma ve istikrarsızlığı getirmiştir. Bu sebeple AB diğer ortakları ile birlikte barış ve istikrarı sağlamak, temel değerleri korumak, sürdürülebilir kalkınmayı desteklemektedir. BM desteğiyle AB çatışma önleme ve kriz yönetiminde bütünleşik bir yaklaşım sergilemiştir. Bunun yanı sıra AB, BM ve diğer ortaklarıyla terörizm, aşırıcılık, organize suç, siber güvenlik, kara para aklama gibi konularda da işbirliği yürütmektedir. Çok taraflılık kapsamında AB’nin ortakları ile kurdukları işbirlikleri AGİT, Avrupa Konseyi, NATO’dur. AB demokrasi, insan hakları ve temel özgürlükler, cinsiyet eşitliği, insan onurunun korunması, çocuk hakları ve LGBTIQ haklarının korunmasına ilişkin olarak BM, Avrupa Konseyi ve AGİT ile aynı safta yer almaktadır. AB bu ilkelerin savunuculuğunu yapmaktadır. Öte yandan Afrika Birliği, ASEAN, CELAC gibi bölgesel kuruluşlar ile de ortaklıkları mevcuttur. Sivilleri korumak amacıyla küresel güvenlik açısından risk oluşturan çatışmalara yönelik 2022-2024 barış operasyonları ve kriz yönetimi AB’nin BM öncelikleri arasında yer almıştır. Değişen küresel düzende iklim değişikliği ve çevre konularına da dikkat çekmişlerdir. Öte yanda teknolojinin gelişmesiyle birlikte toplumun her kesiminde silahların kontrol edilmesi ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi evrensel ilkelere uyumu gerektirmektedir. Bu bağlamda AB İran ile Ortak Kapsamlı Eylem Planı oluşturmuştur (European Commission, 2021c: 3-4).

COVID-19 aşılarına adil erişim sağlanabilmesi için uluslararası dayanışma ve işbirliği içerisinde hareket edilmektedir. COVID-19 aşılarının küresel çapta dağıtılması için ACT-Accelerator ve COVAX tesisi ile işbirliği yapılmıştır. Ayrıca Dünya Sağlık Örgütü'nün (World Health Organization/WHO) revize edilmesi gerekmektedir. AB pandemi sonrasında yaşanan ekonomik krizden kurtulmak adına 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Girişimini başlatmıştır. Sosyal adalet anlayışı kapsamında Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (International Labour Organisation/ILO) çalışma standartlarının iyileştirilmesi hedeflenmektedir. AB Paris Anlaşması ile iklim nötrlüğü sağlamayı ve 2030'a kadar biyoçeşitlilik kaybının önlenmesi amacıyla Biyoçeşitlilik ve Çevre anlaşmaları yapmaktadır. 2021 BM Biyoçeşitlilik Taraftarları (COP15) ve İklim Değişikliği (COP26) bunlara verilebilecek örneklerdir. Uluslararası Göç Yönetimi (International Organization for Migration/IOM) uluslararası hukuka dayalı göçü teşvik etmektedir. AB BM İnsan Hakları Konseyi (UN Human Rights Council/UNHRC) ile hakların ve özgürlüklerin korunmasını sağlamaktadır. AB ayrıca Uluslararası Ceza Mahkemesi, UNHRC ve AIHM'ni de desteklemektedir. AB evrensel ilkelerin korunmasına ilişkin uluslararası hukuka meydan okuyan her girişime karşı koymaktadır (European Commission, 2021c: 5-7).

Hedley Bull toplumsal yaşamın temel hedefleri olduğunu, bu hedefleri ayakta tutan davranışları belirleyen kurallar olduğunu ve bu kuralları etkili kılan kurumların olduğunu ileri sürmüştür. Tarihsel bağlamda dünya düzenini şekillendirmede aktif rol oynayan bazı büyük güçlerin olduğunu söylemek mümkündür. Bu aktörler kendi vizyonları kapsamında dünya düzenini değiştirmek/dönüşmek istemektedir. Bu zorluklarda toplumsal kırılmaların mümkün olduğu zamanlarda gerçekleşmektedir. Bunlara verilebilecek örnek arasında Fransa'da Napolyon, Sovyetler Birliği'nde Lenin, Almanya'da Hitler ve Çin'de ise Mao görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin tek kutuplu bir dünya düzenine hâkim olması, Batılı Liberal değerlerin çok taraflı kurumlar aracılığıyla yayılmasını sağlayarak ve ortak hedefler kapsamında yaptığı işbirlikleri olmuştur. İkinci Dünya Savaşında Roosevelt yönetimindeki Anglo- Amerikan bu vizyonu hayata geçirerek kurallara dayalı bir dünya düzeni için üç plandan bahsetmiştir. Bunlardan ilki BM'dir. Uluslararası hukuka dayalı evrensel bir kuruluş olup barış ve istikrarı desteklemektedir. İkincisi yeni, çok taraflı serbest ticaret anlaşmalarıdır.

Üçüncüsü ise, sömürge devletlerin bağımsızlığı ve her devletin kendi kaderini tayin etmesi gelmektedir. Buna binaen küresel zorluklar arasında Ruanda ve Batı Balkanlarda yaşanan soykırım nedeniyle BM'ye üye olan ülkeler aldıkları karar ile koruma sorumluluğunu (Responsibility to Protect/R2P) yeni bir evrensel ilke olarak kabul etmişlerdir. R2P'nin kötü amaçlı kullanımına örnek 2011 yılında NATO Libya lideri Muammer Kaddafi'ye karşı müdahale gerçekleştirmiştir. Bu durum BMGK'nin iznine tabii tutulmuş olmasına rağmen bölgedeki devletler tarafından hoş karşılanmamış ve NATO'nun R2P'yi ele geçirdiği şeklindeki iddialara neden olmuştur. Buna verilebilecek bir diğer örnek ise Suriye iç savaşıdır (Patrick, 2023: 4-7).

AB ABD, Japonya, Mercosur, Hindistan ve ASEAN gibi ortakları ile ticaret anlaşmaları yaparak DTÖ'nün yeniden yapılandırılmasını sağlamaktadır. AB refahı açık ve kurallara dayalı ekonomik sisteme bağlı olduğunu kabul etmektedir. Bu bağlamda çok taraflılıkta esnek olmaya dikkat çekerek ikili veya çok taraflılığa daha fazla yer vermek gerektiğini ileri sürmektedir. Aynı zamanda Hindistan belgede serbest ticaret anlaşması kapsamında stratejik bir ortaklık oluşturmaktadır. AB'nin BRICS (Breziya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika) ülkeleri ile ilişkileri 2014 yılında Yeni Kalkınma Bankası (New Development Bank/NDB) ile kurumsal niteliğe kavuşmuştur. Küresel Strateji Belgesi kurallara dayalı çok taraflı yaklaşıma yenilikler kazandırmış olsa da bazı durumları gözden kaçırmaktadır. Bunlardan en önemlisi Çin liderliğinde çok taraflı düzenin kurulmasında BRICS devletlerinin revizyonist tutumlarını AB görmezden gelmektedir. Ancak bu durum AB açısından kusur oluşturmaktadır (Ujvari, 2016: 3-4).

2. STRATEJİK BİR MEYDAN OKUMA: RUSYA

AB dış politikasında Rusya stratejik bir zorluk olarak karşımıza çıkmaktadır. AB ile Rusya arasında tarihi ve kültürel bağlar bulunmaktadır. Bu sebeple Rusya AB açısından güvenlik endişesi oluşturmaktadır. Rusya demokrasi, hukukun üstünlüğü ilkelerine meydan okumaktadır. Bunu da komşu devletlerdeki egemenliğe ve toprak bütünlüğüne saygıyı hiçe sayarak, uluslararası toplumu manipüle ederek ve dezenformasyon çalışmaları yaparak gerçekleştirmektedir. AB barış, özgürlük, insan hakları, eşitlik, hukukun üstünlüğü ve refah gibi ilkeler üzerine kurulmuştur. AB Küresel Strateji Belgesinde dış politikasını belirleyen önceliklere de bu ilkeler yol göstermektedir. AB'nin iç ve dış politikasında normatif ilkelerin teşvik edilmesi AB politikalarının

mihenk taşını oluşturmaktadır. Rusya'nın dış politika hedefleri arasında büyük güç olmak, eski Sovyet ülkelerinde yeniden Sovyet rejimini teşvik etmek, AB'ne karşı Avrasya Ekonomik Birliği'nin kurulması, liberal düzene meydan okuyarak Rus şovenizmini desteklemek, etnik Rusları koruma altına alınmasını gerekçe göstererek hibrit savaş ve dezenformasyon kampanyaları başlatmak, Donmuş çatışma bölgelerinde devletlerin kendi kaderini tayin etme haklarını ellerinden almak ve enerji bağımlılığı konusunda AB'yi tehdit etmesi Rusya'nın AB'ye yönelik dış politika yaklaşımını oluşturmaktadır. Rusya'nın bu dış politika yaklaşımı BM, AGİT, Avrupa Konseyi normlarına, ilkelerine uyma yükümlülüğünü baltalamaktadır. Rusya'nın stratejik yaklaşımı AB'nin ilkeleriyle çelişki yaratmakta olup işbirliğine çok az pay bırakmaktadır. AB uluslararası sistemde demokrasi gibi liberal değerleri teşvik ederken Rusya'nın Suriye'deki otoriter rejime verdiği destek komşu devletlerde istikrarsızlığın ana sebebini oluşturmaktadır (EPP, 2021: 1).

AB-Rusya ilişkileri Rusya'nın Kırımı yasadışı ilhak etmesinden ve Ukrayna'nın doğusunu istikrarsızlaştırmaya çalışmasından bu yana daha da gerilemiştir. Bunun yanı sıra Rus istihbarat güçlerinin AB üyesi ülkelere sızması ve buna müteakip Rus diplomatların sınır dışı edilerek seyahat yasaklarının getirilmesi ve Rusya'nın “dost olmayan devletler” listesini yayınlaması, Rusya'nın AB ile ilişkilerinden ziyade üye devletler olan ikili ilişkilere daha çok önem verdiği görülmektedir. Rusya'nın bu tür politika girişimleri AB-Rusya ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Dahası Eylül 2021 tarihinde gerçekleşen Devlet Duması seçimlerinde Rusya'nın sivil toplum, insan hakları ve bağımsız medya kurumları üzerindeki artan baskısı AB-Rusya ilişkilerini sınırlandırmıştır. Rus anayasasında yapılan bazı değişiklikler “yabancı ajanlar”, “istenmeyen örgütler”, “aşırı sağa” yönelik yasalar insan hakları ve temel özgürlükler konusunda artan baskıya neden olmaktadır. Ayrıca Rusya sivil toplumu istikrarsızlaştırarak dezenformasyon kampanyaları yapmaktadır. Dahası kimyasal sınır gazının kullanılması Rusya'yı AB nezdinde zorlu ilişkilere tabii tutmaktadır. Tüm bu gelişmeler ışığında 2016'da AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogheri, AB-Rusya ilişkilerini beş temel ilkeye dayandırmıştır. Bu ilkeler; Minsk Anlaşmalarının uygulanması, AB'nin doğu ortakları ve diğer komşuları ile ilişkilerinin güçlendirilmesi, AB'nin Rus tehdidine karşı dayanıklılığının artırılması, AB

dış politikasında Rusya ile seçici ilişkilerin kurulması ve Rus sivil toplumunun desteklenmesidir (European Commission, 2021d: 1-2; Russells, 2018: 1).

AB-Rusya ilişkilerine yönelik 2021 yılında yayınlanan Ortak Tebliğ de beş ilke ileri sürülmüştür. Bu Ortak Tebliğ AB'nin dış politikasını ilkeli pragmatizm yaklaşımına dayandırmakta olup Rusya'yı eş zamanlı geri itmeyi, kısıtlamayı ve meşgul etmeyi hedeflemektedir. Beş temel ilkedен kısaca bahsetmek gerekirse; Birincisi Minsk Anlaşmalarının uygulanmasına yönelik ilkedir. AB insan hakları ihlallerinin ve demokrasinin savunucusu olmaya devam etmektedir ve bunu da uluslararası kuruluşlar vasıtasıyla (BM, AGİT, Avrupa Konseyi) gerçekleştirmektedir. Rusya devletlerin egemenlik haklarını ihlal ederek uluslararası hukuk taahhütlerini baltalamaktadır. Ukrayna ve Gürcistan bu duruma verilebilecek örnekler arasında yer almaktadır. Bu konuda AB Rusya'yı sorumluluk almaya ve Minsk Anlaşmalarına uymaya davet etmektedir. Ayrıca AB, Rusya'nın Ukrayna'daki etnik kimliğe yönelik uygulanan vize politikalarını da desteklememektedir. İkincisi AB'nin doğu ortaklığı ve diğer komşuları ile ilişkilerini güçlendirmesine yönelik ilkedir. Eski Sovyet toprakları olan bölgelerde AB normatif ilkelerini teşvik ederek Rus müdahaleciliğine karşı önlem almak istemektedir. Üçüncü ilke AB'nin Rus Tehdidine karşı dayanıklılığını arttırması, hibrit tehditleri hedef almaktadır. Enerji tedarikinin çeşitlendirilmesi, stratejik iletişim ve siber güvenlik konularına dikkat çekilmiştir. Dördüncüsü Rusya ile seçici etkileşimin gerçekleştirilmesi iklim değişikliği ve diğer çevre konularını kapsamaktadır. Terör ile mücadele ve İran nükleer anlaşması gibi konularda bu ilke dâhilindedir. Beşincisi Rus sivil toplumunun desteklenmesi, AB Rusya'nın bağımsız sivil toplum kuruluşlarına yönelik baskısını kınamıştır. Bu konuda Avrupa Komisyonu Rus sivil toplumuna mali yardım çağrısında bulunarak halklar arası temasın desteklenmesinin altını çizmiştir (European Commission, 2021d: 11-12; Russells, 2018: 8).

2.1. AB-RUSYA İLİŞKİLERİNDE KIRIM'IN İLHAK EDİLMESİ

Soğuk Savaş sonrası Rusya liberal demokratik anayasayı kabul etmiş ve uluslararası arenada tanınma çabası göstermiştir. 1990'lı yıllarda Rusya Batı ile ilişkilerini geliştirmeye istekli olduğundan bu yılların başı Batı ile Rusya arasında balayı olarak tasvir edilmiştir. Daha sonra Batı ile ilişkiler ABD üzerinden Avrupa'ya doğru kaymıştır. AB-Rusya ilişkilerinin tarihsel bağlamı 1990'lı yıllara dayanmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ikili ilişkilerin geliştirilmesi konusunda bazı adımlar atılmıştır. Bu adımlardan bir tanesi 24 Haziran 1994 tarihinde AB ile Rusya arasında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması (Partnership and Cooperation Agreement/PCA) imzalanmış, 1997 yılında ise yürürlüğe girmiştir. Anlaşmanın amacı ekonomik temelli olup siyasi, sosyal ve ekonomik işbirliğini de kapsamaktadır. Ayrıca eğitim gibi bilim ve teknoloji konularına da yönelmektedir. Bu bağlamda PCA AB- Rusya arasında kapsamlı işbirliği ve kademeli bütünleşme çerçevesini sunmaktadır (Haukkala, 2015: 27-29; Casier, 2016: 381).

AB-Rusya ilişkilerini anlayabilmek için öncelikle bu iki ülkenin temel dinamiklerini ele almak gerekmektedir. AB'nin komşuluk politikası kapsamında doğu ortaklığı projesinde yer alan Ukrayna Rusya açısından eski Sovyet toprakları olması hasebiyle önem arz etmektedir. Bu bağlamda Ukrayna ile Rusya ortak bir geçmişe sahip oldukları için kültürel bağları da bulunmaktadır. Dolayısıyla bu durum iki ülke arasında bazı anlaşmazlıklara yol açmaktadır. Ukrayna'nın bir yanı NATO bloğunu kapsarken öte yanı Rus topraklarını kapsamaktadır. Bu açıdan bakıldığında Ukrayna toprakları ezelden rakip olan iki ideoloji arasında kalmaktadır. Ukrayna'nın tampon bölgede olması, Rus doğal gaz tedarikinde transit rolü bulunması ve etnik bakımdan en fazla Rus azınlığına sahip ülke olması onu Rusya açısından özel kılmaktadır. Ukrayna tarafından ise Rusya Batı ile ilişkilerin dengede tutulmasında aktif rol oynamıştır. Bu dengeleri sağlamakta başkanlar bazen AB yanlısı bazen de Rus yanlısı bir tutum sergilemişlerdir. (Samsun, 2022: 7).

Ukrayna krizi esasen Rus yanlısı Başkan Viktor Yanukoviç'in AB ile Ortaklık Anlaşmasını (Partnership Agreement/AA) imzalamaması sonucu ortaya çıkmıştır. 2013 tarihinde Bağımsızlık Meydanında Yanukoviç'e karşı protestolar başlamıştır. Bu protesto Euromadian olarak adlandırılmaktadır. 2004 tarihinde gerçekleşen Turuncu Devrimden bu yana en büyük protesto olması yönüyle önemlidir. Euromedian olayları protestocular ile polis arasında çıkan çatışmada 100 kişinin can vermesiyle son bulmuştur. Akabinde Başkan Yanukoviç ile muhalefet arasında yapılan uzlaşma meydana gelen protestocular tarafından kabul edilmemiştir. Bu durum protestoların daha çok artmasına ve başkanlık binasını ele geçirmelerine dolayısıyla Yanukoviç'in kaçmasına neden olmuştur. Böylelikle Yanukoviç Ukrayna parlamentosu tarafından görevinden azledilmiş ve

hakkında tutuklama kararı çıkartılmıştır. Yaşanan bu olayların etkisi Kiev'i aşarak Ukrayna'nın Doğusunda ve Güneyinde (Kırım) de görülmüştür. Meydan yanlısı ile Rus yanlısı tarafların çatışmaları bu bölgelerde tansiyonun daha çok yükselmesine sebep olmuştur. Ukrayna krizinin asıl nedeni Ukrayna'nın Batı ile bütünleşme faaliyetlerinin ötesinde NATO'nun genişleme faaliyeti yatmaktadır. Bu durum Ukrayna'yı Rus eksenli bir politikadan Batı eksenli bir politikaya kaydırmaktadır. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinde yatan üç jeopolitik faktöre değinmek gerekirse bunlardan birincisi Ukrayna'nın doğusunda AB'nin artan etkisi, ikincisi Ukrayna'nın coğrafi konumu, üçüncüsü Ukrayna'daki yeni yönetimin Batı yanlı bir tutum içerisinde olmasıdır. Bunun yanı sıra Rusya'nın kendisini korumaya yönelik olarak NATO ve Batılı ittifaklarından uzak tutmaya çalışması yatmaktadır. Öte yandan Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesinde hidrokarbon yatakları bakımından zengin olan bu deniz bölgesinde Sivastopol merkezli Rus Karadeniz Filosu üzerindeki hâkimiyetini güçlendirmeye çalışması da yatmaktadır (Strycharz, 2022: 133-134).

Lider Yanukoviç'in devrilmesi akabinde çıkan çatışmalar Ukrayna'nın Doğusunu ve Güneyini esir altına almıştır. Bölgede artan istikrarsızlık, güvenlik endişelerini doğurmuştur. Rusya bölgede Rusça konuşan yurttaşlarına yönelik tehdit algısını ortadan kaldırmak ve kendi Rus vatandaşlarını koruma altına almak maksadıyla bölgeye askeri birliklerini göndermiş ve Kırım'ı ilhak etmiştir. Bunu da insan hakları gibi temel haklara dayandırarak yaşama hakkına vurgu yapmıştır. Böylelikle Rusya Kırım'ın ilhakını meşrulaştırmaya çalışmaktadır (Strycharz, 2022: 138-139).

Rusya ile Ukrayna arasında toprak bütünlüğüne ve siyasi bağımsızlığına karşı kuvvet kullanımının yasaklanması ilişkin yükümlülükler anlaşmalar kapsamında koruma altına alınmıştır. Özellikle bu iki ilke BM Şartı'nın 2(4) maddesinde ve Helsinki Nihai Senedinde açık bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Ayrıca bu yükümlülöklere ilişkin olarak ikili anlaşmalarda yapılmıştır. Ukrayna'nın nükleer silahlardan arındırılması maksadıyla 1994 Budapeşte Muhtırası imzalanmıştır. Rusya, Birleşik Krallık ve ABD nükleer silahlarından arınan Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü korumaya yönelik taahhütte bulunmuşlardır. Ukrayna-Rusya arasında 1997 tarihli Dostluk, İşbirliği ve Ortaklığa İlişkin Anlaşma imzalanmış yine aynı tarihte Ukrayna-Rusya arasında Karadeniz Filosu Kuvvetlerin Statüsü Anlaşması (Black Sea Fleet Status of Forces

Agreement/SOFA) yapılmıştır. Bu anlaşma ile Ukrayna Kırım donanma tesislerini Rusya'ya yirmi yıllığına kiralamıştır. 2010 yılında süresi dolan bu anlaşmanın yerine Kharkiv Anlaşmaları imzalanmış ve böylelikle süresi 2042 yılına kadar uzatılmıştır. Karşılık olarak Rusya Ukrayna'ya indirimli doğal gaz tarifeleri uygulamıştır (Marxsen, 2014:370-371; Erdemir & Erdemir,2014: 105-106).

Rusya Kırım'ın ilhakını iki yasal zemine dayandırarak açıklamaktadır. Bunlardan birincisi yurtdışındaki vatandaşların korunması, ikincisi de davet üzerine müdahalede bulunmasıdır. Uluslararası hukukta başka bir devletin topraklarında tehlike altında olan vatandaşların kurtarılması BM Şartı'nın 51. Maddesi (1.) fıkrası uyarınca kısmen meşru müdafaa hakkını vermekte olup aynı zamanda yine BM Şartı'nın 2. Madde 2 (4) 'ünde de kuvvet kullanma yetkisi verilmektedir. Bu bağlamda Rusya Kırım ve Sivastopol de etnik kökeni Rus olan azınlığı korumaya yönelik bir müdahalede⁷ bulunamaz. Çünkü burada azınlığın etnik kökenine değil Rus vatandaşı olup olmamasına bakılmaktadır. Meşru müdafaa sayılabilmesi için Rusça konuşan azınlığa karşı ağır insan hakları ihlallerinin işlenmesi gerekmektedir. Ayrıca Koruma Sorumluluğunun bir kriteri olarak Güvenlik Konseyi'nin iznine ihtiyaç duyulmaktadır. İkinci yasal zemin ise davet üzerine gerçekleştirilen müdahaledir. Yanukoviç aşırı sağcı, milliyetçi, Yahudi karşıtlığı ve yabancı düşmanı olarak gördüğü meydan protestocuların yönetime el koyması durumuna karşı olarak Rusya'yı Ukrayna'nın topraklarına müdahale etmeye davet etmiştir (Marxsen, 2014: 372-374).

Yanukoviç'in görevden azledilmesi ve yerine geçici hükümetin kurulmasından dolayı devrik lider Yanukoviç'in Rusya'dan yardım isteme gibi bir hakkı bulunmamaktadır. Nihayetinde Rusya Kırım'daki Rus birliklerini Yanukoviç'in davetine icabet etmek olarak nitelendirse de bu onun Kırım'ı İlhakını meşru kılmamaktadır. Rusya'nın Kırım'a askeri birlik göndermesi, Kırım referandumu sırasında Ukrayna askeri kuvvetlerinin Rus birlikleri tarafından engellenmesi ve askeri altyapıya el koyması, hukuka aykırı kuvvet kullanması ve Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü bozması, Rusya'nın uluslararası hukuka meydan okuduğunun apaçık kanıtı niteliğindedir. Bu sebeple BM Kırım'ın ilhakını yasadışı olarak tanımlamaktadır (Marxsen, 2014: 379).

⁷ Kuvvet kullanamaz. Meşru müdafaa hakkı olarak belirtilebilir (Marxsen, 2014: 372-374).

Rusya 26 Şubat- 3 Mart 2014 tarihleri arasında Ukrayna’da tatbikatlara başlamış aynı zamanda konvansiyonel birliklerini de kullanmıştır. Bunu limanları savaş gemilerine kapatarak, askeri üsleri ve havaalanlarını denetleyerek ve Kırım’da önemli geçiş yerleri kontrol ederek faaliyet gerçekleştirmiştir. Rusya Ukrayna ile imzaladığı üs anlaşmasında 20.000 askeri gerekçe göstererek Kırım’da asker tutmuştur. Ancak Putin Kırım’ın ilhaknya Rusya Silahlı Kuvvetleri’nin ellerinde nükleer güçlerini bulundurmasına karşın bunu kullanmadıklarını ifade etmiştir. Rusya bu konuda konvansiyonel yeteneklerin kullanıldığına dikkat çekmiştir. Rusya’nın Kırım’ı ilhaka hibrit savaşın ana bileşeni olarak kabul edilen düzensiz savaş ile ilişkilendirilmektedir. Bu bağlamda düzensiz savaş, ABD Silahlı Kuvvetleri Doktrinde ve Ortak Operasyonlarda “ilgili nüfuslar üzerinde meşruiyet ve nüfuz sağlamak için devlet ve devlet dışı aktörler arasında şiddetli bir mücadele olarak tanımlanmaktadır.” Özel kuvvetler tarafından gerçekleştirilen düzensiz savaş iki şekilde olabilmektedir. Birincisi düşman bir ulus devlete karşı bir isyanı veya direniş hareketini desteklemek veya isyan, ikincisi ise direnişe karşı dost bir ulus devleti desteklemektir. Bu bağlamda Rusya’nın Kırım’ı ilhak etmesinde ilk etken söz konusudur (Erol ve Oğuz, 2015: 269-270).

Rus medyası Kırım’daki Rus birliklerini kimlikleri belli olmayan askeri üniformalı ve silahlı “küçük yeşil adamlar” ve “kibar silahlı adamlar” etiketiyle paylaşmıştır. Bu kimliksiz özel kuvvetler Kırım’da önemli yerleri ve geçiş noktaları kuşatarak bölgenin kontrolünü kısa sürede ele geçirmişlerdir. Putin 1 Martta Karadeniz Filosu birliklerini bölgedeki etnik Rusları korumak amacıyla harekete geçirmek için parlamento onayı almıştır. Kırım’ın yeni başbakanı Sergel Aksenov, Kırım Özerk Cumhuriyeti’nin statüsüne ilişkin referandum gerçekleştirilmesini istemiş ve 16 Mart 2014 tarihinde Kırım’da referandum yapılması kararlaştırılmıştır. Bu süreçte Rus birlikleri Ukraynalı askerlere bilgilendirme operasyonu ve psikolojik baskı yapmıştır. Rus birlikleri ile Ukraynalı askerler kuşatmanın giderek şiddetlenmemesi konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Rus birlikleri Kuzey geçiş kapılarını tutmuş, sinyalleri ve elektriği kesmiş ve sabit hat iletişimi de engellemiştir. Kırım referandum sonuçları %96,77 ile Rusya’ya katılımın sağlanması yönünde oy kullanmıştır. Rusya önce Kırım’ı egemen bir devlet olarak tanımış akabinde 21 Mart 2014 tarihinde Kırım’ı ilhak etmiştir. Batı devletler tarafından bu durum yasa dışı olarak kabul edilmiştir. Bir yandan Rus birlikleri operasyon

yaparken öte yandan Rusya kendi halkını ve Kırım'ı hedef alan bilgilendirme kampanyası yapmaktadır. Bu durum Kiev'deki hükümetin Kırım'da Rus yanlısı protestocular tarafından anında faşist olarak etiketlenmesi protesto ve mesajların Rus gözetiminde olduğunu işaret etmektedir. Ayrıca Rusya'nın medya kanallarındaki artan baskıcı tutumu kendi lehine haber yapmasını sağlamış ve Rus kanalları tek seçenek hâline getirilmiştir. Öte yandan Rusya Euromadian protestocularına karşı Stop Maidan hareketinin yanında yer almıştır. Slogan olarak "Kırım'ın istikrarı için" ve "aşırılığa hayır" gibi ifadeler kullanılarak Rus yanlısı bir tutum izlenmiştir. Rusya Kırım'daki birliklerin müdahalesini inkâr kampanyası altında reddetmiş, kimliksiz asker konuşlandırması da onun makul gerekçesini oluşturmuştur. Rusya'nın bu bilgi savaşı (sofistik) gerek yurt içinde gerekse yurt dışında kitlelerin bilincini etkilemede şüphesiz başarı getirmiştir (Treverton ve diğerleri, 2018: 16-19).

2.2. AB'NİN RUS TEHDİDİNE KARŞI DAYANIKLILIĞINI ARTTIRMASI

2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı yasadışı ilhak etmesi ve doğu Ukrayna'daki istikrarsızlaştırma çalışmaları AB-Rusya ilişkilerini zayıflatmıştır. Özellikle Rusya'nın Kırım'ı ilhakında hibrit savaş yöntemini kullanması onu zafere götürmüştür. Hibrit tehditler arasında "dezenformasyon kampanyaları, siber saldırılar, siyasi veya ekonomik yolsuzluğu teşvik etme, nüfuz sahibi ajanlara sızma, bağımsız medyaya baskı yapma ve kritik altyapıyı satın alma" yer almaktadır. Hibrit tehditler doğaları gereği çok yönlü olmakla birlikte belirsiz ve gizlidir. Hibrit savaşın asıl gayesi toplumun veya devletin iç bütünlüğünü bozmaya yönelik gerçekleştirilen gizli müdahalelerle hedefin kararlılığını azaltmaya çalışmaktır. Rusya dezenformasyon kampanyalarını demokratik toplumlarda ifade özgürlüğü, medya ve pazar özgürlüğü gibi kırılgan alanları hedef alarak yürütmektedir. Bu da Avrupa'nın toplumsal uyumunun sağlanması noktasında olumsuz etki yaratmaktadır. Bu bağlamda hibrit tehditler "kama stratejisi" gibi toplumsal kutuplaşmayı ve radikalleşmeyi tetikleyen bir yöntem uygulamaktadır. Hibrit tehditler, toplumsal uyumun azaldığı noktada kaos ortamından ve birlik (kuvvet) eksikliğinden faydalanmaktadır. Bu duruma örnek olarak COVID-19 pandemisi ve Brexit referandumunda kutuplaşmayı arttırmak amacıyla yapılan Rus destekli sosyal medya bot ve trol kampanyaları gösterilebilmektedir. Bu bağlamda Birliğin güvenliği açısından

hibrit savaşı karşı dayanıklılık sağlanması önem arz etmektedir. AB hibrit tehditlere yönelik dayanıklılığı geliştirebilmek adına önemli bazı adımlar atmıştır. Bunlardan biri 2016 Avrupa Komisyonu Hibrit Tehditlerle Mücadeleye İlişkin Ortak Tebliğ (İletişim Çerçevesi) diğeri ise, 2018 tarihinde Hibrit Tehditlere Karşı Dayanıklılığın Arttırılması ve Yeteneklerin Güçlendirilmesine İlişkin Ortak Tebliğ'in yayınlanması olmuştur (Kalniete ve Pildegovcs, 2021: 24-26; Russell, 2018: 1).

Avrupa Komisyonu ve Yüksek Temsilcisi 2016 tarihinde Hibrit Tehditlerle Mücadeleye İlişkin Ortak Tebliğ yayınlamıştır. Bu Ortak Tebliğ ile siber güvenlik, kritik alt yapıların korunması, finansal sistemlerin korunması gibi konulara dikkat çekilerek farkındalık ve dayanıklılığın arttırılması hedeflenmiştir. AB üye devletleri ve ortakları arasında bilgi alış verişinde bulunulmasını ve istihbaratı sağlayacak AB Hibrit Füzyon Hücresi kurulmuştur. AB Hibrit Füzyon Hücresi, Avrupa Dış Eylem Servisi'nin (European External Action Service/EEAS) AB İstihbarat ve Durum Merkezi (EU Intelligence and Situation Centre/EU INTCEN) bünyesinde oluşturulmuştur. AB Hibrit Füzyon Hücresi ile dışarıdan gelen hibrit tehditleri algılanıp uyarı bilgilendirme sistemiyle analiz edilerek güvenli iletişimi sağlanması hedeflenmektedir. Stratejik iletişim farkındalığının arttırılmasında önemli rol oynamaktadır. Hibrit tehdit kullanıcıları toplumları istikrarsızlaştırmak için sosyal medya araçlarını kullanarak dezenformasyon kampanyaları başlatabilmektedir. Bu birey ve toplumları radikalleşmeye iterek toplumsal bölünmeyi hızlandırmakta ve kontrolün ele geçirilmesini sağlamaktadır. Bu sebeple hibrit tehditlere yönelik stratejik iletişimin geliştirilmesi gerekmektedir. Hibrit tehditler hakkında toplumun bilinçlendirilmesi ve dayanıklılığının arttırılması bu noktada esastır. Doğu ve Arap Stratcom Görev Gücü bu alanda hizmet vermektedir. Dilbilimciler ve medya uzmanları ile dezenformasyona karşı iletişimin geliştirilmesi sağlanmaktadır (European Comission, 2016: 4-5; Jacuch, 2020: 15). 2017 yılında Avrupa Hibrit Tehditlerle Mücadele Mükemmelliyet Merkezi kurulmuştur. Merkez "araştırma, eğitim, öğretim ve tatbikatlar" aracılığıyla hibrit tehditlere karşı bir uzmanlık merkezi olarak görev yürütmektedir. Merkeze sadece AB üye devletleri ve NATO müttefikleri katılabilmektedir (European Comission, 2018a: 3).

2016 yılında hibrit tehditlerle mücadeleyle yönelik atılan adımlar arasında Genel Veri Koruma Düzenleme (General Data Protection Regulation/GDPR) yer almaktadır.

GDPR ile siber uzayda kamu kurallarına uyulması hedeflenirken aynı zamanda temel hak ve özgürlüklerin korunmasını da kapsamaktadır. GDPR kişisel verilerin erişiminde dezenformasyona yol açan hibrit tehditlerin etki alanını sınırlamaktadır. GDPR kişisel verilerin yanlış kullanılması ve doğru bir şekilde yapılmayan veri toplama işlemlerine cezai işlemler uygulamaktadır. Bu da siber saldırılarda ve dezenformasyon kampanyalarının düzenlenmesinde caydırıcı bir etken yaratmaktadır. Yine 2016 yılında Emniyet Yetkilileri Veri Koruma Direktifi kurulmuştur. Amacı terörizm, organize suç ve siber suçlarla mücadelede sınır ötesi işbirliğinin sağlanmasında Emniyet Yetkililerince kişisel verilerin aktarılmasını sağlamaktadır. 2016 yılında atılan diğer bir adım ise Yolcu İsim Kaydı Sistemi'dir (Passenger Name Record/PNR). Hibrit tehditlerle mücadele etme amacını taşımaktadır. PNR sistemi, yolcuların terörizm, organize suç ve diğer suçlarla bağlantılarını açığa çıkarılmasında büyük rol oynamaktadır. PNR sistemi ile havada, karada ve denizde yolcuların kimlik bilgilerine erişerek güvenlik ön planda tutulmaktadır (Ünal, Kanat ve Gürkaynak, 2023: 399-400).

AB Siber Güvenlik Ajansı (European Union Agency for Cybersecurity/ENISA) 2004 tarihinde siber olaylara müdahalede bulunmak maksadıyla kurulmuştur. ENISA Birlik üyesi ülkelerin siber suçlara karşı mücadele edebilmek ve çözüm önerileri sunabilmek amacıyla kurulmuştur. AB 2007 tarihinde Kritik Bilgi Yapılarının Korunması Üzerine Bildirim (Critical Information Infrastructure Protection/CIIP) ile hibrit tehditlere karşı siber güvenlik politikalarını revize etmiştir. Böylelikle AB'yi geniş siber saldırılardan koruyarak toplumsal dayanıklılığı arttırmayı hedeflemiştir. Kritik Bilgi Yapıları bilgi ve iletişim teknolojilerini korumaya yöneliktir. CIIP ile terör faaliyetlerinin önüne geçilmesi ve yasadışı işlenen suçlarla mücadele edilmesi ve bunların yargıya taşınması amaçlanmıştır. Bu gelişmeler ışığında AB Komisyonu ve AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi 2013 tarihinde Siber Güvenlik Stratejisini ilan etmiştir. 2015 tarihinde Avrupa Güvenlik Gündemi oluşturulmuştur. Bu Gündem ile temel hakların korunması, çevrimiçi platformlarda şeffaflık, adalet, özgürlük ve demokratik denetimin gerçekleşmesi amaçlanmıştır. Günlük yaşamımızda dijitalleşmenin ve teknolojinin artan etkisi nedeniyle siber güvenlik sorunları ile daha sık karşı karşıya kalınmaktadır. Bu da devlet ve toplumlarda refah ve güvenliği tedirgin etmektedir. AB siber güvenlik alanında güçlü koordinasyonlar ve kapasite geliştirmeye

çalışarak siber güvenlik sorunlarını çözüme kavuşturmayı amaçlamaktadır. AB siber güvenlik alanında bazı adımlar atarak Ağ ve Bilgi Sistemlerinin Güvenliğine İlişkin Direktif (Directive on Security of Network and Information Systems/NIS) oluşturmuştur. 2016 yılında ulusal düzeyde gerçekleştirilen ilk mevzuat olması hasebiyle önemlidir. NIS ile üye devletlerarasında siber dayanıklılığın güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Ünal, Kanat ve Gürkaynak, 2023: 396-397; European Commission, 2018b: 7-8; Jacuch, 2020: 17).

Enerji güvenliği Rusya ve AB'nin ortak çıkar alanlarını oluşturmaktadır. AB ülkelerinin birçoğu Rus enerji kaynaklarına bağımlıdır. Bu bağlamda AB'nin dış politikası enerji ile ilgilidir. Ukrayna AB ile Rusya arasında enerji tedarikinde transit rolü bulunmakla birlikte aynı zamanda hidrokarbon yatakları bakımından da zengin bir bölgedir. Rusya özellikle 2014 yılından bu yana Ukrayna'nın enerji kaynaklarına saldırmıştır. Rusya Ukrayna savaşı ile zayıflayan enerji alt yapısı esasen Kırım'ın ilhak edilmesiyle başlamıştır. Rusya Kırım'daki gaz sahalarını ele geçirmiş, Karadeniz'in kuzeybatısında yer alan Hliibovske yer altı gaz deposunu işleten Ukrayna'ya ait şirketi kamulaştırmıştır. Rusya Ukrayna'nın enerji kırılganlığından faydalanarak Kırım yarım adasındaki enerji yataklarını kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak istemiştir. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi Ukrayna'yı deniz sahanlığındaki enerji kaynaklarından alı koymak istemesi yatmaktadır. Rusya Doğu Ukrayna'da askeri birliklerini yoğunlaştırarak hem ekonomik hem de enerji anlaşmazlıklarının yaşanmasını tetiklemiştir. Donbastaki ayrılıkçı bölgelere Ukrayna'nın enerji tedarikinde bulunmaması Rusya'nın insani yardım adı altında gaz tedarikinde bulunmasıyla sonuçlanmış ve kullanılan gazın maliyetini de Ukrayna'ya yüklenmiştir. Görünen o ki, Ukrayna'nın transit ülke konumunda olması Rusya-AB ilişkilerini derinden etkilemektedir. Rusya jeopolitik açıdan Ukrayna'yı istikrarsızlaştırarak güvenlik endişelerine yol açmaktadır. 2006 ve 2009 yıllarında Rusya-Ukrayna çatışması esnasında enerji arz kesintileri yaşanmıştır. Böylelikle Rusya AB'yi enerji arzı konusunda güvenlik endişesi duymaya itmiştir. (Ciambra, 2008: 13; Ratsiborynska, 2018: 5-6).

Enerji güvenliği sorunu AB-NATO işbirliği kapsamında değerlendirilmektedir. Bu konuda enerji verimliliğinin ve dayanıklılığının artırılması hedeflenmiştir. AB tek enerji pazarını kontrol ederken NATO kritik enerji alt yapılarının denetlenmesini ve geliştirilmesini sağlamaktadır. Enerji güvenliği konusunda dayanıklılığın oluşturulması

AB-NATO işbirliği çerçevesinde geliştirilmektedir. Bunlar yenilebilir enerji kaynaklarına yönelmek, enerji arzının çeşitlendirilmesini sağlamak, kritik enerji altyapılarını koruma altına almak gibi uygulamaları kapsamaktadır (Ratsiborynska, 2018: 14).

Küresel Strateji Belgesi AB'nin daha gerçekçi politikalar izleyerek normatif ilkelere bağlı kalması gerektiğine vurgu yapmaktadır. AB'nin dış politikasına ilişkin yeni yaklaşımı ilkeli pragmatizm ileri sürülmüştür. İlkeli pragmatizm yaklaşımı, eylemlerin pratik sonuçları ile normlara yapılan vurguyu anlatmaktadır (Pavlova ve Romanova, 2021: 209). Küresel Strateji Belgesinde AB ile Rusya'nın birbirine bağımlı olduğu ve çıkarları örtüştü zaman işbirliği yaptıkları ifade edilmektedir. AB'nin dış eylemlerine yön veren dayanıklılık kavramı AB kimliğini ifade etmekte olup normlarla yakından ilişkilendirilmektedir. Rusya ile AB farklı politika anlayışına ve normlara sahiptir. Bu sebeple Rusya potansiyel ortak olmaktan ziyade ötekileştirilmektedir. Dayanıklılık kavramı AB'nin normatif ilkeleri temelinde geliştirilmiş olup insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü, iyi yönetim gibi ilkeler ile yakından ilişkilidir. Dayanıklılık yaklaşımı AB'nin normlarını teşvik etmekten ziyade savunmayı hedeflemektedir. Bu da AB'yi savunmacı normatif güç yapmaktadır. Rusya ise AB'nin normatif argümanına meydan okuyan ülke olarak tasvir edilmektedir. AB dış politikasında Rusya tehdit olarak görülmekte ve ikili ilişkileri çıkmaza sürüklemektedir (Pavlova ve Romanova, 2021: 213-215). Öte yandan AB-Rusya stratejik ortaklığının pragmatist işbirliği doğrultusunda hareket edilmesi hâlinde AB'nin değerlerine zarar vereceği ve küresel aktörlüğünü sorgulatabileceği endişesi yatmaktadır (Barysch, 2006: 6).

SONUÇ

Soğuk Savaş sonrası uluslararası arenada istikrar ve barış konularına verilen önem artmıştır. Avrupa bütünleşme projesinin uluslararası bir yapıda olması onu eşsiz kılmaktadır. Birliği diğer tüm projelerden ayıran bu eşsiz özelliği onu dünya siyasetinde etkin bir güç konumuna getirmektedir. Ian Manners normatif güç Avrupa kavramını ortaya atarak AB hukukunda yer alan dokuz normatif ilkeden bahsetmiştir. AB'nin ilkelerinin, eylemlerinin ve dünya siyasetindeki rolünün daha iyi anlaşılması hususunda bu dokuz normatif ilke çok önemlidir. Bunlar temel ve alt normlar olmak üzere iki ayrılmaktadır. Temel normlar barış, özgürlük, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkelerini kapsarken alt normlar eşitlik, sosyal dayanışma, sürdürülebilir kalkınma ve iyi yönetim ilkelerini kapsamaktadır. AB'nin normatif gücü bu ilkeler ile doğrudan bağlantılıdır ve AB'nin dış politikasını şekillendirmektedir. AB üçüncü dünya ülkeleri ile işbirliği çerçevesinde ortaklıklar kurarak normatif kimliğini ulus ötesi topraklara taşımaktadır. Bu durum da AB'nin küresel bir aktör olup olmadığı sorusunu akıllara getirmektedir. Özellikle Berlin Duvarının yıkılması ile AB savunduğu ilkeler kapsamında uluslararası sistemde daha proaktif bir tutum sergilemektedir.

Soğuk Savaş sonrası değişen dünya siyasetinde AB bir takım zorluklar ile karşı karşıya kalmıştır. Esasen 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde küresel düzene etki eden güvenlik endişelerine/zorluklarına yer verilmiştir. Ancak küreselleşen dünyada AB zorlukların üstesinden tek başına gelememiştir. Bu sebeple AB 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi'ni revize ederek yeni bir dış politika yaklaşımı sunmuştur. Böylelikle 28 Haziran 2016 tarihinde AB Küresel Strateji Belgesini yayımlanmıştır. Küresel Strateji Belgesinde zorluklar varoluşsal krizler olarak nitelendirilmiştir. Dünyanın çeşitli yerlerinde çıkan çatışmalar, yasadışı göç faaliyetleri, Avrupa'da yaşanan terör saldırıları ırkçılık ve kimlik ayrışmasını tetikleyerek Avrupa şüpheliğinin atmasına neden olmuştur. Bu da Birliği kendi içerisinde bölünme tehlikesi ile baş başa bırakmıştır. Nitekim Brexit bu duruma verilebilecek bir örneği temsil etmektedir. Öte yandan iklim değişikliği sorunu AB'nin güvenliğini tehdit ederken Çin'in çeşitli projeler aracılığıyla Avrupa ülkelerine yatırımlar yapması Birlik içerisinde farklı görüş ayrılıklarını ortaya çıkarmıştır. Bunun yanı sıra Macaristan'ın Birlik üyesi bir devlet olmasına rağmen kendi değerlerine meydan okuması da ayrı bir sorun teşkil etmektedir. Tüm bu zorluklar Birlik

içerisinde güvenlik endişesi oluşturmaktadır. Birliğin güvenliğini tehdit eden tüm bu zorluklar normatif güç Avrupa'nın dönüştürücü gücünde azalan bir etki yaratmakta ve küresel aktörlüğünü sorgulatmaktadır. Bu bağlamda Küresel Strateji Belgesi Birliğin dağılmasını ve parçalanmasını önleyebilmek adına dış ve güvenlik politikasına yeni bir anlatı getirmiştir. AB Küresel Strateji Belgesi ile ilkeli pragmatizm vizyonunu ileri sürerek normatif gücünün yeniden yapılandırılmasını ve daha güçlü bir Avrupa yaratma amacını ortaya koymaktadır. Belgede ileri sürülen beş öncelik incelenerek özellikle dayanıklılık kavramına dikkat çekilmiştir.

AB Küresel Strateji Belgesi Nathalia Tocci tarafından hazırlanmıştır. Tocci'ye göre ilkeli pragmatizm “realpolitik ve pragmatik bir dış politika” diğer bir ifade ile realpolitik'e dönüşü ifade etmektedir. Tocci AB'nin doğu ve güney ülkelerine yapılan norm ihracına yönelik yürütülen politikalar yerine daha gerçekçi politikalara odaklanmanın gerekliliğine dikkat çekmiştir. Doğu komşuları ile ilişkilerin geliştirilmesine, diğer ülkelerle ilişkilerde ise daha seçici davranılarak mevcut duruma yönelik politikaların uygulanmasının altını çizmiştir. Dolayısıyla realpolitik daha pragmatik (çıkarlara) dayalı bir dış politika yaklaşımı sunmaktadır. Bu sebeple dayanıklılık kavramı bir “orta yol” olarak görülmektedir. Dayanıklılık devlet veya toplumların kriz veya şok gibi durumlar ile karşılaşması durumunda bu krizlere karşı gösterdiği direnç olarak ifade edilmektedir. Devlet veya toplumların kriz veya şok gibi durumlar karşısında dayanıklılık göstermesi veyahut direnç kazanması uyum sağlamak, öğrenmeye çalışmak veya esneklik kazanmak ile mümkün olmaktadır. Küreselleşme ile artan rekabet ve risk ortamında tehditlerin nereden geleceği belirsizdir. Bu sebeple belirsizliği ortadan kaldırmak mümkün olamamaktadır. Tez çalışmasında, toplumlarda dayanıklılık oluşturma'nın mümkün olup olmadığı tartışılmıştır.

Kırılgan devlet ve toplum yapılarında AB dayanıklılığı arttırarak toplumsal dönüşümün veya uyumun diğer bir ifade ile pragmatist bir dönüşümün sağlanmasını hedeflemektedir. Kırılgan devlet ve toplum yapılarındaki bu pragmatist dönüşüm adil ve şeffaf yönetim kurumlarının oluşturulması, çeşitli gruplar ile iş birlikler kurularak sosyal güvenin sağlanması, etkili ve kapsamlı bir yönetim modeli ile inşa edilmektedir. Bu bağlamda dayanıklılık ekonomik kalkınma, istikrar ve güvenlik kavramlarıyla bağlantılıdır. AB'nin dış ve güvenlik politikasına yön veren dayanıklılık yaklaşımının

temeli demokrasiye dayanmaktadır. Barış ve güvenliğin sağlanmasında, refahın artırılmasında ve insan haklarının savunulmasında da büyük rol oynamaktadır. Bu bağlamda dayanıklılık kavramının doğasında normatif ilkelerin olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Öte yandan dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan çatışmalar terör olaylarını tetiklemektedir. Bu durum istikrarsız bir ortam oluşturmakta ve güvenlik endişelerine yol açmaktadır. Tüm bunlara Çin'in küresel alanda artan etkisi de eklendiğinde AB dış politikada daha pragmatik bir yaklaşıma ihtiyaç duymuştur. Çin- AB ilişkilerinde insan hakları konusunda AB ilkeli tutumundan vazgeçmemiş aynı zamanda ekonomik ortaklıklar kapsamında pragmatik bir dış politika yaklaşımı sürdürmüştür. Bu durumda AB'nin dış politikasına yön veren dayanıklılık yaklaşımının bir orta yol sunduğu söylenebilir. Ancak dayanıklılık yaklaşımı kendi içerisinde çelişki oluşturmaktadır. Bu açıdan dayanıklılık yaklaşımının sorunlu olduğu iddia edilmektedir. Küresel Strateji Belgesinde dayanıklılık yaklaşımı dış ve güvenlik politikasında doğu ve güney ülkelerinde dayanıklılığı arttırmayı amaçlamaktadır. Küresel düzende rekabetin artması ve tehditlerin nereden geleceğinin belirsizliği zaman içerisinde güvenlik endişelerine neden olmuştur. Covid-19 pandemisi ve Rusya'nın Ukrayna müdahalesi bu duruma örnek gösterilebilmektedir. Bu durumda AB dış politikada uyguladığı dayanıklılık yaklaşımını iç politikaya döndürmüştür.

AB dış politikasında Rusya stratejik bir zorluk olarak görülmektedir. AB ile Rusya ortak bir tarihe ve kültürel bağlara sahiptir. Rusya eski Sovyet topraklarında yeniden hâkimiyet kurmak istemektedir. Bu sebeple Rusya AB açısından güvenlik endişesi oluşturmaktadır. Rusya AB'nin barış, özgürlük, demokrasi, hukukun üstünlüğü gibi normatif ilkelerine meydan okumaktadır. Rusya komşu ülkelerin egemenlik haklarını ihlâl etmekte ve toprak bütünlüğüne saygı duymamaktadır. Bu duruma verilebilecek örnek ise Kırım'dır. AB Rusya ilişkileri Kırım'ın ilhak edilmesi ile daha da gerilemiştir. Rusya Kırım'da tek bir kurşun bile atmadan hibrit savaş yöntemini kullanarak Kırım'ı yasa dışı ilhak etmiştir. Hibrit tehditler çok yönlü ve belirsiz olması yönüyle önemlidir. Hibrit tehditler arasında dezenformasyon kampanyaların düzenlenmesi, siber saldırıların yapılması, bağımsız medyanın kontrol altında tutulması ve kritik alt yapının satın alınması görülebilmektedir. Rusya dezenformasyon kampanyalarını kırılgan devlet ve toplumlarda ifade ve basın özgürlüğünü hedef alarak gerçekleştirmektedir. Aynı zamanda

hibrit tehditler öfkenin kutuplaştırılmasında büyük rol oynamaktadır. Böylelikle istikrarsız bir ortam oluşturarak ve kaos ortamı yaratarak toplumları bölmeyi hedeflemektedir. Rusya medyada bot ve trol kampanyaları düzenleyerek toplumları etkileyebilmektedir. Bu sebeple AB hibrit tehditlere karşı dayanıklılığını güçlendirmek istemektedir. Bu bağlamda AB Rusya'nın hibrit tehditlerine karşı dayanıklılığını arttırmayı üç etkene bağlamıştır. Tezde bu üç etken açıklığa kavuşturularak AB'nin Rusya ile ilişkilerinde ilkeli pragmatizm yaklaşımının etkinliği analiz edilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada elde edilen bulgular şu şekildedir; İlk olarak AB Rusya'ya enerji konusunda bağımlıdır. Rus doğal gazına olan bağımlılığı bazı üye devletler güvenlik endişesi olarak görürken bazı üye devletler Rus AB ilişkilerini desteklemekte ve çıkar odaklı yaklaşmaktadır. Bu sebeple AB'nin Birlik içerisinde tek sesliliği sağlayamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

İkincisi olarak ODKA ülkelerinde ve dünyanın çeşitli yerlerinde yaşanan çatışmalar istikrarsız bir toplum oluşturmaktadır. Kaos ortamından kurtulmak isteyen göçmenler müreffeh Avrupa topraklarına göç etmek istemektedir. Göçmen sayısının fazla olması ve yasa dışı yollarla gerçekleştirilmesi AB ülkelerinde güvenlik endişesine yol açmaktadır. Bu sebeple yasa dışı göç kültürel kimlik yozlaşmasına ve işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Bu durumda bazı AB üyesi devletlerin AB karşıtı tutum izlediği sonucuna ulaşılmıştır.

Üçüncü olarak dünyanın çeşitli yerlerinde çatışmalar yaşanmaktadır. Çatışmalar terör faaliyetlerini tetiklemektedir. Küreselleşme ile artan terör faaliyetleri Avrupa'da da görülmektedir. AB ülkeleri milliyetçi duygularla hareket etmiştir. Bu sebeple Avrupa'da görülen terör saldırıları ırk ayrımcılığını ortaya çıkarmaktadır. Bu durum da AB açısından güvenlik endişesi oluşturmaktadır. AB'nin ırkçı tutumlar sergileyerek kendi değerlerine aykırı davrandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dördüncü olarak Avrupa ülkelerinin ırkçı tutumları Birliğin eşitlik ve sosyal dayanışma gibi normatif ilkeleri ile örtüşmediği sonucuna ulaşılmıştır. 2008 Küresel finansal krizin yaşanması işsizlik sorununu ortaya çıkarmaktadır. Göçmenlerin Avrupa ülkelerine gelerek yerel halkı işsiz bırakacağı ve göçmenlerin "biz ve öteki" ayrışmasını

ortaya çıkaracağı korkusu AB ülkelerinde güvenlik endişesi yaratmaktadır. Bu sebeple Avrupa’da göçmen karşıtlığı, yabancı düşmanlığı, milliyetçilik ve ırkçılık söylemleri artmış ve aşırı sağ partiler güç kazanmıştır. Göçmenlerin ve yabancıların ötekileştirildiği bir toplumda AB’nin kadim değerlerinden bahsetmenin mümkün olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Beşinci olarak Euro Bölge krizinin yaşanması İngiliz ekonomisini de etkilemiştir. Bu durum İngiltere’de AB karşıtlığını arttırmıştır. Yaşanan iç ve dış göçler İngiltere’nin güvenliğini tehdit etmektedir. Bu sebeple göçmen karşıtı tutumlar artmıştır. Irkçılık ve kimlik ayrışmasının yaşanması, göçmenler ile teröristlerinde sınırlardan girerek güvenlik açıdan tehdit oluşturması ayrılma kampanyasında etkili olmuş ve tarihte ilk kez üye bir devlet Birlikte ayrılmıştır. Brexit’in Avrupa bütünleşme projesini derinden sarstığı sonucuna ulaşılmıştır.

Altıncı olarak Euro Bölge krizinin etkisiyle AB ülkeleri Çin ile işbirliği kapsamında çeşitli projelere imzalar atmıştır. Birlik içerisinde Çin’in ağır insan hakları ihlallerinde bulunması ve Çin yatırımlarının güvenilirliği sorgulanmıştır. Bu sebeple Birlik içerisinde görüş ayrılıkları yaşanmıştır. AB üyesi ülkelere bazıları Çin yatırımlarını destekleyerek pragmatik bir tutum sergilemiş bazı ülkelerde ilkeli bir duruş sergileyerek insan haklarının savunucusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yedinci olarak İklim değişikliği küresel düzeyde güvenlik endişesi oluşturmaktadır. Çünkü sıcaklıkların artması çölleşmeye dolayısıyla su ve gıda kıtlığına yol açarken aşırı yağışlar sel felaketlerine yol açmaktadır. Bu durum can ve mal kayıplarına neden olmaktadır. Sıcaklıklarda yaşanan artış hastalıkların yayılma hızını da arttırmaktadır. Bu sebeple iklim değişikliğinin insan sağlığına doğrudan etkisi olduğu söylenebilir. İklim değişikliği ve çevre politikalarının AB’nin sürdürülebilir kalkınma ilkesine atfedilmekte olup normatif yönünü vurguladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sekizinci olarak Macaristan AB’nin normatif gücüne zarar vermektedir. Çünkü Orban yönetimi anayasa değişikliğine giderek basın özgürlüğünün kontrol altına alması, yargının bağımsızlığının kısıtlamış ve sivil toplum kuruluşlarını zayıflatma girişimlerinde bulunmuştur. Bunlar Orban yönetiminin otoritesini güçlendirmektedir. Macaristan’ın Birlik değerlerinden hukukun üstünlüğü ilkesini baltaladığı sonucuna ulaşılmıştır.

Dokuzuncu olarak Rusya AB açısından güvenlik endişesi oluşturmaktadır. Rusya eski Sovyet topraklarında komünist ideolojisiyi yaymak istemektedir. Bu sebeple devletlerde istikrarsız bir ortam oluşturarak bölünme ve dağılmalarını kolaylaştırmaktadır. Kırım'ın yasa dışı ilhakı da bu şekilde gerçekleşmiş olup hibrit savaş yöntemi kullanılmıştır. Bu konuda AB Rus tehdidine karşı dayanıklılık arttırmayı amaçlamaktadır. AB'nin enerji konusunda Rusya'ya olan bağımlılığı azaltması gerekmektedir. AB'nin Rusya ile pragmatist işbirliği çerçevesinde hareket etmesi AB değerlerine zarar vermekte olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak AB dış politika dinamiklerini yeni uluslararası sistem çerçevesinde yeniden yapılandırarak politika ideallerini belirlemiştir. Bu kapsamda dış ve güvenlik politikasına ait beş öncelik ileri sürülmüştür.

Uluslararası toplumda yaşanan krizler, çatışmalar, şoklar karşısında AB'nin normatif gücü sınırlı kalmaktadır. Bu durum da AB'nin küresel aktörlüğünü sorgulatmaktadır. AB sadece Birlik içerisinde değil çevresine karşı da sorumluluk üstlenmektedir. Çünkü çevresini tehdit eden bir sorun kendisini de ilgilendirmektedir.

Çalışmanın tüm bu çıkarımları yanında, küreselleşmenin artmasıyla uluslararası sitemde Avrupa bütünleşme projesini sürdürebilmek oldukça zorlu bir süreci temsil etmektedir. Bu bağlamda yanan krizler, çatışmalar ve şoklar uluslararası toplumda olduğu gibi AB'nde de dengeleri değiştirebilmektedir. 2016 AB Küresel Strateji Belgesi'nde dış politika yaklaşımı olarak oluşturulan ilkeli pragmatizm ile dayanıklılık kavramı yakından ilişkilidir. Bu bağlamda dayanıklılık kavramı değer temelleri üzerine inşa edilerek pragmatist bir öncelik oluşturması onu kendi içerisinde tutarsız kılmaktadır. Dolayısıyla bu durum çifte standartlar oluşturmaktadır. AB'nin dış politikasının ya değer temelli ya da pragmatik eğilim içerisinde olması gerektiğidir. Aksi takdirde her iki yönde olması AB'nin değerlerine zarar vermektedir. Çözüm olarak AB'nin kırılğan devlet ve toplum yapılarında dayanıklılığını arttırması elzemdir. AB'nin hibrit tehditlerle mücadeleye yönelik oluşturduğu yapılar sayesinde daha fazla farkındalık oluşturularak dayanıklılık arttırılacaktır.

KAYNAKÇA

- AKÇA ATAÇ, C. (2012) “AB’nin Normatif Kapasite Sorunu, Akdeniz İçin Birlik Ve Türkiye”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 11, Sayı 1, ss. 1-24.
- AKÇADAĞ, E. (2012) “Yasadışı Göç Ve Türkiye”, **Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi**, Rapor No. 42, İstanbul, ss. 1-58.
- AKDOĞAN, M. (2018) “Avrupa Birliği’nin Sınırlarına Dayanan Mülteci Krizi Ve Yönetimi”, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 48-75.
- AKNUR, M.; İ. SAYLAN (2019) “Avrupa Demokrasisine Yönelik Güncel Bir Tehdit: Popülist Radikal Sağın Yükselişi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 18, Sayı 2, ss. 289-324.
- AKSOY M.; Ö. UĞUR (2016) “Avrupa Birliği’nin Dış Politikadaki Aktörlüğüne Etki Eden Güç Unsurları: Sivil Güç, Askeri Güç ve Normatif Güç”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, ss. 213-227.
- AKSOY VE UĞUR (2016) “Avrupa Birliği’nin Dış Politikadaki Aktörlüğüne Etki Eden Güç Unsurları: Sivil Güç, Askeri Güç ve Normatif Güç”, **Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 12, Sayı 1, ss. 213-227.
- AKŞEMSETTİNOĞLU, G. (2022) “AB Küresel Stratejisinin Başarısı Hakkında Bir Değerlendirme”, **Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı 27, ss. 362-379.
- AKŞEMSETTİNOĞLU, G. (2023) “Stratejik Düşünceden Ortak Eyleme AB’nin Ortak Güvenlik Ve Savunma Politikası Ve Avrupa Savunma Bütünleşmesi”, **TESAM Akademi Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, ss. 25-50.
- AKTAŞ, M. (2014) “Avrupa’da Yükselen İslamofobi Ve Medeniyetler Çatışması Tezi”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss. 31-54.
- AKTAŞ, M. (2017) “AB Ülkelerinde İslamofobi Ve Terörizm”, **Ombudsman Akademik**, Sayı 7, ss. 127-155.
- ALBINYANA, R. (t.y.) IEMed, “Çevrimiçi” <https://www.iemed.org/publication/euro-mediterranean-cooperation-between-regional-disarray-and-the-search-for-common-interests/>, Erişim Tarihi 18/05/2024.
- ALKAN, M. N. (2015) “Avrupa’da Yükselen Irkçılık: Pegida Örneği”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 8, Sayı 16, ss. 275-296.
- ALTIN, O. (2022) “Normative Power Policy In European Union-Africa Relations In The Context Of The Cotonou Agreement And The Economic Partnership Agreements And Its Impacts On Empowering Africa.”, **Journal Of Management And Economics Research**, Volume 20, Issue 3, ss. 123-151.

- ALTUNOK, A. E.; E. ALTUNOK (2016) “AB İklim Değişikliği Politikaları”, **Denetim**, Sayı 12, ss. 45-55.
- ANHOLT, R.; W. WAGNER (2020) “Resilience In The European Union External Action”, **Projecting Resilience Across the Mediterranean**, Ed.: E. Cusumano, S. Hofmaier, Palgrave Macmillan, Cham, ss. 17-36.
- ANTHONY, I. (2015) Russia As A Strategic Challenge For The European Union, “Çevrimiçi” <https://www.sipri.org/commentary/essay/2015/russia-strategic-challenge-european-union>, Erişim Tarihi 16/05/2024.
- ARAS, İ. (2015) “Avrupa Birliği Hukukunun Önceliği İlkesi”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 99, ss. 5-28.
- ARAS, İ. (2017) “Fransa’nın Arap Baharı Politikası”, **Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, ss. 137-169.
- ARAS, İ.;A. Günar (2016) “Avrupa Birliği Kriz Yönetim Sistemi: Ukrayna, Somali Ve Afganistan Örnekleri”, **Uluslararası Güvenlik: Yeni Politikalar, Stratejiler ve Yaklaşımlar**, Ed.: H. Çomak, C. Sancaktar, S. Demir, 1.bs., İstanbul, Beta Yayınları, ss. 663-696.
- ARMAN, M. N. (2011) “Eurosclerosis’ ten ‘Eurosteoporoz’a: Avrupa Birliği’nin Uygur Güç Nosyonunun Sonu”, **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 7, Sayı 26, ss. 87-106.
- ATEŞ, E. (2020) “Avrupa Birliği’nin Ortak Savunma Kimliğinde Almanya’nın Rolü”, **Yeni Dünya Ekonomi ve Güvenlik Mimarisi**, Ed: R. S. S. Biçer ve A. Yıldız, İstanbul, TASAM Yayınları, ss. 153-168.
- ATTINÀ, F. (2004) “The Barcelona Process, The Role Of The European Union And The Lesson Of The Western Mediterranean”, **The Journal of North African Studies**, Volume 9, Issue 2, ss. 140-152.
- AYDIN, B. (2022) “The EU as aNormal Power?: An Analysis of principled pragmatizm in EU foreign Policy”, Yüksek Lisans Tezi, **Marmara Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.
- AYUSO, A. (2023) EU-Mercosur: An Opportunity Not To Be Missed, “Çevrimiçi” <https://ip-quarterly.com/en/eu-mercosur-opportunity-not-be-missed> Erişim Tarihi 29/08/2023.
- BAKKE, E.; SITTER, N. (2022) “The EU’s Enfants Terribles: Democratic Backsliding In Central Europe Since 2010”, **Perspectives on Politics**, Volume 20, Issue 1, ss. 22-37.
- BALDUCCI, G. (2010) “The Limits Of Normative Power Europe In Asia: The Case Of Human Rights In China, **East Asia**, Volume 27, Issue 1, ss. 35-55.
- BALFOUR, R. (2009) “The Transformation Of The Union For The Mediterranean: Profile”, **Mediterranean Politics**, Volume 14, Issue 1, ss. 99-105.

- BÁRD, P.; KAZAI, V. Z. (2022) “Enforcement of a Formal Conception of the Rule of Law as a Potential Way Forward to Address Backsliding: Hungary as a Case Study”, **Hague Journal on the Rule of Law**, Volume 14, Issue 2, ss. 165-193.
- BARGUÉS, P. (2021) “From ‘Resilience’ to Strategic Autonomy: A Shift In The Implementation Of The Global Strategy?”, **EU-LISTCO Policy Papers**, Issue 9, ss. 1-16.
- BARGUÉS, P.; P. MORILLAS (2021) “From Democratization To Fostering Resilience: EU Intervention And The Challenges Of Building Institutions, Social Trust, And Legitimacy In Bosnia And Herzegovina”, **Democratization**, Volume 28, Issue 7, ss. 1319-1337.
- BARYSCH, K. (2006) “The EU And Russia: From Principle To Pragmatism?”, **Centre For European Reform**, ss. 1-8.
- BAYRAK, M.; F. KIRBAŞOĞLU (2023) “Çin’in Balkanlardaki Yükselen Yapısal Gücü: Politikalar, Etkiler ve Bölgesel Denge Arayışları”, **Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, ss. 91-100.
- BAYRAKLI, E.; K. KESKİN (2017) “Avrupa’nın Mülteci Krizi”, **Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, ss. 115-136.
- BICCHI, F. (2006) “Our Size Fitsall: Normative Power Europe And The Mediterranean”, **Journal Of European Public Policy**, Volume 13, Issue 2, ss. 286-303.
- BIRCHFIELD, V. (2013) “A Normative Power Europe Framework Of Transnational Policy Formation”, **Journal of European Public Policy**, Volume 20, Issue 6, ss. 907-922.
- BISCOP, S. (2016) “The EU Global Strategy: Realpolitik With European Characteristics”, **Egmont Security Policy Brief**, No. 75, June 2016.
- BİLECEK, T. S. (2019) “Yeni Stratejik Vizyon Bağlamında Avrupa Birliği’nin Dış ve Güvenlik Politikası”, Yüksek Lisans Tezi, **Çankaya Üniversitesi, S.B.E.**, Ankara.
- BJÖRKDAHL, A. (2011) “Normative And Military Power In EU Peace Support Operations”, **Normative Power Europe: Empirical and Theoretical Perspectives**, Ed.: R.G. Whitman, Palgrave Macmillan, London, ss. 103-126.
- BJÖRKDAHL, A. (2011) “Normative And Military Power In EU Peace Support Operations”, **Normative Power Europe**, Ed.: R. G. Whitman, Palgrave Studies in European Union Politics, Palgrave Macmillan, London, ss. 103-126.
- BLIZKOVSKY, P. (2012) “Two Crises, Two Responses: Adjustment Of Economic Governance In ASEAN And The European Union”, **Asia Europe Journal**, Volume 9, 91-106.
- BOŞILCĂ, R. L., M. STENBERG; M. RIDDERVOLD (2021) “Copying In EU Security And Defence Policies: The Case Of EUNAVFOR MED Operation Sophia”, **European Security**, Volume 30, Issue 2, ss. 218-236.

- BOSSE, G. (2009) “Challenges For EU Governance Through Neighbourhood Policy And Eastern Partnership: The Values/Security Nexus In EU–Belarus Relations”, **Contemporary Politics**, Volume 15, Issue 2, ss. 215-227.
- BOURIS, D. (2011) “The Limits Of Normativepower Europe: Evaluatingthethirdpillar Of The Euro-Mediterraneanpartnership”, **Political Perspectives**, Volume 5, Issue 2, ss. 80-106.
- BOZTAŞ, A.; S. ÖZTÜRK (2021) “Son Dönemde Avrupa Birliği’nin Uluslararası Sorunlar Perspektifi: Brexit, Mülteci Krizi, Covid 19 Pandemisi”, **InTraders International Trade Academic Journal**, Cilt 4, Sayı 1, ss. 19-32.
- BRETHERTON, C.; VOGLER, J. (2005) **The European Union as a globalactor**, Routledge.
- Bridgewater College** (t.y.), An Introduction to the Tunisian Revolution, “Çevrimiçi” https://wp.bridgewater.edu/wwoodward/?page_id=31, Erişim Tarihi 10/10/2023.
- CADIER, D. (2019) “The Geopoliticisation Of The EU’s Eastern Partnership”, **Geopolitics**, Volume 24, Issue 1, ss. 71-99.
- CAN AKTAN, C. (2000) Avrupa Birliği’nin Temel Değerleri, “Çevrimiçi”, <http://www.canaktan.org/ekonomi/avrupa-birligi/temel-degerleri.htm> Erişim Tarihi 13/03/2023
- CARTWEIGHT, M. (2021) “Çevrimiçi” <https://www.worldhistory.org/Atalanta/> Erişim Tarihi 15/05/2024.
- CASIER, T. (2011) “The Rise Of Energy To The Top Of The EU-Russia Agenda: From Interdependence To Dependence?”, **Geopolitics**, Volume 16, Issue 3, ss. 536-552.
- CASIER, T. (2016) “From Logic Of Competition To Conflict: Understanding The Dynamics Of EU-Russia Relations”, **Contemporary Politics**, Volume 22, Issue 3, ss. 376-394.
- Charter Of Fundamental Rights Of The European Union** (2000) Official Journal of the European Communities, 2000/C, 364/01.
- CHEN, C. (2021) “The Rise Of China In Europe: A Challenge To Integration?”, **International Journal of China Studies**, Volume 12, Issue 2, ss. 245-270.
- CHEN, X. (2022) “Unpacking Normative Power Europe: EU Promotion Of Security Norm Cluster In ASEAN”, **European Security**, Volume 31, Issue 2, ss. 262-288.
- CIAMBRA A.(2008) “EU-Russia Relations Revisited: Where ‘Shared Values’ End, And Energy Begins”, **Paper Prepared For The Second ECPR Graduate Conference Panel 354 - Central And Eastern Europe: Issues And Interactions II**, Universitat Autònoma Barcelona, 25-27 August, ss. 1-23.
- CİCİOĞLU, F.; Y. BAYRAM (2019) “Avrupa Birliği’nin Değerleri Çerçevesinde Ortadoğu Politikasını Anlamlandırmak: Mısır, Suriye ve Irak Örneği”, **International Journal of Political Science and Urban Studies**, Cilt 7, Sayı 2, ss. 327-360.

- COHEN-TANUGI L. (2021), The Groundwork Of European Power, “Çevrimiçi” <https://geopolitique.eu/en/articles/europe-as-an-international-normative-power-state-of-play-and-perspectives/>, Erişim Tarihi 29/08/2023.
- COLELLA, D. S. (2020) “Avrupa Birliği’nde Hukukun Üstünlüğü Krizi Üye Ve Aday Ülkelere Yönelik Önleyici Politikaların Siyaseti”, **Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 38, ss. 69-85.
- COLOMBO, S. (2022) “Principled Pragmatism Reset: For A Recalibration Of The EU's Diplomatic Engagement With The MENA Region”, **Istituto Affari Internazionali (IAI)**, Papers 21, ss. 1-26.
- CONNELLY, J. (2012) “Environmental Policy In The European Union And The Contested Notion Of Sustainable Development”, **Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Volume 20, Issue 1, ss. 199-217.
- COPSEY, N.; K. POMORSKA, K. (2014) “The Influence Of Newer Member States In The European Union: The Case Of Poland And The Eastern Partnership”, **Europe-Asia Studies**, Volume 66, Issue 3, ss. 421-443.
- Council of the European Union** (2009) “European Security Strategy A Secure European In A Better World”, Brussels.
- Council of the European Union** (2013) “Eu-Celac Action Plan 2013-2015”, Santiago, 5748/13, Presse 32, 27 January 2013.
- Council on Foreign Relations** (2023) Mercosur: South America’s Fractious Trade Bloc, “Çevrimiçi” <https://www.cfr.org/background/mercosur-south-americas-fractious-trade-bloc>, Erişim Tarihi: 17/10/2023.
- CROSSON D. M. ve diğerleri (2021) “Multi-Layered Actions? Sustaining Partnerships In The EU Integrated Approach To Conflicts And Crises”, **JOINT Research Papers**, Issue 7, ss. 40-58.
- ÇAKMAK, H. (2018) “Akdeniz için Birlik ve Türkiye'nin Rolü”, **TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Sunumu**, İstanbul, ss. 215-223.
- ÇELİK, S. (2022) “2022 Rusya’nın Ukrayna’yı İşgali: AB Entegrasyonu için Yeni Dönem”, **Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, ss. 521-533.
- ÇELİK, Ü. (2017) “AB’nin Küresel Stratejisi Ve AB Ordusu Tartışması”, **Euro Politika**, Özel Sayı, ss. 205-217.
- ÇİÇEKLİ, A.; A. ÇİÇEKLİ (2022) “Demokrasinin Güncel Tehdidi: Popülizm”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı 48, ss. 199-220.
- ÇÖPOĞLU, M. O. (2017) “Avrupa’da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler Ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme”, **Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi**, Cilt 4, Sayı 8, ss. 1-17.

- DEBARDELEBEN, J. (2021) "The European Union's Eastern Partnership: Bold Ambitions in a Troubled Region", **CGAI: Canadian Global Affairs Institute**, ss. 1-6.
- DEBUYSERE, L.; S. BLOCKMANS (2019) **Europe's Coherence Gap In External Crisis And Conflict Management The EU's Integrated Approach Between Political Rhetoric And Institutional Practice**, Ed.: S. Weises, Bertelsmann Stiftung, November 2019, ss. 1-53.
- DEBUYSERE, L; S. BLOCKMANS (2021) "The EU's Integrated Approach To Crisis Response: Learning From The UN, NATO and OSCE", **The EU And Crisis Response**, Ed.: R. M. Ginty, S. Pogodda, O. P. Richmond, Manchester University Press, ss. 86-114.
- DELCOUR, L. (2018) "Dealing With The Elephant In The Room: The EU, Its 'Eastern Neighbourhood' and Russia", **Contemporary Politics**, Volume 24, Issue 1, ss. 14-29.
- DEMİR, B. N. (2019) "AB'nin Dış Politikasının Normatif Güç Avrupa ve Realist Güç Avrupa ile Suriye'de Karşılaştırmalı Analizi", Yüksek Lisans Tezi, **Orta Doğu Teknik Üniversitesi, S.B.E.**, Ankara.
- DIEZ, T. (2013) "Normative Power As Hegemony", **Cooperation and Conflict**, Volume 48, Issue 2, ss. 194-210.
- DIEZ, T. (2021) "The EU In A Changing World Order: In Defence Of Normative Power 2.0", **Marmara Journal Of European Studies**, Volume 29, Issue 1, ss. 1-20.
- DOAN, X. L. (2013) "EU-ASEAN Relations In The Post-Cold War Era: An Analysis Of The Impact Of Normative Factors On Interregionalism", **Doctoral Dissertation**, Aston University.
- DURAKÇAY, F. A. (2023) "The European Union's Policies To Protect The Rule Of Law In The Case Of Democratic Backsliding In Hungary", **Akademik Hassasiyetler**, Volume 10, Issue 22, ss. 1-28.
- EFE, H.; N. ARICI (2023) "Göçmen Akını Karşısında AB'nin Güvenlikleştirilen Göç Politikaları", **Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt 31, Sayı 2, ss. 161-193.
- ELETEK, Ö. (2023) "Environmental And Climate Policies Of The Eu: Where Does Turkey Stand On?", **Bölgesel Araştırmalar Dergisi**, Cilt 7, Sayı 1, ss. 257-289.
- ELMAS, F. Y.; M. KUTLAY (2011) "Avrupa'yı Bekleyen Tehlike: Aşırı Sağın Yükselişi", **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Uşak, Analiz No. 11, ss. 1-22.
- EPP (2021) EU-Russia Relations: From a Strategic Partner to a Strategic Challenge, "Çevrimiçi" <https://www.epp.eu/papers/from-a-strategic-partner-to-a-strategic-challenge>, Erişim Tarihi 19/06/2024.

- ERDEMİR, H.; B. N. ERDEMİR, B. N. (2014) “The EU-Russian Conflict On Crimea And Its Regional Implications”, **EURINT, Centre for European Studies, Alexandru Ioan Cuza University**, Volume 1, ss. 104-119.
- ERIKSEN, E. O. (2006) “The EU–A Cosmopolitan Polity?”, **Journal of European Public Policy**, Volume 13, Issue 2, ss. 252-269.
- ERMAĞAN, İ. (2018) “Çin Ve Avrupa Birliği İlişkilerinde Sorun Alanları Ve Kriz Yönetimi”, **Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 9, Sayı 16, ss. 85-96.
- EROL, M. S.; Ş. OĞUZ (2015) “Hybrid Warfare Studies And Russia’s Example In Crimea”, **Gazi Akademik Bakış**, Cilt 9, Sayı 17, ss. 261-277.
- ESCAP (2009) What Is Good Governance? “Çevrimiçi” <https://repository.unescap.org/handle/20.500.12870/3794>, Erişim Tarihi: 25/03/2023.
- ESEN, H. (2017) Avrupa’daki Büyük Terör Saldırıları, “Çevrimiçi” <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/avrupadaki-buyuk-teror-saldirilari-/886942>, Erişim Tarihi 08/03/2024.
- ESER, H. B.; A. ÇİÇEK (2020) “Avrupa’da Aşırı Sağın Ayak Sesleri: Zenofobinin Patolojik Normalleşmesi”, **Alternatif Politika**, Cilt 12, Sayı 1, ss. 114-144.
- EUNAVFOR MED Operation Sophia (t.y.) “Çevrimiçi” <https://www.operationsophia.eu/about-us/> Erişim Tarihi: 15/05/2024.
- Eurofound (2011) Solidarity principle, “Çevrimiçi” <https://www.eurofound.europa.eu/en/european-industrial-relations-dictionary/solidarity-principle>, Erişim Tarihi 15/03/2023.
- Euronews (2022) AB, Rusya Ve Belarus'un Baltık Denizi Devletleri Konseyi'ndeki Faaliyetlerini Askıya Aldı, “Çevrimiçi” <https://tr.euronews.com/2022/03/05/ab-rusya-ve-belarus-un-balt-k-denizi-devletleri-konseyi-ndeki-faaliyetlerini-ask-ya-ald> Erişim Tarihi 16/05/2024.
- European Comission (t.y.) “Çevrimiçi” <https://ec.europa.eu/component-library/eu/about/eu-values/> Erişim Tarihi 09/03/2023.
- European Commission (2001) “European Governance: A White Paper”, Brussels, 428.
- European Commission (2016) “Joint Communication To The European Parliament And The Council/ Joint Framework On Countering Hybrid Threats A European Union Response”, Brussels, 6 Nisan 2016, 18 Final.
- European Commission (2017) “Joint Communication To The European Parliament And The Council A Strategic Approach To Resilience In The EU’s External Action”, High Representative Of The Union For Foreign Affairs And Security Policy, Brussels, 7 Haziran, 21 Final.

- European Commission** (2018a) “Joint Report To The European Parliament, The European Council And The Council/ On The Implementation Of The Joint Framework On Countering Hybrid Threats From July 2017 To June 2018, Brussels, 13 Haziran 2018, 14 Final.
- European Commission** (2018b) “Joint Communication To The European Parliament, The European Council And The Council/ Increasing Resilience And Bolstering Capabilities To Address Hybrid Threats”, Brussels, 13 Haziran 2018, 16 Final.
- European Commission** (2021a) Questions And Answers: EU Strategy For Cooperation In The Indo-Pacific “Çevrimiçi” https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_4709 Erişim Tarihi 19/05/2024.
- European Commission** (2021b) “Joint Communication To The European Parliament And The Council/ The EU Strategy For Cooperation In The Indo-Pacific”, High Representative of the Union for Foreign Affairs and Security Policy, Brussels, 16 Eylül 2021, 24 Final.
- European Commission** (2021c) “Joint Communication To The European Parliament And The Council/ On Strengthening The EU’s Contribution To Rules-Based Multilateralism”, Brussels, 17 Şubat 2021, 3 Final.
- European Commission** (2021d) “Joint Communication To The European Parliament, The European Council And Council/ On EU-Russia Relations - Push Back, Constrain And Engage”, Brussels, 16 Haziran 2021, 20 final.
- European Commission** (2023a) New Agenda To Strengthen EU's Partnership With Latin America And The Caribbean, “Çevrimiçi” https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_3045 (Erişim Tarihi: 18.05.2024).
- European Commission** (2023b) “Joint Communication To The European Parliament And The Council/ A New Agenda For Relations Between The EU And Latin America And The Caribbean”, Brussels, 7 Haziran, 17 Final.
- European Commission** (t.y.) Eastern Partnership,”Çevrimiçi” https://neighbourhood-enlargement.ec.europa.eu/european-neighbourhood-policy/eastern-partnership_en, Erişim Tarihi 21/10/2023.
- European Network of Equality Bodies** (2019) “Çevrimiçi” <https://equineteurope.org/equality-in-europe/eu-legislative-framework/>, Erişim Tarihi 14/03/2023.
- European Union** (t.y.) Aims And Values, “Çevrimiçi” https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/principles-and-values/aims-and-values_en, Erişim Tarihi 09/03/2023.
- European Union External Action** (2021a) Operation Atalanta, The European Union Naval Force For Somalia Takes Stock After 13 Years Operating, “Çevrimiçi”

https://www.eeas.europa.eu/eeas/operation-atalanta-european-union-naval-force-somalia-takes-stock-after-13-years-operating_and_en, Erişim Tarihi: 15/05/2024.

European Union External Action (2023a) Union for the Mediterranean (UfM), “Çevrimiçi” [The Diplomatic Service of the European Union](https://www.eeas.europa.eu/eeas/union-mediterranean-ufm_en), https://www.eeas.europa.eu/eeas/union-mediterranean-ufm_en Erişim Tarihi 26/09/2023.

European Union External Action (2023d) The EU and the United Nations, “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-and-united-nations_en Erişim Tarihi 22/05/2024.

European Union External Action Service (2023b) Union for the Mediterranean (UfM) and the EU, “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/eeas/union-mediterranean-ufm-and-eu_en Erişim Tarihi 17/05/2024.

European Union External Action Service (2023c) “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-t%C3%BCrkiye-press-remarks-high-representative-josep-borrell-after-adoption-joint-report-state-play_en Erişim Tarihi 17/05/2024.

European Union External Action Service (2024a) Middle East and North Africa (MENA), “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/eeas/middle-east-and-north-africa-mena_en, Erişim Tarihi 18/05/2024.

European Union External Action Service (2021b) “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/eeas/asia_en Erişim Tarihi 19/05/2024.

European Union External Service (2016) “Shared Vision, Common Action: A Stronger Europe, A Global Strategy For The European Union’s Foreign And Security Policy”, 24 June 2016.

European Union External Service (2017a) “From Shared Vision to Common Action: Implementing the EU Global Strategy Year 1”, A Glabal Strategy for the European Union’s Foreign and Security Policy, 2017.

European Union External Service (2017b) A Security And Defence Union In The Making: Recent Development And What’s Coming Up “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/node/34278_en Erişim Tarihi 15/05/2024.

European Union External Service (2018) “From Shared Vision To Common Action: A Global Stratefy For The European Union’s Foreign And Security Policy”, Implementation Report Year 2, June 2018.

European Union External Service (2021c) Multilateral Relations, “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/eeas/multilateral-relations_en Erişim Tarihi 22/05/2024.

European Union External Service (2022) Eastern Partnership, “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/eeas/eastern-partnership_en, Erişim Tarihi 14/10/2023.

- European Union External Service (2024b) “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-and-indo-pacific-partners-more-stable-and-prosperous-world_en#:~:text=The%20economic%20links%20between%20the,Sea%20to%20Europe%20and%20back Erişim Tarihi 19/05/2024.
- European Union External Service (2024c) 15 Towns And Cities Starting New Cooperation Across The Arctic, “Çevrimiçi” https://www.eeas.europa.eu/eeas/15-towns-and-cities-starting-new-cooperation-across-arctic_en, Erişim Tarihi 19/05/2024.
- FJÄDER, C. (2014) “The Nation-State, National Security And Resilience In The Age Of Globalisation”, **Resilience**, Volume 2, Issue 2, ss. 114-129.
- FORSBERG, T. (2011) “Normative Power Europe, Onceagain: A Conceptualanalysis Of An Ideal Type”, **JCMS: Journal Of Common Market Studies**, Volume 49, Issue 6, ss. 1183-1204.
- GARCIA, M. (2015) “The European Union And Latin America:‘Transformative Power Europe’versus The Realities Of Economic Interests”, **Cambridge Review of International Affairs**, Volume 28, Issue 4, ss. 621-640.
- GILLESPIE, R. (2008) “A Union For The Mediterranean... Or For The EU? Profile”, **Mediterranean Politics**, Volume 13, Issue 2, ss. 277-286.
- GILSON, J. (2020) “EU-ASEAN Relations In The 2020s: Pragmatic Inter-Regionalism?”, **International Economics And Economic Policy**, Volume 17, Issue 3, ss. 727-745.
- GIOVANNI, F. (2018) “EU-CIVCAP Preventing And Responding To Conflict: Developing EU Civilian Capabilities For A Sustainable Peace”, **Report On EU Comprehensive Approach To Conflict Prevention And Peacebuilding**, ss. 1-72.
- GIUSTI, S. (2020) “The European Union Global Strategy And The EU's Maieutic Role”, **Journal Of Common Market Studies**, Volume 58, Issue 6, ss. 1452-1468.
- GOGA, G. L. (2009) “Good Governance In The EU”, **Acta Universitatis Danubius. Juridica**, Volume 5, Issue 1, ss. 173-181.
- GREND, B. (2017) “The Impact Of Migration-Related Threats On The Security Of European Countries”, **Current Challenges For The EU Development Policy**, Ed.: S. Jankiewicz, The WSB University in Poznan Research Journal, Vol. 72, No. 1, ss. 199-212.
- GÜLEÇ, C. (2015) “Avrupa Birliği’nin Göç Politikaları Ve Türkiye’ye Yansımaları”, **TESAM Akademi Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 81-100.
- GÜNDOĞDU, E.; B. Ç. GÜNDOĞDU (2023) “Avrupa Birliği Enerji Güvenliğinin 2022 Ukrayna Krizi Bağlamında Analizi”, **Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Avrupa Araştırmaları Dergisi**, Cilt 31, Sayı 2, ss. 133-159.
- GÜNEŞ, A. M. (2016) “Avrupa Birliği’nin Temel Değerleri Üzerine”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, Sayı 125, ss. 307-340.

- HARRIS, J. M. (2000) “Basic Principles Of Sustainable Development”, **Global Development and Environment Institute**, Tufts University, USA, 1-24.
- HAUKKALA, H. (2015) “From Cooperative To Contested Europe? The Conflict In Ukraine As A Culmination Of A Long-Term Crisis In EU–Russia Relations”, **Journal of Contemporary European Studies**, Volume 23, Issue 1, ss. 25-40.
- HE, J. (2016) “Normative Power In The EU And ASEAN: Why They Diverge”, **International Studies Review**, Volume 18, Issue 1, ss. 92-105.
- HEKİMLER, O. (2020) “Alman Dış Politikasında Güç Kavramı ve Sivil Güç Konseptinin Geleceği”, **Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss. 1-11.
- HYDE-PRICE, A. (2006) “Normative Power Europe: A Realist Critique”, **Journal Of European Public Policy**, Volume 13, Issue 2, ss. 217-234.
- İLHAN, Ş. K. (2022) “Avrupa Birliği Güvenlik Perspektifinde Terörizm Ve Avrupa Şüpheliği”, **Paradigma**, Cilt 11, sayı 2, ss. 79-88.
- JACUCH, A. (2020) “Countering Hybrid Threats: Resilience In The EU And Nato’s Strategies”, **The Copernicus Journal of Political Studies**, Issue 1, ss. 5-26.
- JAIN, R. K.; S. PANDEY (2013) “Indian Elities And The EU As A Normative Power”, **Baltic Journal Of European Studies**, Volume 3, Issue 3, ss. 105-121.
- JONES, W., TEYTELBOYM, A.; D. ROHAC (2017) “Europe’s Refugee Crisis: Pressure Points and Solutions”, **American Enterprise Institute**, April 2017, ss. 1-15.
- JOSEPH, J.; A. JUNCOS (2019) “Resilience As An Emergent European Project? The EU’s Place In The Resilience Turn”, **Journal of Common Market Studies**, ss. 1-18.
- JUNCOS, A. E. (2017) “Resilience As The New EU Foreign Policy Paradigm: A Pragmatist Turn?”, **European Security**, Volume 26, Issue 1, ss. 1-18.
- JUNCOS, A. E. (2018) “Resilience In Peacebuilding: Contesting Uncertainty, Ambiguity, And Complexity”, **Contemporary Security Policy**, Volume 39, Issue 4, ss. 559-574.
- JUNCOS, A. E.; S. F. PRATT (2024) “Pragmatist Power Europe: Resilience And Evolution In Planetary Organic Crisis”, **Cooperation and Conflict**, ss. 1-18.
- JURGENS, E. (2007) The Principle Of The Rule Of Law Report “Çevrimiçi” <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=11593>, Erişim Tarihi 12/03/2023.
- KAKIŞIM, C. (2019) “Enerji Krizlerinin Etkisiyle Şekillenen Avrupa Birliği’nin Enerji Politikası”, **Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 10, Sayı 2, ss. 460-472.

- KALNIETE, S.; T. PILDEGOVIČS (2021) “Strengthening The EU’s Resilience To Hybrid Threats”, **European View**, Volume 20, Issue 1, ss. 23-33.
- KARAAĞAÇ, Y. (2022) “Batı Avrupa’da Aşırı Sağ Partilerin Yükselişi: Belçika Örneği”, **EURO Politika**, Sayı 16, ss. 27-33.
- KAYA, A. (2020) “Normatif Güç Avrupa Birliği Söylemi Bağlamında Avrupa Birliği’nde İnsan Hakları Normları ve Dış Politika Uygulamaları”, Yüksek Lisans Tezi, **Ankara Üniversitesi, S.B.E.**, Ankara.
- KAYA, F. (2021) “EU’s Civilian Power Preference in the International System”, **International Journal of Social, Political and Economic Research**, Volume 8, Issue 2, ss. 255-272.
- KAYA, Ö. K.; A.S. KAYA (2017) “Saint-Malo Sonrası Dönemde Avrupa Birliği’nin Uluslararası Kimliği: Bir Sivil Güçten Daha Fazlası Mı?”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Cilt 15, Sayı 29, ss. 283-304.
- KENIG-WITKOWSKA, M. (2017) "The Concept of Sustainable Development in the European Union Policy and Law", **Journal of Comparative Urban Law and Policy**, Volume 1, Issue 1, ss. 64-80.
- KESİCİ, G. E. (2022) “Rusya-Ukrayna Savaşı’nın AB’nin Enerji Politikalarına Yansıması”, **EURO Politika**, Sayı 15, ss. 46-54.
- KESKİN, M. H.; F. KÖKYAY (2020) “Paris Anlaşmasına Giden Süreçte AB İklim Değişikliği Ve Çevre Politikaları”, **Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 25, ss. 315-340.
- KEYİK, M.; M.S. EROL (2019) “Realizme Göre Güç ve Güç Dengesi Kavramları”, **Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, ss. 12-49.
- KOCHENOV, D. (2016) “The Acquis And Its Principles: The Enforcement Of The ‘Law’ versus The Enforcement Of ‘Values’ In The European Union. The Enforcement Of EU Law And Values”, **University of Groningen Faculty of Law Research Paper**, No. 28, ss. 1-24.
- KOÇAKOĞLU, M. A. (2021) “Kuşak Ve Yol Girişimi’nin Avrupa-Çin İlişkilerine Etkisi Üzerine Bir Analiz”, **Avrasya Dosyası**, Cilt 12, Sayı 1, ss. 40-59.
- KORLA, F. (2022) “Ukrayna Krizi Sonrasında Avrupa’da Enerji Sorunsalı: Alternatif Enerji Arz Kaynakları Ve Türkiye”, **Journal of Economics and Political Sciences**, Cilt 2, Sayı 1, ss. 1-19.
- KOROSTELEVA, E. A. (2020) “Paradigmatic Or Critical? Resilience As A New Turn In EU Governance For The Neighbourhood”, **Journal of International Relations And Development**, Volume 23, Issue 3, ss. 682-700.
- KOZIEN, A. (2021) “The Principle Of Sustainable Development As The Basis For Weighing The Public Interest And Individual Interest In The Scope Of The Cultural Heritage Protection Law In The European Union”, **Sustainability**, Volume 13, Issue7, ss. 1-17.

- KUNNAMAS, N. (2020) “Normative Power Europe, ASEAN And Thailand”, **International Economics and Economic Policy**, Volume 17, ss. 765-781.
- KURUT, D. (2023) “Çin’in Balkan Politikası: Kuşak-Yol Projesi’nin Bölgeye Etkileri”, **Avrasya Etüdleri**, Sayı 62, ss. 35-65.
- KUTLAY, M. (2017) “Brexit’sonrası İngiltere Ve AB Bütünleşmesinin Geleceği”, **Liberal Perspektif Analiz**, Sayı 4, Ocak 2017, ss. 1-25.
- KÜÇÜK, M. (2021) “Avrupa Birliği’nin Güvenlik Strateji Belgeleri’nin Analizi”, **Diplomasi Araştırmaları Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, ss. 37-49.
- KÜÇÜKKELEŞ, M. (2013) “AB’nin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışı”, **Seta Analiz**, Cilt 63, ss. 1-28.
- ŁAPCZYŃSKI, M. (2009) “The European Union’s Eastern Partnership: Chances And Perspectives”, **Caucasian Review Of International Affairs**, Volume 3, Issue 2, ss. 143-155.
- LAUX, M. (2021) AB'nin Orta Akdeniz'deki Deniz Operasyonlarının Evrimi: Arama Ve Kurtarmadan Kademeli Uzaklaşma, “Çevrimiçi” <https://tr.boell.org/tr/2021/05/17/abnin-orta-akdenizdeki-deniz-operasyonlarinin-evrimi-arama-ve-kurtarmadan-kademeli> Erişi Tarihi 15/05/2024.
- LENZ, T. (2013) “EU Normative Power And Regionalism: Ideational Diffusion And Its Limits”, **Cooperation And Conflict**, Volume 48, Issue 2, ss. 211-228.
- MADAK, Ö.; E. GENÇALP (2020) “2011 Libya Krizi Ve Avrupa Birliği’nin Askeri Müdahale Girişimi”, **Yaşar Üniversitesi E-Dergisi**, Cilt 15, ss.1-20.
- MAHILAJ, S. (2023) “EU And OSCE Cooperation In The Russia-Ukraine Conflict: Impacts And Limitations”, **ESI Preprints**, Volume 15, ss. 49-61.
- MANNERS, I. (2000) “Normative Power Europe: A Contradiction in Terms?”, **Copenhagen Peace Research Institute**, Roskilde University, ss. 1-61.
- MANNERS, I. (2002) “Normative Power Europe: A Contradiction In Terms?”, **Journal Of Common Market Studies**, Volume 40, Issue 2, ss. 235-258.
- MANNERS, I. (2006) “Normative Power Europe Reconsidered: Beyond The Crossroads”, **Journal of European Public Policy**, Volume 13, Issue 2, 182-199.
- MANNERS, I. (2008a) “The Normative Ethics Of The European Union”, **International Affairs**, Volume 84, Issue 1, ss. 45-60.
- MANNERS, I. (2008b) “The European Union's Normative Strategy For Sustainable Peace”, **Strategies for Peace: Contributions of International Organisations, States and Non-State Actors**, Ed.:V. Rittberger and M. Fischer, Barbara Budrich Publishers, ss. 130-151.

- MANNERS, I. (2009) "The EU's Normative Power in Changing World Politics", **Normative Power Europe in a Changing World: A Discussion**, Ed.: A. Gerrits, Netherlands Institute of International Relations, ss. 9-24.
- MANSFIELD, E. D.,; J. SNYDER (2012) "Democratization And The Arab Spring", **International Interactions**, Volume 38, Issue 5, ss. 722-733.
- MARTINEZGARNELO Y CALVO, G. (2014) "The Eastern Partnership As An Expression Of The European Neighbourhood Policy: Reinforcing The European Normative Power With The Eastern Partners", **Eastern Journal Of European Studies**, Volume 5, Issue 1, ss. 131.
- MARXSEN, C. (2014) "The Crimea Crisis—An International Law Perspective", **Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht (Heidelberg Journal Of International Law)**, Volume 74, Issue 2, ss. 367-391.
- MATTHEIS, F.,; U. WUNDERLICH (2017) "Regional Actorness And Interregional Relations: ASEAN, The EU And Mercosur", **Journal of European Integration**, Volume 39, Issue 6, ss. 723-738.
- MEHMETCİK, H. (2019) "Bölgeselcilik Çalışmalarında Bölgeler Üstü Ve Bölgeler Arası İlişkiler: Avrupa Birliği Ve Afrika Birliği İlişkileri Örneği", **International Journal of Political Science and Urban Studies**, Cilt 7, ss. 72-84.
- MEISTER, S. (2022) A Paradigm Shift: EU-Russia Relations After the War in Ukraine, "Çevrimiçi", <https://carnegieendowment.org/research/2022/11/a-paradigm-shift-eu-russia-relations-after-the-war-in-ukraine?lang=en¢er=europe> Erişim Tarihi 16/05/2024.
- Merriam- Webster Dictionary** (t.y.) "Çevrimiçi" <https://www.merriam-webster.com/dictionary/power> Erişim Tarihi 06/02/2023.
- MILIONI, A. (2020) "Social Solidarity In The European Union: A Normative Approach", **New Awareness of Solidarity in European Union Law and Beyond**, Ed.: M. Del Chicca, Arnus University Books, ss. 9-32.
- Mission of Ukraine to the European Union** (2021), Eastern Partnership, "Çevrimiçi", <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/en/2633-relations/spivpracya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/shidne-partnerstvo> Erişim Tarihi 14/10/2023.
- MOHAN, R. (2023) "Revisiting Cooperative Regional Orders In The European Global Strategy", **Politeia Research Foundation (PRF)**, <https://prfworld.org/revisiting-cooperative-regional-orders-in-the-european-global-strategy/> Erişim Tarihi 16/05/2024.
- MONTOUTE, A. ve diğerleri (2017) **The Caribbean In The European Union-Community Of Latin American And Caribbean States Partnership**, Germany, EU-LAC Foundation, December 2017.

- NEPSTAD, S. E. (2013) "Mutiny And Nonviolence In The Arab Spring: Exploring Military Defections And Loyalty In Egypt, Bahrain, And Syria", **Journal of Peace Research**, Volume 50, Issue 3, ss. 337-349.
- NIEMANN, A.; DE WEKKER, T. (2010) "Normative Power Europe? EU Relations With Moldova", **European Integration Online Papers**, Volume 14, Sayı 1, ss. 1-42.
- NILSSON, M.; D. SILANDER (2016) "Democracy And Security In The EU's Eastern Neighborhood? Assessing The ENP In Georgia, Moldova, And Ukraine", **Democracy and Security**, Volume 12, Issue 1, ss. 44-61.
- NIȚOIU, C. (2009) "Normative Aspects Of EuPolicy Towards The Western Balkans: LessonsFromThe Central And Eastern European Integration", **Analytical**, Volume 2, Issue 2, ss. 21-30.
- NOUREDDİNE, R. (2016) "Normative Power Europe And In Field Of Human Rights: Is The EU A Force For Good In The World?", **Australian and New Zealand Journal of European Studies**, Volume 8, Issue 2, ss. 111-118.
- ÖNER, S. (2014) "Avrupa'da Yükselen Aşırı Sağ, Yeni 'Öteki'ler Ve Türkiye'nin AB Üyeliği", **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 13, Sayı 1, ss. 163-184.
- ÖRMECİ, O. (2014) "Kıbrıs Müzakerelerinde Yeni Dönem: Enerji Jeopolitiği Ve Akdeniz Birliği Olgusu", **Journal of International Social Research**, Cilt 7, Sayı 31, ss. 376-385.
- ÖZ, H.; K. E. YILDIRIM (2022) "İngiltere Politikasında Brexit Öncesi Ve Sonrası", **Anadolu Strateji Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, ss. 1-8.
- ÖZÇELİK, A. O.; S. ZANDARADZE (2020) "Avrupa Birliği Doğu Ortaklığı Projesinin Gürcistan'a Etkisi", **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss. 167-193.
- ÖZGÜNDÜZ, S. (2012) "Bir Normatif Güç Uygulaması Olarak Avrupa Komşuluk Politikası: Güney Kafkasya Ülkeleri Örneği", Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.
- ÖZKAN, A. C. (2022) "The Role of External Actors in the Securitisation of Asylum and Migration in the EU and their Impact on the EU's Normative Power", Yüksek Lisans Tezi, **TOBB Ekonomi Üniversitesi, S.B.E.**, Ankara.
- ÖZTÜRK, Y. (2019) "Avrupa Birliği'nin Uluslararası Terörizmle Mücadele Stratejileri", **Academic Knowledge**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 188-199.
- PACE, M. (2007) "The Construction Of EU Normative Power", **JCMS: Journal of Common Market Studies**, Volume 45, Issue 5, ss. 1041-1064.
- PAPATHEOLOGO, V. (2014) "Interregional And EU-ASEAN Relations", **Central European Journal of International & Security Studies**, Volume 8, Issue 3, ss. 81-96.

- PATRICK, S. (2023) **Rules Of Order: Assessing The State Of Global Governance**, Carnegie Endowment for International Peace, United States of America, 12 September.
- PAVLOVA, E.; T. ROMANOVA (2021) "The EU's Concept Of Resilience In The Context Of EU-Russia Relations", **In Principled Pragmatism In Practice**, Ed.:F. Bossuyt and P. V. Elsuwage, Volume 19, Brill Nijhoff, ss. 201-215.
- PEKCAN, C.; A. G. UYGUN (2021) "Çin'in Akdeniz Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği-Çin Stratejik Ortaklığı", **Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 35, Sayı 3, ss. 1145-1164.
- PONTÉN, R. (2022) "Normative Power Europe, Challenged at Home?: A discourse analysis exploring EU identity work in responding to the undemocratic turn in Hungary", **Political Science with a focus on Crisis Management and Security Master's Programme in Politics and War**, Autumn 2021.
- POWEL, B. T. (2009) "A Clash Of Norms: Normative Power And EU Democracy Promotion In Tunisia", **Democratization**, Volume 16, Issue 1, ss. 193-214.
- RAMADANI, B. (2015) "The European Union Military Power: The New Challenges With Old Dilemmas", **Journal of Liberty and International Affairs**, Volume 1, Issue 2, ss. 1-7.
- RATSIBORYNSKA, V. (2018) "Russia's Hybrid Warfare In The Form Of Its Energy Manoeuvres Against Europe: How The EU And NATO Can Respond Together?", **Research Paper**, NATO Defence College, Rome, No. 147, ss. 1-16.
- RIEKER, P.; S. BLOCKMANS (2019) "Plugging The Capability-Expectations Gap: Towards Effective, Comprehensive And Conflict-Sensitive EU Crisis Response?", **European Security**, Volume 28, Sayı 1, ss. 1-21.
- ROMANOVA, T. (2016) "Russian Challenge To The EU's Normative Power: Change And Continuity", **Europe-Asia Studies**, Volume 68, Issue 3, ss. 371-390.
- ROZAKOU, K. (2020) "Solidarity", **In Humanitarianism: Keywords**, Brill, ss. 197-199.
- RUSSELL, M. (2018) "The EU's Russia Policy Five Guiding Principles", **EPRS: European Parliamentary Research Service**, Briefing, February 2018, Belgium, ss. 1-8.
- SAATÇIOĞLU, B. (2017) "AB'nin Mülteci Krizi: Normlar-Çıkarlar Dikotomisi Üzerinden AB'yi Yeniden Değerlendirmek", **Türkiye-AB İlişkilerinde Yeni Bir Konu: Mülteci Sorunu Ve Türkiye-AB İşbirliği**, İktisadi Kalkınma Vakfı, ss. 212-236.
- SAIDIN, M. I. S. (2018) "Rethinking The 'Arab Spring': The Root Causes Of The Tunisian Jasmine Revolution And Egyptian January 25 Revolution", **International Journal of Islamic Thought**, Volume 13, ss. 69-79.
- SAMSUN, A. T. (2022) "Ukrayna Krizi'nin Avrupa Güvenliğine Olan Etkisi", **EURO Politika**, Sayı 12, ss. 7-15.

- SARI, Z. N. (2020) “ Normatif Güç Avrupa ve Göç: Üçüncü Ülkelerle İşbirliği”, Yüksek Lisans Tezi, **Sabancı Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.
- Secopedia** (2024) Sofia Operasyonu ve Irini Operasyonu, “Çevrimiçi” <https://www.secopedia.org/kavramlar/guvenlik-yapilari/avrupa-orgutleri/sofia-operasyonu-ve-irini-operasyonu/>, (Erişim Tarihi: 15.052024).
- SHRESTHA, R. (2022) Rule Of Law: Definition, Principles, Characteristics, Importance, Advantages, Challenges “Çevrimiçi” <https://www.publichealthnotes.com/rule-of-law-definition-principles-characteristics-importance-advantages-challenges/> , Erişim Tarihi 13/03/2023.
- SICE Foreign Trade Information System** (2022) MERCOSUR-European Union, “Çevrimiçi” http://www.sice.oas.org/tpd/mer_eu/mer_eu_e.asp, Erişim Tarihi 29/08/2023.
- SİYPAK, İ. (2016) “Avrupa Birliği’nin Komşuluk Politikası ve Normatif Güç Tartışmaları: Arap Baharı Örneği”, Yüksek Lisan Tezi, **İzmir Katip Çelebi Üniversitesi, S.B.E.**, İzmir.
- SJURSEN, H (2006) “What Kind Of Power?”, **Journal Of European Public Policy**, Volume 13, Number 2, ss. 169-181.
- SNYDER, J.; L.VINJAMURI (2012) “Principled Pragmatism And The Logic Of Consequences”, **International Theory**, Volume 4, Issue 3, ss. 434-448.
- SOK, T. (2019) “The ASEAN-European Union (EU) Dialogue Relations Towards A Strategic Partnership: Rationales And Benefits”, **UC Occasional Paper Series**, Volume 3, Issue 1, ss. 58-91.
- SOKULLU, E. (2017) “İngiltere’nin AB İle İmtihani: Siyasal Söylemlerde Avrupa-Şüpheciliğin Evrimi Ve Brexit”, **Euro Politika**, Özel Sayı, ss. 11-34.
- SOLANA, J. (2004) “A Secure Europe In A Better World-The European Security Strategy”, **Civilian Perspective Or Security Strategy? European Development Policy Confronting New Challenges In Foreign And Security Policy**, pp. 52-58.
- SOMMERMANN, K. P. (2022) “The Dimensions Of The Principle Of Solidarity In The European Union”, **In Social Rights and the European Monetary Union**, Edward Elgar Publishing, ss. 7-24.
- STEGNIY, O. (2011) “Ukraine And The Eastern Partnership: Lost In Translation?”, **Journal of Communist Studies and Transition Politics**, Volume 27, Issue 1, ss. 50-72.
- STIVACHTIS, Y. A. (2007) “As An International Actor EU: Civil, Normative Or Military Is It Power?”, **The State of European Integration**, Ed.: Y. A. Stivachtis, Ashgate Publishing, ss. 50.
- STJERNØ, S. (2011) “The Idea Of Solidarity In Europe”, **European Journal Of Social Law**, No. 3, ss. 156-176.

- STRYCHARZ, D. (2022) “Dominant Narratives, External Shocks, And The Russian Annexation Of Crimea”, **Problems of Post-Communism**, Volume 69, Issue 2, ss. 133–144.
- ŞAHİN, Ç. (2016) “Çin Ve Avrupa Birliği’nin Yeni İpek Yolu Girişimleri Ve Orta Asya’ya Yansımaları”, **III. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı**, ss. 25-27.
- ŞEN, Y. (2022) “Yeni İpek Yolu Projesi Güvenlik Sorunları Ve AB’nin Sincan’daki İnsan Hakları İhlallerine Yaklaşımı”, **Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi**, Cilt 5, Sayı 2, ss. 38-57.
- ŞENÇELEBİ, C. (2015) “European Union And The Mediterranean: Before And After The Arab Spring”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 14, Sayı 1, ss. 141-154.
- ŞÖHRET, M. (2013) “Avrupa Birliği’nin Güvenlik Yapılanmasının Tarihsel Gelişim Süreci ve Mevcut Durumu”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 2, ss. 59-100.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Avrupa Birliği Başkanlığı (2024) Ukrayna, “Çevrimiçi” <https://www.ab.gov.tr/53278.html#:~:text=23%2D24%20Haziran%202022%20tarihli,kat%C4%B1%C4%B1m%20m%C3%BCzakerelerinin%20ba%C5%9Flamas%C4%B1na%20karar%20verilmi%C5%9Ftir> Erişim Tarihi 16/05/2024.
- TARDY, T. (2017) **The EU: From Comprehensive Vision To Integrated Action**, European Union Institute for Security Studies, Paris, Volume 5, ss. 1-4.
- TAYLOR, M. R. (2022) “Inside The EU–China Human Rights Dialogue: Assessing The Practical Delivery Of The EU’s Normative Power In A Hostile Environment”, **Journal of European Integration**, Volume 44, Issue 3, ss. 365-380.
- TEWES, H. (2001) **Germany, Civilian Power And The New Europe: Enlarging NATO And The European Union**, Konrad- Adenaur Foundation, Palgrave Macmillan, London.
- The Treaty of Lisbon (2007) “Treaty Of Lisbon Amending The Treaty On European Union And The Treaty Establishing The European Community”, **Official Journal of the European Union**, Treaty Series No. 7, 2010.
- TOCCI, N. (2017) “From The European Security Strategy To The EU Global Strategy: Explaining The Journey”, **International Politics**, Cilt 54, ss. 487-502.
- TOCCI, N. (2017) **Framing The EU Global Strategy: A Stronger Europe In A Fragile World**, Palgrave Studies In European Union Politics Springer, International Publishing.
- TOCCI, N. (2019) “Resilience And The Role Of The European Union In The World”, **Contemporary Security Policy**, Volume 41, Issue 2, ss. 1-19.
- TOKATLI, S. G. (2022) “ABD-AB Arasında Yaşanan Kırılmanın Çin’in Artan Gücüne Etkisi: Transatlantik İttifakın Geleceği Ve Değişen Güç Dengeleri”, **Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi**, Cilt 2, Sayı 1, ss. 181-192.

- TONRA, B. (2020) “Resilience And The EU's Global Strategy: The Potential Promise Of Justice”, **GLOBUS Research Paper 4**, ss. 1-15.
- TONRA, B. (2020) “Resilience And The EU's Global Strategy: The Potential Promise Of Justice”, **GLOBUS Research Paper 4**, ss. 1-15.
- TORUN, Z. (2012) “The European Union And Change In The Middle East And North Africa: Is The EU Closing Its Theory-Practice Gap?”, **Journal of Middle Eastern Studies**, Volume 4, Issue 1, ss. 79-97.
- TREVERTON, G. F. ve diğ erleri (2018) **Addressing Hybrid Threats**, Center for Asymmetric Threat Studies, Swedish Defence University.
- TUİÇ Akademi (2014) “Çevrimiçi” <https://www.tuicakademi.org/guc-kavrami/> Eriş im Tarihi 08/02/2023.
- TUİÇ AKADEMİ (2021), İklim Krizi’nin Güvenlik Bağlamında Avrupa Birliği’ne Yansımaları, “Çevrimiçi” <https://www.tuicakademi.org/iklim-krizinin-guvenlik-baglaminda-avrupa-birligine-yansimalari/>, Eriş im Tarihi: 19/03/2024.
- TUİÇ AKADEMİ (2021), Latin Amerika Entegrasyonunda Mercosur’un Serüveni, “Çevrimiçi” <https://www.tuicakademi.org/latin-amerika-entegrasyonunda-mercosurun-seruveni/> Eriş im Tarihi 16/09/2023.
- TUNÇARSLAN, N. (2019) “Fikirs el Ve Normatif Bölgeselleş me: ASEAN Örneğ i”, **International Journal of Political Science and Urban Studies**, Volume 7, ss. 38-52.
- TUOMINEN, H. (2013) “The Changing Context Of Global Governance And The Normative Power Of The European Union”, **Global Power Europe -Vol. 1**, Ed.: A. Boening, J. F. Kremer and A. Van Loon, Springer, Berlin, Heidelberg, ss. 201-218.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (t.y.) “Çevrimiçi” <https://sozluk.gov.tr/> Eriş im Tarihi 22/02/2023.
- TÜRKEŞ, M.; G. KILIÇ (2004) “Avrupa Birliğ i’nin İklim Değ iş ikliğ i Politikaları Ve Önlemleri”, **Çevre Bilim ve Teknoloji Teknik Dergisi**, Cilt 2, ss. 1-28.
- Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliğ i Genel Sekreterliğ i (2011) “Avrupa Birliğ i Antlaş ması ve Avrupa Birliğ i’nin İş leyiş i Hakkında Antlaş ma”, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış leri Bakanlığ ı (t.y.) Akdeniz için Birlik, “Çevrimiçi” <https://www.mfa.gov.tr/akdeniz-icin-birlik.tr.mfa>, Eriş im Tarihi 18/05/2024.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış leri Bakanlığ ı (t.y.) Akdeniz için Birlik (AİB) “Çevrimiçi” <https://www.mfa.gov.tr/akdeniz-icin-birlik.tr.mfa> Eriş im Tarihi 26/09/2023.
- Türkiye Cumhuriyeti Dış leri Bakanlığ ı (t.y.) İslam İş birliğ i Teş kilatı (İİT), “Çevrimiçi” <https://www.mfa.gov.tr/islam-isbirligi-teskilati.tr.mfa#:~:text=Afganistan%2C%20Arnavutluk%2C%20Azerbaycan%2C%20B>

[ahreyn.%2C%20Kuveyt%2C%20Libya%2C%20L%C3%BCbnan%2C](#), Erişim Tarihi 18/05/2024.

TÜRKİYE CUMHURİYETİ TİCARET BAKANLIĞI Avrupa Yeşil Mutabakatı, “Çevrimiçi” <https://ticaret.gov.tr/dis-iliskiler/yesil-mutabakat/avrupa-yesil-mutabakati>, Erişim Tarihi 21/03/2024.

UĞUR, Ö; M. AKSOY (2023) “İklim Değişikliği ile Mücadelede Küresel Bir Aktör Olarak Avrupa Birliği’nin Rolü”, **2. Bilsel International Truva Scientific Researches And Innovation Congress**, 16-17Aralık.

UJVARI, B. (2016) “The EU Global Strategy: From Effective Multilateralism To Global Governance That Works?”, **Egmont Security Policy Brief**, No. 76, July 2016, ss. 1-5.

Uluslararası Politika Akademisi (2020) “Çevrimiçi” http://politikaakademisi.org/2020/05/31/uluslararasi-iliskilerde-guc-kavrami/#_ftnref10, Erişim Tarihi 08/02/2023.

ULUSOY, A. (2022) “Karşılıklı Ekonomik Bağımlılık Ve Kantçı Barış: Brexit Ve Ukrayna’daki Savaş Üzerinden Bir Analiz”, **Uluslararası Eşitlik Politikası Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 7-29.

ULUWIKI, Güney Ortak Pazarı (MERCOSUR), “Çevrimiçi” [https://uliwiki.org/index.php/G%C3%BCney_Ortak_Pazar%C4%B1_\(MERCOSUR\)](https://uliwiki.org/index.php/G%C3%BCney_Ortak_Pazar%C4%B1_(MERCOSUR)), Erişim Tarihi 15/09/2023.

UNFPA (2005) “Çevrimiçi” <https://www.unfpa.org/resources/human-rights-principles#:~:text=Human%20rights%20are%20universal%20and,religious%2C%20cultural%20or%20ethnic%20background> Erişim Tarihi 11/03/2023.

United Nations Population Fund (2005) “Çevrimiçi” <https://www.unfpa.org/resources/human-rights-principles#:~:text=Human%20rights%20are%20universal%20and,religious%2C%20cultural%20or%20ethnic%20background>, Erişim Tarihi 11/03/2023.

Universal Declaration of Human Rights (1948), UN General Assembly, 302(2), ss. 1-4.

USLU AK, B. (2021) “Göç Kavramı Ve Kuramları”, **Journal Of Social And Humanities Sciences Research**, Cilt 8, Sayı 72, ss. 1749-1758.

UZUN, E. (2003) “Avrupa Birliği’nin Akdeniz Politikası Ve Barselona Süreci”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 1-32.

UZUNCAYIR, C. (2014) “Göçmen Karşıtlığından İslamofobiye Avrupa Aşırı Sağı”, **Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi**, Cilt 2, Sayı 2, ss. 131-147.

ÜNAL, E.,S. KANAT; M. GÜRKAYNAK (2023) “Hibrit Tehditler Ve Avrupa Birliği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 45, ss. 391-412.

- VAN HEES, S. R. (2014) “Sustainable Development In The EU: Redefining And Operationalizing The Concept”, **Utrecht Law Review**, Volume 10, Issue 2, ss. 60-76.
- VATANDAŞ, S. (2018) “Avrupa Birliği’nin Normatif Gücü: İnsan Hakları ve Demokrasi İdeali Bağlamında Bir Analiz”, **Bilge Strateji**, Cilt 10, Sayı 19, ss. 149-176.
- VIGNON, J. (2011) “Solidarity And Responsibility In The European Union”, **Notre Europe Policy Brief**, No. 26, ss. 1-6.
- VIIILUP, E. (2015) “The EU, Neither A Political Dwarf Nor A Military Worm” **Peace in Progress**, No. 23, May, ss. 1-6.
- WAGNER, W.; R. ANHOLT (2016) “Resilience As The EU Global Strategy’s New Leitmotif: Pragmatic, Problematic Or Promising?”, **Contemporary Security Policy**, Volume 37, Issue 3, ss. 414-430.
- WHITMAN, R. (2002) **The Fall, and Rise, of Civilian Power Europe**, Paper Presented To Conference On The European Union In International Affairs, National Europe Centre Paper No. 16, National Europe Centre, Australian National University, 3-4 July.
- WOJNA, B.; M. GNIAZDOWSKI (eds.) (2009) **Eastern Partnership: The Opening Report**, Polish Institute of International Affairs, ss. 1-70.
- WRIGHT, N. (2011) “The European Union: What Kind Of International Actor?”, **Political Perspectives**, Volume 5, Issue 2, ss. 8-32.
- YAZGAN, H. (2021) “İlkeli Pragmatizm”, **Avrupa Birliği Ansiklopedisi**, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No: 320, İstanbul, ss. 652-653.
- YILDIRIM, Y. (2017) “Liberal Demokrasinin Krizi Bağlamında Avrupa’da Sağ Popülizm Ve Yükselen Aşırı-Sağ”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 50, Sayı 2, ss. 51-72.
- YILDIZ, D. (2020) “Normatif Güç Avrupa: Macaristan Örneği”, Yüksek Lisans Tezi, **Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, S.B.E.**, Tekirdağ.
- YILMAZ- ELMAS, F. (2020) “EU’s Global Actorness In Question: A Debate Over The EU-Turkey Migration Deal”, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Cilt 17, Sayı 68, ss. 161-177.
- ZENGİNOĞLU, S. (2016) “Uluslararası Terörizm Ve Avrupa Birliği”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Sayı 25, ss. 157-178.
- ZHUSSIPBEK, G. (2009) “2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB’nin Nitelikleri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss. 139-164.
- ŽUBER, M.; S. S. MOUSSA (2018) “Arab Spring As A Background Of Civil War In Syria”, **In International Conference Knowledge-Based Organization**, Volume 24, Issue 1, ss. 245-251.